

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ
БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ
ЯК СКЛADOVA РЕГУЛЮВАННЯ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

*Колективна монографія за редакцією
Черевка О. В.*

Черкаси – 2019

УДК 658:005.934]:336.06-049.5(477)

У-67

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Протокол № 3 від 12 грудня 2019 р.)

Рецензенти:

Кирилюк Є.М. - доктор економічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Натрошвілі С.Г. - доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну.

У-67

Управління економічною безпекою підприємств як складова регулювання фінансової безпеки України: монографія / За ред. Черевка О.В. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. – 236 с.

Монографія підготовлена в межах виконання науково-дослідної роботи «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер держреєстрації 0117U000578).

ISBN 978-966-353-467-1

У монографії розкривається проблематика забезпечення фінансової безпеки України, через призму управління економічною безпекою учасників фінансової системи – підприємств різних видів економічної діяльності та окремих галузей. У дослідженні фінансова безпека суб'єктів господарської діяльності розглядається як об'єкт державного регулювання фінансової безпеки України. Управління системою економічної безпеки підприємства позиціонується як вектор стабілізації безпеки держави. Співавтори конкретизують особливості забезпечення функціональних складових економічної безпеки суб'єктів господарювання, визначаючи, таким чином, стратегічні орієнтири для перспективної регуляторної роботи державних структур у напрямі забезпечення фінансово-економічної безпеки України.

Матеріали монографії розраховані на науковців, фахівців з питань тіньової економіки та економічної безпеки, студентів економічних спеціальностей та інших зацікавлених осіб.

За дотримання права інтелектуальної власності, достовірність матеріалів та обґрунтування висновків відповідають автори. Усі розділи монографії подані у авторській редакції зі збереженням стилістики і пунктуації. Поданням матеріалу до монографії його автор тим самим підтверджує факт, що в поданому матеріалі відсутній плагіат та автором дотримано принципи академічної доброчесності. У випадку виникнення претензій з боку третіх осіб щодо академічної доброчесності та наявності в наданих автором матеріалах плагіату, всі претензії мають бути адресовані автору матеріалу.

УДК 658:005.934]:336.06-049.5(477)

У-67

ISBN 978-966-353-467-1

© Черевко О.В. 2019

© Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2019

©Автори

ЗМІСТ

Передмова	4
<i>Розділ 1. Фінансова безпека суб'єктів господарської діяльності як об'єкт державного регулювання фінансової безпеки України</i>	<i>6</i>
1.1. Концептуалізація фінансової безпеки як наукової категорії.....	7
1.2. Системний підхід до забезпечення фінансової безпеки підприємств: управлінські аспекти	21
1.3. Традиційні напрями та механізм забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності	37
<i>Розділ 2. Управління системою економічної безпеки підприємства як вектор стабілізації безпеки держави</i>	<i>54</i>
2.1. Підвищення ролі основних агентів економіки у формуванні економічної безпеки підприємства та держави	55
2.2. Оцінка ризиків на основі фінансової звітності у процесі забезпечення економічної безпеки: ризик-орієнтований підхід.....	78
2.3. Управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу	92
2.4. Політика економічної безпеки в системі корпоративного управління ...	116
2.5. Необхідність забезпечення економічної безпеки готельно-ресторанного бізнесу як складової позитивного іміджу держави	129
<i>Розділ 3. Особливості забезпечення функціональних складових економічної безпеки суб'єктів господарювання різних видів діяльності.....</i>	<i>146</i>
3.1. Системно-цільовий характер економічної безпеки банківського сектора регіону та держави.....	147
3.2. Особливості забезпечення майнової складової системи економічної безпеки готельно-ресторанних комплексів	167
3.3. Основні загрози фінансовій безпеці страхових компаній	209
3.4. Особливості державного регулювання економічної безпеки банків як основи банківської складової фінансової безпеки України.....	221

ПЕРЕДМОВА

В основі національної безпеки, зокрема її економічної та фінансової складових, перебуває ефективна та безперервна діяльність підприємств, як таких, що належать до об'єктів критичної інфраструктури держави, так і решти сумлінних учасників економічної системи. З метою вирішення проблеми налагодження дієвого механізму управління суб'єктами господарювання різних видів економічної діяльності в умовах формування нового господарського середовища, зумовленого розвитком Індустрії 4.0, є доцільним більш глибоке вивчення традиційних парадигм безпеки орієнтованого управління стратегічно важливими для держави підприємницькими структурами та економічними системами макrorівня. Раціональне управління ризиками сучасних підприємств є особливо важливим напрямом менеджменту на мікро та макро рівнях у тих економічних умовах, які склалися в Україні в період активізації процесу інтеграції до ЕС, та сформували середовище функціонування системи національної безпеки в контексті досягнення цілей сталого розвитку. Пропоноване увазі шановної наукової спільноти монографічне дослідження спрямовано на розробку пропозиції щодо стабілізації стану господарських структур, об'єктів фінансової системи для максимального задоволення інтересів і потреб усіх категорій стейкхолдерів в умовах трансформації класичних практик ведення господарської діяльності.

У процесі модернізації традиційних підходів до державного регулювання фінансової безпеки України, колектив співавторів монографії зустрівся з такою прикладною проблемою, як відсутність у топ-менеджменту вітчизняних підприємств інформаційного забезпечення для формування концептуального підходу до управління їх фінансово-економічною безпекою. Таким чином, необхідно вирішити цілий комплекс стратегічних завдань, пов'язаних із низьким рівнем ефективності практичних підходів до управління об'єктами – у першу чергу – критичної інфраструктури та стратегічного значення, що потребують перегляду з огляду на посилення глобалізаційних процесів, і є нині,

у 2019 році, тим фактором, що став причиною слабкості вітчизняного економічного каркасу і не дозволяє досягти високого рівня економічної незалежності України та соціальної конвергенції з країнами ЄС.

Розробка нової парадигми управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання не як окремого напрямку менеджменту, а як об'єкта регуляторного впливу, інтегрованого в систему забезпечення фінансової, а отже, і національної безпеки України, дозволить розширити межі застосування сучасного, апробованого у світовій практиці, інструментарію безпеко орієнтованого менеджменту. Для успішного проведення розробки нових концептуальних засад та їх ефективної імплементації у практичній площині, доцільно було провести композицію традиційних підходів до управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. На мікро та мезо рівнях економічної та фінансової систем авторський інструментарій безпеко орієнтованого управління об'єктами стратегічного значення із врахуванням характерних рис Індустрії 4.0 дасть змогу продовжити започатковану у роботах знаних вітчизняних і закордонних дослідників розробку механізмів забезпечення економічної безпеки об'єктів критичної інфраструктури у системі фінансової безпеки держави. Після їх запровадження можна очікувати суттєвого підвищення рівня результативності, якості й ефективності управління підприємствами та покращення стану їх фінансово-економічної безпеки. На державному рівні використання прийомів і засобів контролю за станом управління економічною безпекою підприємницьких структур дасть змогу оновити та модернізувати стратегії розвитку національної економіки й окремих її сегментів у напрямі стабілізації стану стратегічно значимих галузей національного господарства та їх елементів, що сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки України у перспективі та досягнення нею цілей сталого розвитку.

З повагою,

ректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

д.е.н., професор Черевко Олександр Володимирович

РОЗДІЛ 1

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ

ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК

ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ

***ЧЕРЕВКО Олександр Володимирович, д.е.н., професор, ректор,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна;***

***КОВАЛЕНКО Андрій Олександрович,
аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна***

Поступовий перехід економіки України на ринкові відносини провокує появу таких проблем, як: ускладнення умов господарювання та зростання конкуренції між господарюючими об'єктами, що може стати причиною погіршення їх фінансового стану, що у свою чергу, може призвести до банкрутства. Тому необхідними є розробка та впровадження адаптивних механізмів забезпечення фінансової безпеки підприємства, спрямованих на підтримку стійкого функціонування та розвитку його фінансової системи в умовах нестабільного зовнішньоекономічного середовища.

Фінансова безпека є одною із основних умов для стабільного ведення підприємством економічної діяльності. Проте, невирішеність проблем у сфері фінансової безпеки не дозволяє забезпечити відповідний рівень фінансового захисту та економічного зростання, і тим самим, ускладнює здійснення ефективної реструктуризації економіки. Існування ефективної системи фінансової безпеки, яка забезпечить захист підприємства від загроз, є однією із найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та формування позитивних результатів його фінансової діяльності.

Теоретичні засади формування та забезпечення фінансової безпеки підприємств досліджуються у світовій та вітчизняній науковій літературі. Протягом останніх років суттєвий внесок у дослідження зазначеної тематики

зробили такі вітчизняні науковці, як: Бердар М.К. [1], Ареф'єва О. В. [2, 3], Бондаренко Є. К. [4], Барановський О. І. [5], Бланк І. О. [6], Горячева К.С. [7], Козаченко А. В. [8], Кузенко Т. Б. [9], Мартюшева Л. С. [10], Судакова О. І. [11], Покропивний С. Ф. [12], Судакова О. І. [13], Ванькович Д.Р. [14], Чібісова І.В. [15], Козак Л.С. [16], Єпіфанов А. О. [17], Журавка О.С., Бондаренко Є.К. [18], Ареф'єва О. В. [19], Папехін Р.С. [20], Гукова А.В. [21], Кириченко О.А. [22], Воробйов Ю.М. [23], Кириченко О.А. [24], Куцик В. І. [25], Кудрицька Ж. В. [26], Сорокіна О.М. [27], Сусіденко О. В. [28], Єрмошенко М. М. [29], Ліпкан В.А. [30, 31], та ін. Незважаючи на різноплановість і глибину проведених досліджень, більшість із них присвячені питанням розвитку та формування фінансових важелів і підсистем фінансової безпеки підприємства. Серед проблем теоретичного забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності передусім можна назвати відсутність єдиної точки зору щодо визначення складових фінансової безпеки підприємства та методичних підходів до оцінювання їх стану, відсутність напрацювань щодо системи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності, тощо.

Все це і зумовило актуальність вибраної теми та напрямів її дослідження.

Невід'ємною частиною забезпечення ефективного функціонування підприємства є наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів, які забезпечують процес виробничої, господарської діяльності, виступають одночасно причиною та наслідком його функціонування. Здатність підприємства стабільно розвиватись визначається міцністю його фінансового стану, ефективністю фінансової діяльності та стійкістю до впливу негативних факторів, що в цілому характеризують рівень його фінансової захищеності.

Не зважаючи на значний науковий доробок вчених у царині безпекознавства, теоретична база для формування концептуальних основ фінансової безпеки та методичний інструментарій її забезпечення мають все ще недостатній ступінь розробленості. Існують різні точки зору на конкретизацію

як змістової суті поняття «економічної безпеки», «фінансової безпеки», так і суміжних із нею термінів і категорій.

Дія внутрішніх і зовнішніх ризиків виявляється передусім на рівні суб'єктів господарської діяльності. Тому проблему гарантування економічної безпеки підприємства потрібно вважати одним із важливих елементів і чинників, що багато в чому визначають стан економічної безпеки галузі, регіону та, в цілому, країни. З огляду на важливість безпеки орієнтованого управління в системі національної економіки, актуальною стає проблема зміцнення економічної безпеки вітчизняних підприємств [1, с. 75].

Безпека – це стан об'єкту захисту, який відрізняється динамічною стабільністю та своєчасною можливістю вплинути на хід подій з метою збереження властивостей цього об'єкту.

Джерела небезпеки – це потенційна можливість порушення функціонування та розвитку об'єкта. Такими джерелами є умови і чинники, вплив яких на об'єкт має негативний характер, або це умови й чинники, які у різній сукупності виявляють чи знаходять ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу [2, с.17-26].

Економічна безпека – найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування, стійке забезпечення ресурсами та розвиток, а також послідовну реалізацію економічних інтересів (рис. 1).

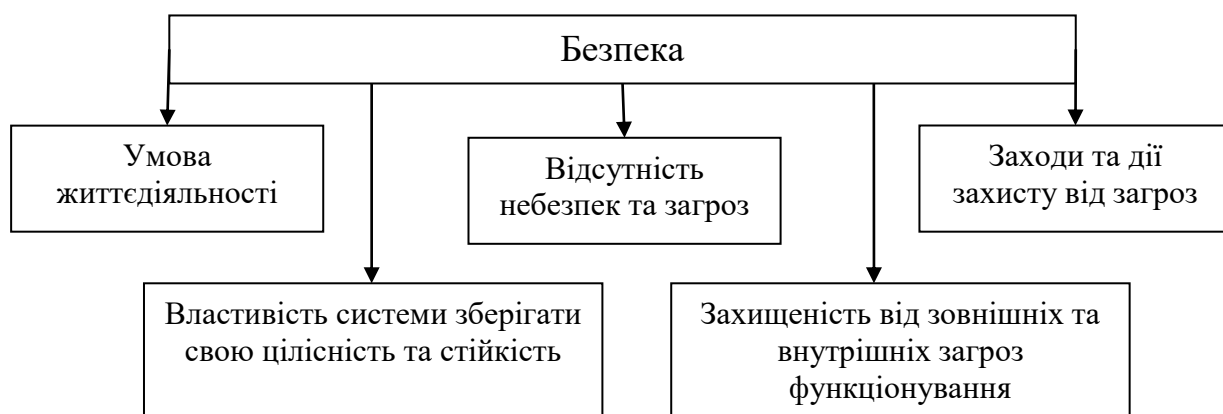

Рис. 1. Сучасне розуміння поняття безпека підприємства [2]

Невід'ємною частиною економічної безпеки підприємств є їх фінансова безпека. Світова економічна криза почалася з фінансової сфери. Це є підтвердженням того, що фінансова безпека окремого суб'єкта господарювання впливає на національну безпеку країни в цілому.

На разі немає єдиної точки зору щодо визначення взаємозв'язку між двома дефініціями «фінансова безпека» та «економічна безпека». Роль фінансової безпеки підприємств в економічній безпеці деякі вчені-економісти вбачають у тому, що фінансова безпека є складовою економічної безпеки, інші вважають її самостійною економічною категорією.

На рівні суб'єктів господарювання комплексне дослідження сутності поняття «фінансова безпека» як самостійного об'єкту управління в сучасній літературі ще не отримало відображення, і його ідентифікують лише як один з елементів економічної безпеки.

Для більш чіткого розуміння поняття фінансової безпеки підприємства та її ролі для його господарського стану, необхідно звернути увагу на те, що фінансова безпека є частиною системи економічної безпеки. В конкретному випадку можна навіть зробити висновок про те, що фінансова безпека підприємства є частиною фінансової безпеки регіону, що, у свою чергу, інтегрована у систему фінансової безпеки держави [3, с. 113-115].

Науково обґрунтоване тлумачення термінів і визначень, що розкривають сутність фінансової безпеки, є передумовою ефективної діяльності щодо її забезпечення, прогнозування, попередження та протидії загрозам і небезпекам.

В останні роки через усвідомлення всього розмаїття критеріїв, чинників і загроз фінансовій безпеці, відбувається процес систематизації та концептуалізації цього поняття як наукової категорії. Аналіз наукових публікацій свідчить про різноманітність наукових підходів, концепцій та теорій щодо визначення сутності поняття «фінансова безпека», механізмів її забезпечення тощо. Цим актуальним на мікро та макрорівні питанням приділили увагу такі вчені, як Арєф'єва О.В. [4], Барановський О.І. [5], Бланк І.О. [6], Горячева К.С. [7], Козаченко Г.В. [8], Кузенко Т.Б. [9],

Мартюшева Л.С. [10], Судакова О.І. [11] та інші. Різноманіття трактувань поняття фінансової безпеки підприємства виступає свідченням вагомості та складності проблеми та незавершеності теоретико-методичного підходу до опрацювання цього питання.

Ми погоджуємось з твердженням Барановського О.І. щодо проблемності трактування поняття фінансової безпеки, оскільки, як зазначає автор: «Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, й тлумачення фінансів, як системи економічних відносин, що виникають у процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. А відтак – фінансова безпека є надзвичайно складною системою, яку утворюють ряд функціональних підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку побудови» [5, с. 13].

Фінансова безпека, як дефініція, розглядається під різними кутами зору. У сучасній науковій літературі превалює підхід, за яким фінансову безпеку підприємства розуміють як базову складову системи його економічної безпеки. Це обумовлено значенням фінансів для процесу функціонування будь-якого суб'єкта господарювання.

Покропивний С.Ф. зазначає, що фінансова безпека є складовою системи економічної безпеки, яка полягає у найбільш ефективному використанні його корпоративних ресурсів [12, с. 216].

Судакова О.І. наполягає, що фінансова безпека є важливою складовою частини економічної безпеки підприємства, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансів підприємства, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стабільність, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин [13, с. 144.]

Наявність у складі економічної безпеки підприємства фінансової складової має суттєве методичне і практичне значення. Поняття «фінансова безпека підприємства» має враховувати сутність фінансової безпеки держави, під якою розуміється такий стан її фінансово-кредитної сфери, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення [14, с. 15].

У таблиці 1 наведені трактування вчених відповідно кожного з підходів до конкретизації поняття «фінансова безпека підприємства».

Проаналізувавши дані з таблиці 1, робимо висновок, що найбільш розповсюдженим є підхід, за яким автори позиціонують фінансову безпеку підприємства «як функціональну складову економічної безпеки підприємства, яка полягає у наявності такого його фінансового стану, що характеризується: збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до загроз; здатністю підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, а також реалізувати місію і виконувати свої завдання, розпоряджаючись достатніми обсягами фінансових ресурсів; спрямованістю на ефективний і сталий розвиток».

Таблиця 1

Трактування поняття «фінансова безпека підприємства» різними авторами

Джерело	Трактування поняття «фінансова безпека підприємства»
Підхід: фінансова безпека позиціонується як складова економічної безпеки підприємства	
Чібісова І.В. [15]	фінансова безпека підприємства – це складова економічної безпеки підприємства, яка полягає у наявності такого його фінансового стану, який характеризується: збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до загроз.
Козак Л.С., Багровецька І.В. [16]	фінансова безпека підприємства – це важлива складова частина економічної безпеки, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта, яка відображається через систему критеріїв і показників його фінансового стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних резервів.

Джерело	Трактування поняття «фінансова безпека підприємства»
Підхід: фінансова безпека позиціонується як стан, що забезпечує захищеність фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характерів, фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність тощо.	
Бланк І.А. [6]	фінансова безпека підприємства - це кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характерів, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах.
Горячева К.С. [7]	фінансова безпека підприємства – це фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.
Підхід: фінансова безпека позиціонується як здатність здійснювати ефективно і стабільно провадити діяльність або ефективно використовувати потенціал підприємства та ресурси	
Єпіфанов А.О., Пластун О.Л. [17]	фінансова безпека розглядається як здатність суб'єкта підприємництва здійснювати використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та анулювати вплив ризиків.
Журавка О.С., Бондаренко Є.К. [18]	сутність фінансової безпеки полягає у здатності суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів.
Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. [19]	фінансова безпека підприємства – стан використання корпоративних ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури його капіталу, норми виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства й перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
Підхід: фінансова безпека позиціонується як здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію	
Папехин Р. С. [22] Гукова А.В., Анікіна І.Д.[23]	сутність фінансової безпеки підприємства полягає в його здатності самостійно розробляти й реалізовувати фінансову стратегію відповідно до цілей корпоративної стратегії в умовах невизначеного й конкурентного середовища
Підхід: фінансова безпека розглядається як діяльність з управління ризиками	
Кириченко О.А., Кудря І.В.[24] Куцик В.І., Бартиш А.І.[25]	фінансова безпека підприємства – це діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та росту власного капіталу в поточній та стратегічній перспективах
Підхід: фінансова безпека позиціонується як система, що забезпечує стабільність важливих фінансових пропорцій розвитку підприємства або його збалансований стан	
Кудрицька Ж.В. [26]	під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти збалансований стан його елементів та підсистем як окремої економічної системи, що можуть бути виражені кількісними чи якісними показниками та характеризується стійкістю до негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища та здатністю забезпечити її ефективне функціонування, стабільність розвитку й

Джерело	Трактування поняття «фінансова безпека підприємства»
	економічного зростання.
Підхід: фінансова безпека позиціонується як специфічний вид економічних відносин	
Сорокіна О.М. [27]	фінансова безпека підприємства визначається як специфічний вид економічних відносин, які виникають між підприємством і суб'єктами його зовнішнього оточення щодо забезпечення оптимального фінансового стану, в якому має перебувати підприємство для реалізації своєї стратегії, та який характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Неординарний підхід використовує Сорокіна О. М., визначаючи зміст поняття «фінансова безпека». На її думку, фінансова безпека підприємства розуміється як специфічний вид економічних відносин, які виникають між підприємством і суб'єктами його зовнішнього оточення щодо забезпечення оптимального фінансового стану, в якому має перебувати підприємство для реалізації своєї стратегії, та який характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [27, с. 270-274].

Таким чином, аналіз наукової літератури демонструє, що нині існує декілька наукових підходів щодо характеристики фінансової безпеки підприємства (рис. 2).

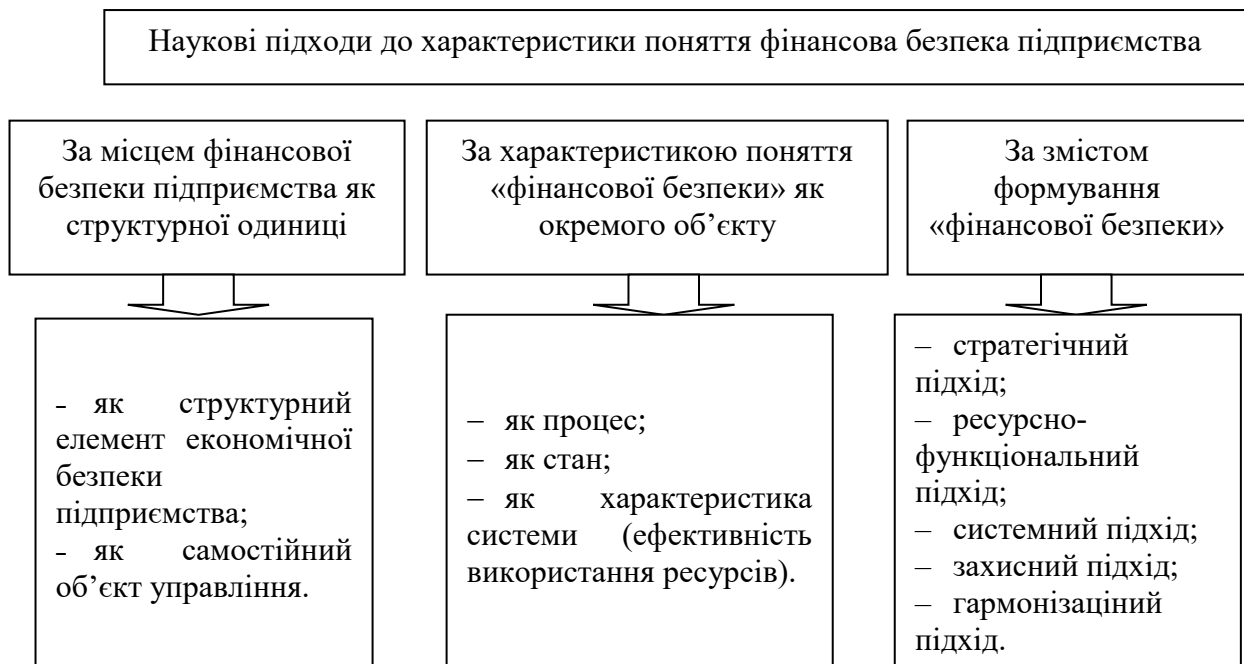

Рис. 2. Основні характеристики поняття «фінансова безпека підприємства» [28]

Дослідивши існуючі теоретичні підходи до визначення дефініції «фінансова безпека підприємств» пропонуємо власне бачення сутності цього економічного поняття. Отже, фінансова безпека підприємства – це стан захищеності фінансових інтересів підприємства від негативного впливу на процес їх реалізації зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз і найбільш ефективного використання його ресурсів, виражений у позитивних значеннях фінансових показників діяльності, що забезпечує його стабільний розвиток на короткотермінову та довготермінову перспективу.

Умови забезпечення фінансової безпеки підприємства такі:

- високий рівень гармонізації й узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами оточуючого середовища та інтересами його персоналу;
- наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію: фінансових інтересів, місії і завдань;
- збалансованість і комплексність фінансових інструментів і технологій, які використовуються на підприємстві;
- постійний і динамічний розвиток фінансової системи (підсистеми) підприємства.

Отже, до понятійного апарату або механізму фінансової безпеки підприємства можна віднести такі основні категорії:

1. Об'єктом фінансової безпеки підприємства є фінансова діяльність підприємства, безпеку якої необхідно забезпечити (фінансова діяльність – це процес, на який спрямовується функціонування підсистеми забезпечення фінансової безпеки).
2. Суб'єкти фінансової безпеки – це керівництво підприємства та його персонал незалежно від займаних посад і виконуваних обов'язків.
3. Предмет фінансової безпеки підприємства – діяльність суб'єктів фінансової безпеки щодо реалізації принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів із забезпечення фінансової безпеки, які спрямовані на об'єкти фінансової безпеки.

4. Основна мета забезпечення фінансової безпеки походить із сутності фінансової безпеки підприємства і полягає у безперервному й сталому підтриманні такого стану фінансової діяльності, який характеризується збалансованістю і якістю всіх фінансових інструментів, технологій і фінансових послуг, які використовуються підприємством, стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також – розвиток цієї системи [29, с. 54-58].

5. Ризик є однією з форм небезпеки, а саме:

а) можлива небезпека невдачі заходів, що вживаються, або власне заходи, пов'язані із такою небезпекою;

б) існування або можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови протидії реалізації цінностей, інтересів і цілей забезпечення безпеки;

в) можливість, яка спричиняє чи може спричинити невдачі запланованих дій та погіршити становище підприємства чи спровокувати його банкрутство (фінансовий ризик, безумовно, пов'язаний з управлінням підприємством і прийняттям для підприємства кардинальних рішень: будь-яке управлінське рішення – це вже ризик його реалізації і прояву наслідків цього процесу) [30].

6. Поняття «загроза» є близьким за суттю та рівнем впливу на об'єкт загрози до терміну «небезпека». Загроза виступає ще однією формою небезпеки, а саме:

1) як небезпека на стадії можливого переходу у дійсність, як наявна чи потенційна демонстрація готовності:

а) щодо суб'єктів господарської діяльності – одних суб'єктів завдати шкоди іншим;

б) щодо процесів, явищ – негативно вплинути на господарську діяльність підприємства;

2) існування або можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови протидії забезпеченню безпеки (вона обмежується діями, які

підкріплюють її, але не переростають у діяльність, безпосередньо спрямовану на її здійснення);

3) сукупність причин та умов, які створюють небезпеку інтересам суб'єкта [31].

До складу фінансових інструментів забезпечення фінансової безпеки підприємства, що визначають його фінансові відносини, можна долучити: платіжні інструменти (доручення, акредитив і ін.), кредитні інструменти (угоди про кредитування), депозитні інструменти (депозитні сертифікати, угоди), інвестиційні інструменти (акції, паї), інструменти страхування (страхова угода) [14, с. 131-135].

Методологічний апарат забезпечення фінансової безпеки підприємства може включати такі методи, як: техніко-економічні розрахунки, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний, експертних оцінок, дисконтованої вартості, амортизації активів, реінжинірингу, логістики, аудиту, оптимізації оподаткування, імітаційної гри.

Отже, система фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності є різнорівневою ієрархічною структурою основних взаємопов'язаних між собою елементів і їх типових груп (суб'єктів, об'єктів, принципів, методів й інструментів), поєднаних автоматизованою системою моніторингу, а також способом їх взаємодії, під впливом яких підприємство стає захищеним від будь-яких негативних впливів як ззовні, так і з середини.

Система забезпечення фінансової безпеки підприємства є сукупністю способів організації економічних відносин, які застосовуються суб'єктами забезпечення фінансової безпеки з метою захисту її системи від зовнішніх та внутрішніх загроз в умовах обмеженості ресурсів.

Структура системи забезпечення фінансової безпеки достатньо складна. Вона формується сукупністю елементів, які відповідають різноманітності фінансових відносин підприємства. Найважливішим елементом системи є фінансові інтереси, на захист яких націлене забезпечення фінансової безпеки. Наступним елементом є суб'єкти, об'єкти та предмет відносин забезпечення

фінансової безпеки. Окремим блоком елементів є фінансовий моніторинг. Організація відносин у такий спосіб дасть можливість забезпечити захист підприємств від внутрішніх і зовнішніх загроз, і таким чином досягти стабільного їх функціонування та розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бердар М.К. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / М. Бердар // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2011. – № 124/125. – С. 73-76.
2. Ареф'єва О. В. Реструктуризація системи управління фінансовими ресурсами підприємства / О. В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 11-12. – С. 17-26.
3. Бондаренко Є. К. Визначення стану фінансової безпеки підприємств сфери матеріального виробництва/ Є. К. Бондаренко// Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. – 2012. – № 2. – С. 113-122.
4. Ареф'єва О. В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва // Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України. – К.: Видавництво Європейського університету, 2001. – 480 с.
5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
6. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. - К.: Эльга, 2009. - 776 с.
7. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
8. Козаченко А. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення / А. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, А. Н. Ляшенко. – К.: Лібра, 2014. – 280 с.
9. Кузенко Т. Б. Фінансова безпека підприємства : навч. посіб. / Т.Б. Кузенко, Л.С. Мартюшева, О.В. Грачов – Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. – 298 с.
10. Мартюшева Л. С. Фінансова безпека підприємства / Л. С. Мартюшева, Т. Е. Петровська, Н. І. Трихліб // Коммунальное хозяйство городов : наук.-техн. сб. – К.: «Техніка», 2006. – Вип. 71. – С. 235–238.
11. Судакова О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.

12. Покропивний С. Ф. Економіка підприємств: підручник / С. Ф. Покропивний – К. : КНЕУ, 2005. - 528 с.
13. Судакова О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.
14. Ванькович Д.Р. Роль фінансової безпеки підприємства в управлінні його фінансовими ресурсами / Д.Р. Ванькович // Актуальні проблеми економіки перехідного періоду. – 1999. – Вип. 4. – С. 131–135.
15. Чібісова І.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / І.В. Чібісова, Є.М. Івашина // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Chibis.pdf.
16. Козак Л.С. Концептуальні та методичні засади формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства / Л.С. Козак, І.В.Багровецька // Економіка і управління. – 2008. – №13. – С.97-101.
17. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін. - Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. - 295 с.
18. Журавка О.С., Бондаренко Є.К. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства / О.С. Журавка, Є.К. Бондаренко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна економіка. – 2012. – № 4. – С. 234-236.
19. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко – К.: вид-во Європ. Ун-ту, 2004. – 150 с.
20. Папехін Р.С. Фактори фінансової стійкості і безпеки підприємств / Р. С. Папехін : автореф. дис. канд. екон. наук: Волгоградський державний університет. - В.: ВДУ, 2007. – 16 с.
21. Гукова А.В. Управління підприємством: фінансові та інвестиційні рішення / А.В. Гукова, І.Д. Анікіна : навчальний посібник. – К. : КВІЦ, 2007. – 478 с.
22. Кириченко О.А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О.А. Кириченко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – №16. – С. 22–28.
23. Воробйов Ю.М. Фінансовий механізм у системі управління підприємством / Ю. М. Воробйов // Вісник КНУ: 36. наук. праць. Серія «Економіка». - 2004. - Вип. 71. - С. 5-9.
24. Кириченко О.А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О.А. Кириченко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – №16. – С. 22 – 28.

25. Куцик В. І. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління: проблеми забезпечення / В. І. Куцик, А. І. Бартиш // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. пр. - Львів, 2011. - Вип. 21.4. - С. 250-254.
26. Кудрицька Ж. В. Управління фінансовою безпекою підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / Ж. В. Кудрицька, В. В. Здоровцев // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. – 2011. – Вип. 10. - С. 143-150.
27. Сорокіна О.М. Зміст дефініції «фінансова безпека»/ О.М. Сорокіна // Торгівля і ринок України – 2009. – Вип.28.Т.3. – С.270-274.
28. Сусіденко О. В. Формування системи забезпечення фінансової безпеки підприємства : дис. канд. ек. наук : 08.00.04 / Сусіденко Олексій Валентинович. – Хмельницький, 2015. – 218 с.
29. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: Видавничий центр КНТЕУ, 2001. – 310 с.
30. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посібник / В.А. Ліпкан. – К.: Європ. ун-т, 2003. – 208 с.
31. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навч. посібник / В.А. Ліпкан. – К.: Кондор, 2008. – 552 с.

1.2. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ: УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

КОВАЛЕНКО Андрій Олександрович,

аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Черкаси, Україна

Сучасні умови господарювання вимагають від суб'єктів підприємницької діяльності реалізації досить складних завдань захисту економічних інтересів підприємства та забезпечення його стабільного розвитку. Одним із факторів, що дає змогу підприємству забезпечити свою фінансову незалежність і можливість вчасної реакції на наслідки дестабілізаційних впливів зовнішніх і внутрішніх процесів економіки та політики, є система управління фінансовою безпекою.

Недосконалість та невміле використання методів управління процесами фінансової безпеки підприємства нерідко призводить до того, що кращі наміри його керівництва в межах підприємницької діяльності перетворюються на протилежність і замість здобутків і провокують шкоду для власного виробництва. У зв'язку з цим, першочергового значення набуває завдання започаткування на підприємствах комплексної системи фінансової безпеки, яка стала б запорукою досягнення і підтримання найважливіших фінансових показників, необхідних для створення передумов ефективного функціонування підприємства в поточному та майбутньому періодах.

Економічна ситуація в світі нині характеризується наявністю конфліктних ситуацій між країнами та поширенням на глобальному рівні дестабілізаційних економічних процесів. Кількісні й якісні втрати підприємств, спричинені прямо чи опосередковано впливом таких негативних процесів зовнішнього та внутрішнього джерел походження, можуть становити значну загрозу подальшій стабільній роботі підприємств та їх розвитку.

Суб'єкти господарювання змушені пристосовуватись до умов середовища та швидкості зміни напрямку їх впливу (дії). А тому виникає потреба в забезпеченні необхідних заходів і створенні стійкої системи управління з метою надання можливості підприємствам якомога меншою мірою відчувати негативну дію дестабілізаційних факторів економічної та політичної ситуацій внутрішнього та міжнародного рівнів на результатах господарської діяльності.

Фінансова безпека підприємства є складовим елементом системи економічної безпеки [1, с. 27]. З огляду на те, що інтерес до дослідження даної проблематики зростає з розвитком зовнішніх і внутрішніх економічних зв'язків держави, значна кількість праць присвячується розгляду проблем економічної та фінансової безпеки підприємств.

Ефективне управління фінансовою безпекою підприємства дає змогу:

- 1) забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність і достатню фінансову незалежність підприємства у довгостроковому періоді;
- 2) забезпечувати оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства;
- 3) ідентифікувати зовнішні і внутрішні небезпеки та загрози фінансовому стану підприємства та розробляти заходи для їх вчасного усунення;
- 4) самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію;
- 5) забезпечувати достатню фінансову незалежність підприємства;
- 6) забезпечувати достатню гнучкість при ухваленні фінансових рішень;
- 7) забезпечувати захищеність фінансових інтересів власників підприємства;
- 8) проводити оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства кількісними та якісними показниками, які мають певні граничні значення.

Як і кожна система, система фінансової безпеки підприємства потребує певних методів та важелів управління. Кириченко О.А. запропоновано таку схему системи управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 1) [2].

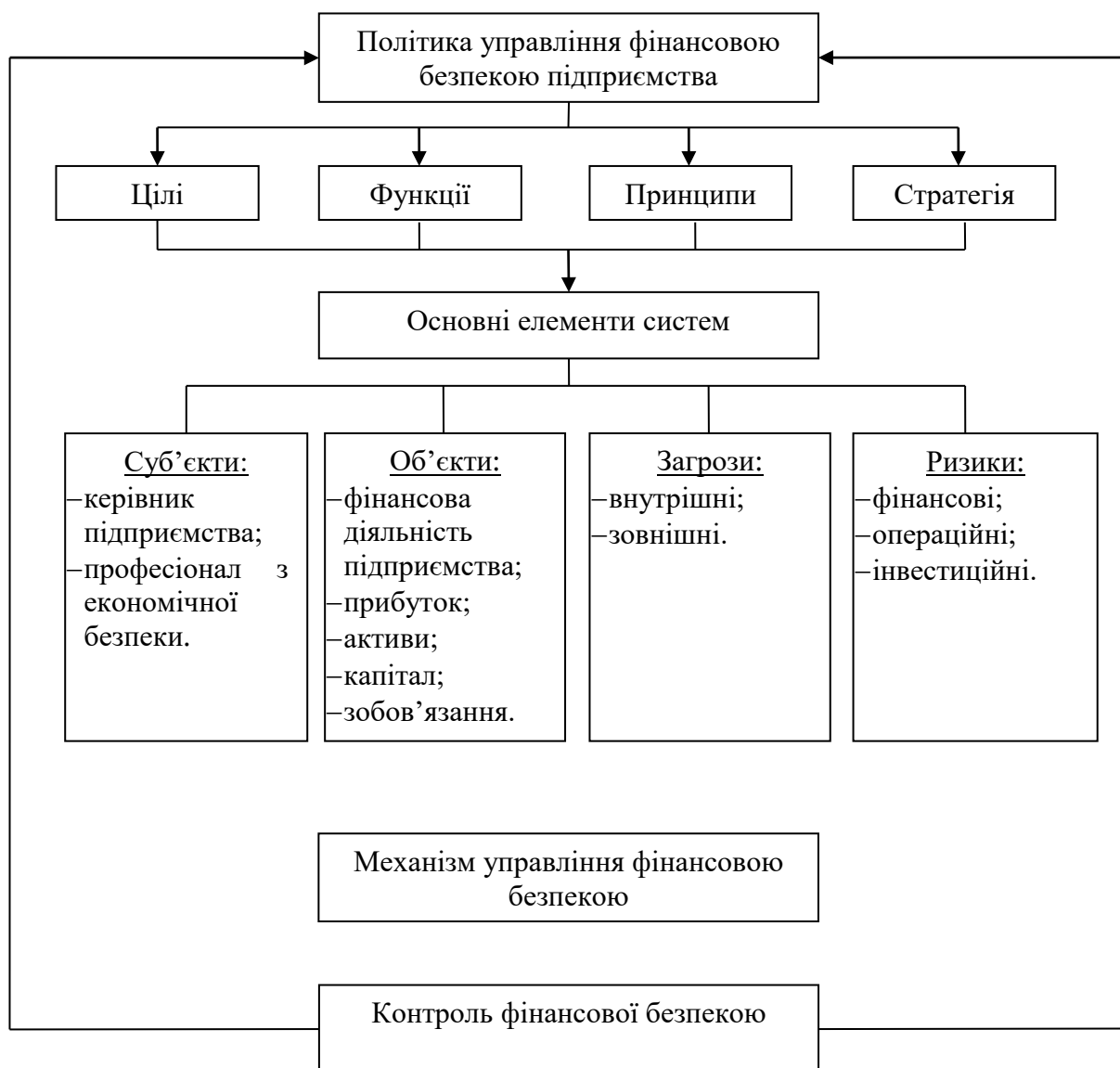

Рис.1. Схема системи управління фінансовою безпекою підприємства за Кириченко О.А. [2]

Фінансова безпека підприємства в системі його економічної безпеки характеризується сукупністю індикаторів, а саме: ефективністю управління (рентабельність діяльності), платоспроможністю і фінансовою стійкістю, діловою активністю, ринковою стійкістю (ефективністю використання майна), інвестиційною привабливістю.

Формування системи фінансової безпеки на підприємстві та управління нею має передбачати взаємозв'язок чітко визначених цілей і завдань кожного

рівня управління, при цьому вибираючи оптимальні шляхи реалізації фінансових рішень [3].

Управління фінансовою безпекою в теоретичному розумінні є сукупністю трьох складових: процесу управління, організації управління та інформації (рис. 2)

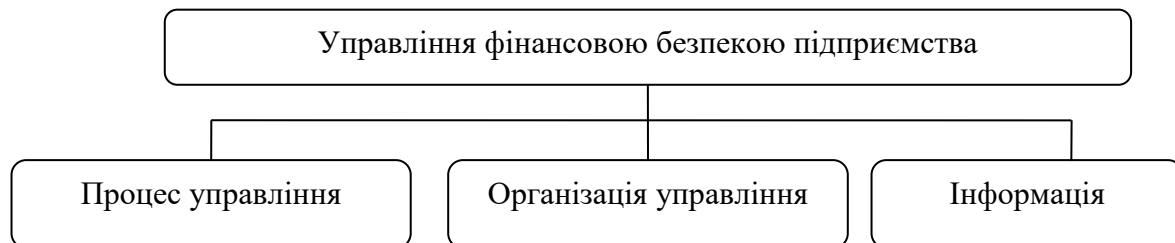

Рис.2. Управління фінансовою безпекою підприємства [4]

З іншого боку, управління фінансовою безпекою неможливе без відповідної організаційної структури як системної сукупності підрозділів і взаємозв'язків між ними. Тому управління фінансовою безпекою є одночасно і процесом, у перебігу якого реалізуються відповідні функції, і системою, яка через організаційну структуру здійснює ці функції.

При цьому інформація стає сполучною ланкою між складовими управлінського процесу. Усі вище перелічені елементи управління фінансовою безпекою в сукупності утворюють механізм управління. Як і кожна керуюча система, система управління фінансовою безпекою передбачає наявність певного об'єкта управління. При побудові загальної системи цього управління його об'єктом є фінансова діяльність підприємства в цілому.

Система управління фінансовою безпекою підприємства повинна бути комплексом взаємозалежних збалансованих рішень як у сфері забезпечення захисту фінансових інтересів суб'єкта господарювання, так і в управлінні його фінансовою діяльністю. Також вона має враховувати альтернативні шляхи гарантування безпеки підприємства, причому вибір конкретного проекту повинен відповідати фінансовій стратегії та фінансовій політиці підприємства.

Забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки потребує стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємства і передбачає проходження певних етапів управління (рис. 3).

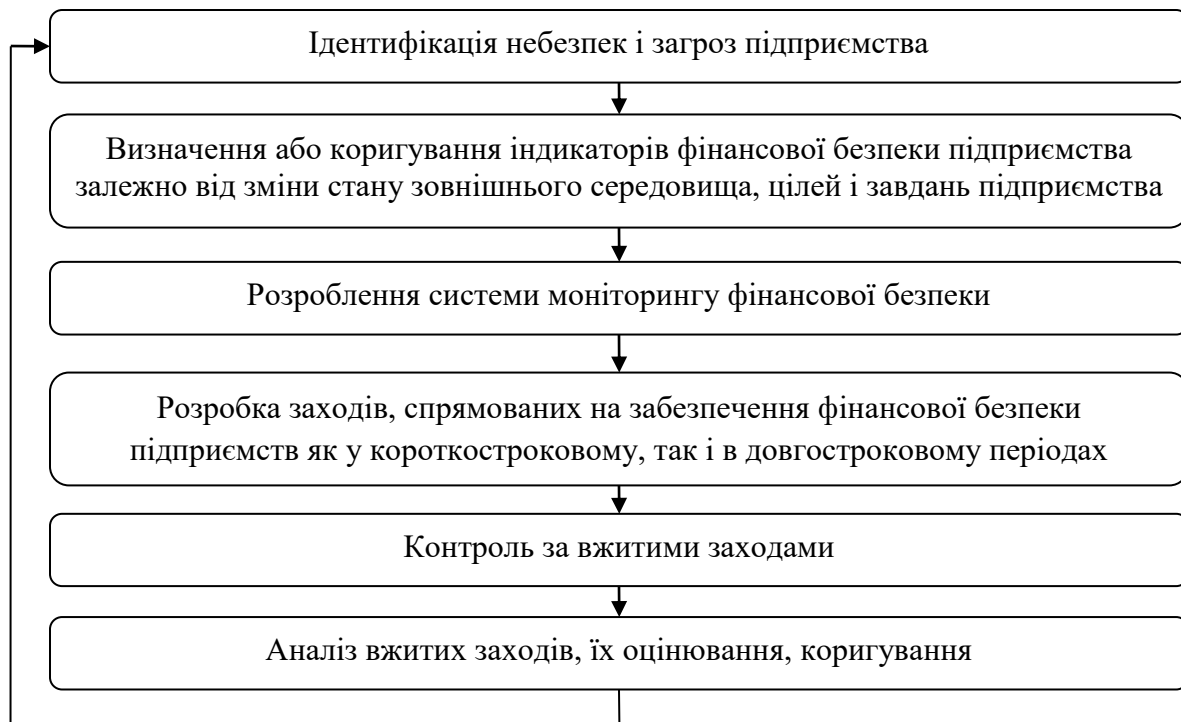

Рис. 3. Етапи управління фінансовою безпекою на підприємстві [5]

Як і будь-яке управління, управління фінансовою безпекою має здійснюватися за певними правилами, тобто принципами, та на основі відповідних методів управління.

Головними є наступні принципи управління фінансовою безпекою підприємства:

- системність побудови – усі елементи системи управління фінансовою безпекою підприємства мають бути взаємопов’язані та взаємоузгоджені;
- інтегрованість із загальною системою менеджменту – система управління фінансовою безпекою підприємства має бути органічно інтегрована у загальну систему менеджменту підприємства;
- інтегрованість із системою управління економічною безпекою підприємства – система управління фінансовою безпекою підприємства має

бути органічно інтегрована у загальну систему управління економічною безпекою підприємства;

- спрямованість на стратегічні цілі фінансово-економічного розвитку підприємства – усі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити загальній стратегії фінансово-економічного розвитку підприємства;

- об'єктивність – управлінські рішення мають розроблятися з урахуванням об'єктивних економічних законів, на основі глибокого аналізу ситуації із застосуванням наукових методів пізнання;

- комплексний характер управлінських рішень – усі прийняті управлінські рішення у фінансовій сфері мають бути збалансованими, несуперечливими;

- оперативність і динамічність управління – система управління фінансовою безпекою має забезпечувати швидку реакцію підприємства на появу реальних і потенційних загроз і своєчасне прийняття відповідних управлінських рішень;

- варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень – кожне управлінське рішення у сфері фінансової безпеки має розроблятися у кількох альтернативних варіантах, враховуючи визначені критерії;

- принцип неперервності моніторингу зовнішнього середовища підприємства – моніторинг зовнішнього середовища підприємства у зв'язку з його високим динамізмом і невизначеністю має відбуватися постійно з метою своєчасного виявлення та ідентифікації загроз фінансово-економічним інтересам підприємства;

- адекватність реагування на окремі загрози фінансовим інтересам – заходи стосовно реагування на загрози фінансовим інтересам підприємства мають розроблятися відповідно до визначених критеріїв, наприклад, ймовірність реалізації загрози, величина можливих збитків; пріоритетної реакції потребують загрози з високою ймовірністю реалізації та (або) з великим обсягом можливої шкоди підприємству;

- гнучкість управління (адаптивність сформованої системи фінансової безпеки) – система управління фінансовою безпекою підприємства, її елементи

мусять адаптуватися до змін чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; розроблені чи прийняті управлінські рішення мають швидко коригуватися, якщо цього вимагає зміна зовнішнього чи внутрішнього середовища підприємства;

- ефективність управлінських рішень, що приймаються – витрати на заходи з ліквідації, нейтралізації чи мінімізації загроз фінансовим інтересам підприємства мають бути меншими, ніж можливі збитки від їх реалізації;

- законність управлінських рішень – усі прийняті управлінські рішення повинні мати легітимний характер і не суперечити чинному законодавству;

- стимулювання та відповідальність персоналу і керівництва за стан фінансової безпеки підприємства – має бути розроблена дієва і ефективна система стимулів і відповідальності посадових осіб за стан фінансової безпеки підприємства [6].

Для забезпечення фінансової безпеки підприємства і можливості передбачення ризиків повинна існувати система органів управління фінансовою безпекою, що мають проводити діагностування фінансового стану підприємства, прогнозувати можливі загрози та здійснювати низку заходів щодо забезпечення стабільності функціонування системи фінансової зокрема та економічної безпеки підприємства в цілому.

Світовий досвід забезпечення фінансової безпеки підприємства зводиться до наслідування ключових факторів економічної безпеки розвинених держав світу. Так, важливим є той факт, що в економічно розвинених державах світу більше приділяється увага питанням розробки теоретико-прикладних засад розвитку підприємництва, формуванню сприятливого економіко-правового середовища для ведення підприємницької діяльності.

У розвинених країнах розробляються цільові стратегічні планові документи щодо зміцнення фінансової безпеки підприємств, регіонів, галузей. У таких умовах суб'єкти господарської діяльності, виконуючи свою вагому соціальну та економічну місії у суспільстві, опиняються у ситуації належного рівня захищеності свого майна й інтересів від впливу чинників зовнішнього

середовища. Тому цей досвід становить значний інтерес як для розвитку системи безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, так і для безпеки національної економіки.

Забезпечення фінансової безпеки є гарантією незалежності та цілісності країни, стійкості соціально-економічної ситуації, умовою стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства. Тому забезпечення фінансової безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів більшості країн світу.

Узагальнення зарубіжного досвіду показує, що забезпечення фінансової безпеки у масштабах національної економіки істотно впливає на міжнародний авторитет країни. У зв'язку з цим застосування позитивного досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення фінансової безпеки на мікрорівні має стати одним з найважливіших напрямків у стратегії довгострокової перспективи розвитку національної економіки України (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підходів до забезпечення фінансової безпеки у зарубіжних країнах

Країна	Характеристика
I. Країни Західної Європи т.ч.:	
Німеччина	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. Основні питання з цієї проблеми відображаються в директивах Міністерства оборони, які регламентують найважливіші сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави. Використовуються методи щодо забезпечення фінансової безпеки, які спрямовані на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного і соціального прогресу, недопущення монополізму в окремих галузях, створення умов для справедливої конкуренції та стабільності національної валюти, захист від економічного шантажу.
Франція	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. Окремі положення щодо фінансової безпеки (створення умов для підвищення національного добробуту і зміцнення економічного потенціалу країни) відображені в Законі «Про національну безпеку». Методи щодо забезпечення фінансової безпеки спрямовані на зниження вразливості господарської системи країни, збереження самостійності зовнішньої політики, усунення диспропорцій у рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки, мінімізацію ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу.

Країна	Характеристика
Великобританія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. Окремі норми, які регламентують фінансову безпеку, містяться у нормативно-правових актах у сфері оборонної політики. Вони ґрунтуються на оцінках національних інтересів і реалізуються через їх захист. Методи щодо забезпечення фінансової безпеки пов'язані з прогнозуванням і запобіганням найбільш небезпечних зовнішніх і внутрішніх ризиків. При виробленні та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення фінансової безпеки, акцент робиться на спеціалізовані організації, що представляють інтереси промисловців і підприємців.
Іспанія	Законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відрізняється гнучкістю, в ній чітко визначено функції органів управління та організацій у даній сфері, якими розробляються спеціальні програми економічного розвитку. Нормативно-правові акти щодо забезпечення фінансової безпеки пов'язані з відповідним законодавством ЄС. Методи щодо забезпечення фінансової безпеки захищають інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також спрямовані на стимулювання інвестицій, забезпечення валютного контролю, на розробку законодавства про акціонерні товариства.
Італія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. У діяльності по забезпеченню фінансової безпеки Італія керується укладеними нею міжнародними угодами. Методи щодо забезпечення фінансової безпеки спрямовані насамперед на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.
II. Країни Центральної Європи, у т.ч.:	
Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словачія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. Забезпечення фінансової безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. При виборі методів забезпечення фінансової безпеки країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційного процесу, напрямом економічних реформ.
Румунія	Питання забезпечення фінансової безпеки містяться в Стратегії національної безпеки. Основними напрямками забезпечення фінансової безпеки є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики із законодавством ЄС тощо.
III. Країни Східної Європи, у т.ч.:	
Російська Федерація	Забезпечення фінансової безпеки регулюють Концепція національної безпеки російської федерації; Державна стратегія економічної безпеки російської федерації; Закон російської федерації «Про безпеку». Відмінною рисою законодавства є наявність у ньому регіонального аспекту та положень про формування критеріїв і показників оцінки стану економічної безпеки. Методи забезпечення фінансової безпеки зорієнтовані на реалізацію економічних реформ на найближчу перспективу, зменшення небезпеки зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів.

Країна	Характеристика
Республіка Білорусь	Законодавчо фінансової безпеки відображається у Концепції національної безпеки Білорусі. До пріоритетних напрямків забезпечення фінансової безпеки відносяться: розвиток системи економічних відносин, створення механізмів розв'язання виникаючих у суспільстві протиріч та скасування передумов їх виникнення; розробка стратегії забезпечення реалізації життєво важливих економічних інтересів у країні; формування довгострокової програми економічних перетворень; забезпечення сталого соціально-економічного розвитку; використання неінфляційних методів фінансування дефіциту бюджету та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів; удосконалення зовнішньоекономічної політики; створення сприятливих умов для підприємницької діяльності та ін.
Латвія, Литва, Естонія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення фінансової безпеки відсутня. Забезпечення фінансової безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. Методи забезпечення фінансової безпеки спрямовані насамперед на реалізацію фінансово-економічної безпеки.

Уряди багатьох розвинених країн (у тому числі Японії, США [7]) офіційно (у програмних документах органів державного управління) визнають об'єктивне існування ризиків, пов'язаних з посиленням агресивності ринкового середовища та загостренням конкуренції у різних сферах діяльності на внутрішньому і світовому ринках. Це вимагає спеціальних організаційних і ресурсних заходів підтримки та забезпечення стійкості та безпеки підприємств, зокрема, сектору малого і середнього бізнесу в цих екстремальних ситуаціях. Уряд Японії визнає, що в умовах глобалізації економіки, швидких і масштабних змін саме підприємства цього сектору економіки більшою мірою, ніж великі, потребують допомоги та державної підтримки [8].

У розвинених країнах світу позитивним є те, що крім моніторингу рівня розвитку підприємництва, розробки і реалізації пропозицій щодо удосконалення державного регулювання його розвитку, до переліку основних завдань органів державного управління входить:

1. Формування структурних підрозділів ведення політики у сфері фінансової безпеки підприємництва за галузево-територіальною ознакою (досвід США, де крім Адміністрації малого бізнесу питання забезпечення фінансової безпеки підприємництва покладено на регіональні відділення Міністерства внутрішньої безпеки серед малих підприємств) [9].

2. Створення документації стратегічного характеру, а також тактичних заходів щодо зміцнення фінансової безпеки підприємництва (досвід Японії [68], у якій серед офіційно закріплених стратегічних планових документів, які систематично розробляє та реалізує Міністерство економіки, торгівлі та промисловості, передбачено документ під назвою «Підвищення стійкості підприємств сектору малого і середнього підприємництва та розвиток систем економічної безпеки підприємництва».

Крім того, урядова стратегія посилення конкурентоспроможності Японської промисловості на світових ринках передбачає сім основних стратегічних напрямів її реалізації, серед яких п'ятий напрям стосується безпосередньо розвитку системи фінансової безпеки бізнесу. До основних операційних завдань стратегії внесено посилення фінансової підтримки, поліпшення умов створення нових підприємств, розвиток загальнонаціональної системи забезпечення фінансової безпеки тощо) [10].

3. Здійснення систематичного моніторингу внутрішнього та зовнішнього ринків і розробка рекомендацій як для органів державного управління, так і для безпосередньо підприємств щодо заходів, метою реалізації яких є посилення конкурентних позицій національних підприємств, захисту їх економічних інтересів (досвід США, Японії, Німеччини, Великобританії та Франції) [11].

4. Ведення роботи щодо зміцнення інституційної бази захисту права власності. Зокрема, у цьому напрямі країнами ЄС укладено спільну угоду з права інтелектуальної власності між органами влади, академічними і промисловими структурами та науково-дослідними установами. Надзвичайно популярною серед інтелектуальної еліти Європейського Союзу є Сьома Рамкова Програма. Метою цієї спеціальної програми є підтримка наукової діяльності, що проводиться в рамках міжнаціонального співробітництва, від спільних проектів і створення мереж до координації дослідницьких програм. Сюди ж входить співпраця між ЄС та третіми країнами.

Програма Співпраці також поділяється на тематичні підпрограми, кожна з яких працюватиме наскільки це можливо автономно, але в той же час

знаходяться у тісному зв'язку, що дозволяє здійснювати міждисциплінарний підхід до областей науки, що має спільні інтереси.

Для програми Співпраці було визначено десять тематичних областей: здоров'я; продукти харчування, сільське господарство та біотехнології; інформаційні та комунікаційні технології; нанонауки, нанотехнології, матеріали та нові технології виробництва; енергія; навколишнє середовище (у тому числі зміна клімату); транспорт (включаючи космонавтику); соціально-економічні та гуманітарні науки; безпека; космос. Чільне місце серед досліджень посідає напрям безпеки, в якому основну питому вагу займає фінансова безпека підприємства.

5. Пошук та забезпечення джерел фінансування ризикового капіталу, в тому числі в інтересах інноваційної діяльності з метою підвищення рівня НДКР в довгостроковій перспективі (досвід країн ЄС). Це, як правило, фінансування інвестицій як у новостворені підприємства, так і високотехнологічні, а також у розвиток сектору динамічних високотехнологічних дослідницьких малих і середніх підприємств.

Для забезпечення останнього завдання ведеться робота у напрямі формування сприятливого макроекономічного клімату, стабільності фінансових ринків, податкового режиму та регулювання прав на інтелектуальну власність [8].

6. Надання гарантій за інвестиціями в акціонерний капітал та гарантій за позиками підприємств. У багатьох розвинених державах світу вагомими елементами безпеки підприємництва є функціонування страхових і гарантійних фондів, кредитної кооперації, яка обслуговує клієнтів, традиційно не привабливих для комерційного банківського кредитування (практично вся сфера малого підприємництва) [11].

7. Здійснення роботи з планування життєвого циклу функціонування підприємств у різних галузях і сферах економіки та надання консультацій з питань забезпечення високої життєздатності підприємств відповідно до їх

життєвих циклів, ведення конкурентної боротьби та сприяння розвитку підприємництва у перспективних сферах (досвід Фінляндії) [12].

8. Підтримка підприємств, які розпочинають діяльність створенням фондів і механізмів фінансування різних етапів їх становлення (досвід практично всіх країн ЄС, Мексики) [12].

Усвідомлюючи, що серед фінансових ризиків функціонування підприємств, зокрема малого і середнього бізнесу, вагоме місце займають нелегітимні та/чи напівлегітимні дії з боку підприємств великого бізнесу, монополістів тощо, у таких країнах як, Німеччина, Японія, США та інші, законодавчо закріплені права та механізми реалізації прав підприємств у разі дискримінаційних дій щодо них.

Важливу роль щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства у розвинених країнах відіграє страхова сфера, яка виступає головним ризикознижувачим чинником і бере участь у забезпеченні доступу підприємств до фінансових ресурсів і конкурентних позицій на зовнішніх ринках.

Впровадженню позитивних аспектів проаналізованого досвіду зміцнення фінансової безпеки підприємств в Україні приділяється недостатня увага. Впровадження позитивних аспектів проаналізованого досвіду зміцнення фінансової безпеки економіки призведе до:

- 1) забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємств;
- 2) забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу вітчизняних підприємств;
- 3) досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної й ефективної організаційної структури підприємств;
- 4) досягнення високого рівня кваліфікації персоналу й інтелектуального потенціалу підприємств;
- 5) мінімізація руйнівного впливу наслідків виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- 6) якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємств;

7) забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення належного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів і відділів підприємства;

8) ефективна організація безпеки персоналу, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів підприємства.

Таким чином, у кожній країні сформовано власне уявлення про фінансову безпеку і відповідно про методи її забезпечення, які можуть бути спрямовані на досягнення національних, суспільних інтересів або на стійкість економічного розвитку, або на незалежність національної економіки від зовнішнього ринку. Нині забезпечення фінансової безпеки повинно стати одним із основних напрямів зовнішньої політики України.

При використанні зарубіжного досвіду необхідно враховувати схожість завдань, цілей, пріоритетів національних стратегій, а також рівень економічного розвитку, рівень розвитку інститутів управління, забезпечення контролю за фінансової безпеки. На основі цього досвіду Україна зможе сформулювати свою концепцію фінансової безпеки, яка базуватиметься на досягненні стійкого та ефективного розвитку економіки.

Дослідивши теоретичні основи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності можемо зробити наступні висновки.

1. Фінансова безпека підприємства – це стан захищеності фінансових інтересів підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз і найбільш ефективного використання його фінансових ресурсів, виражений у позитивних значеннях фінансових показників діяльності, що забезпечує його стабільний розвиток на короткотермінову та довготермінову перспективу.

2. Система фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності є різномірною ієрархічною структурою основних взаємопов'язаних між собою елементів та їх типових груп (суб'єктів, об'єктів, принципів, методів й інструментів), поєднаних автоматизованою системою моніторингу, а також

спосіб їх взаємодії, у ході та під впливом яких підприємство стає захищеним від будь-яких негативних впливів як ззовні, так і з середини.

3. Фінансова безпека підприємства є складним і багатоаспектним явищем, і тому може розглядатись як сукупність відповідних елементів. Як і кожна система, вона потребує певних методів і важелів управління. Як і будь-який вид менеджменту, управління фінансовою безпекою має здійснюватися за певними правилами, тобто принципами, та на основі відповідних методів управлінської діяльності.

4. Забезпечення фінансової стабільності є одним із основних завдань керівництва підприємства. Для забезпечення фінансової безпеки на підприємстві і можливості передбачення фінансових ризиків повинна існувати система органів управління фінансовою безпекою, що мають здійснювати діагностування стану підприємства, прогнозувати можливі загрози та здійснювати низку заходів щодо забезпечення стабільності функціонування системи фінансової зокрема та економічної безпеки підприємства в цілому.

5. Процес забезпечення фінансової безпеки підприємства є досить складним і охоплює широке коло елементів, найбільш оптимально поєднавши які підприємство матиме змогу забезпечити свій стабільний розвиток у перспективі. Таким чином, для здійснення успішної діяльності будь-якого підприємства, уникнення зовнішніх і внутрішніх загроз керівництву підприємства необхідно підтримувати високий рівень його фінансової безпеки. В свою чергу для ефективного забезпечення фінансової безпеки підприємства потрібно розробити та постійно використовувати механізм функціонування системи економічної безпеки. В основі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства знаходиться системне поєднання певних інструментів, методів, важелів й інформаційно-аналітичного забезпечення, сформованих на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об'єктивно існують як економічні закономірності, а також реалізуються суб'єктами управління фінансової безпеки підприємства для досягнення і захисту його фінансових інтересів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Плєскач В. Л., Кулик А. В. Методологічні засади державного регулювання фінансово-економічного розвитку / В. Л. Плєскач, А. В. Кулик // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 27.
2. Кириченко О.А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О.А. Кириченко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – №16. – С. 22 – 28.
3. Бородіна О.О. Оцінка економічної безпеки підприємства / О.О. Бородіна // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць: В3 т. Т.1. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – Вип. 183. – С. 33–41.
4. Загарельська Т.Ю. Финансовая безопасность предприятия как объект управления / Т.Ю. Загарельська // Научные труды Ден НТУ. – 2000. – Вып. 103-4. – С. 215–218.
5. Економічна безпека бізнесу : [навч. посіб.] / [Швиданенко Г. О., Кузьомко В. М., Норіцина Н. І. та ін.] ; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 511 с.
6. Воробйов Ю.М. Фінансовий механізм у системі управління підприємством / Ю. М. Воробйов // Вісник КНУ. Серія «Економіка». – 2004. – Вип. 71. – С. 5-9.
7. Небава М. І. Інституціоналізація тіньової економічної діяльності як загроза економічній безпеці України / М. І. Небава // Тіньова економіка: генезис, джерела розвитку, перспективи подолання та цивілізаційної інтеграції: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: НВЦ «Генеза», 2013. – С. 139-143.
8. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія/ Д. О. Баюра. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 288 с.
9. Іващенко Г. А. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» / Г. А. Іващенко, О. Ф. Ярошенко // Науковий журнал «Бізнес Інформ». – 2011. – №9. – С. 129 – 131.
10. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
11. Коваленко К. В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
12. Прокопiшина О. В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. В. Прокопiшина. – Харківський національний економічний ун-т. – Х., 2009. – 20 с.

1.3. ТРАДИЦІЙНІ НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***НАЗАРЕНКО Сергій Анатолійович**, д.е.н, професор,
професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

***КОВАЛЕНКО Андрій Олександрович**,
аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Традиційно фінансова безпека підприємства відображає захищеність його фінансової діяльності від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентоспроможність і фінансову стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Фінансову безпеку суб'єктів підприємництва визначають як певний механізм, що, з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого – забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів.

Аналіз наукової літератури дав змогу виділити наступні головні загрози у фінансовій безпеці підприємства:

– загрози макросередовища – стан національної економіки; рівень податкового навантаження; зміна курсу валюти; високий рівень інфляції; рівень фінансової залежності від інших країн; несприятливий інвестиційний клімат; відтік кваліфікованих кадрів; зменшення пропозиції трудових ресурсів;

– загрози мікросередовища – зростання рівня споживчих цін, погіршення якості сировини і матеріалів, недостатній рівень ділової активності суб'єктів ринку;

– загрози внутрішнього середовища – нераціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів; низький рівень кваліфікації персоналу; недостатній обсяг резервних і страхових фондів; низький рівень конкурентоспроможності продукції [1].

Ефективне забезпечення фінансової безпеки підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України неможливе без системного підходу до нього. Основною метою забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання є захист його фінансових активів, власності і працівників від внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової природи, їх своєчасне виявлення і, за можливості, усунення причин їх виникнення.

Ключовими характеристиками стану фінансової безпеки можна назвати збалансованість діяльності і високу якість послуг, технологій і фінансових інструментів, а також здатність протистояти загрозам і гарантію стабільності реалізації фінансових інтересів. Елементами, що становлять систему фінансової безпеки господарюючого суб'єкта, є:

– елементи впливу, представлені фінансовими ресурсами, які є у розпорядженні підприємства, а також зовнішнім середовищем, що сформоване сукупністю факторів, які впливають на процеси системи забезпечення фінансової безпеки і не піддаються прямому управлінню з боку її менеджменту;

– елементи забезпечення фінансової безпеки господарюючого суб'єкта (суб'єкти, інструменти та методи забезпечення фінансової безпеки);

– індикатори стану (рівня) фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Система, що містить усі названі елементи, може забезпечити фінансову безпеку у тому разі, якщо вона дає змогу виявляти можливі загрози фінансовій безпеці підприємства і виробляти заходи щодо запобігання їм.

Для забезпечення власної фінансової безпеки підприємства повинні розвиватися, створюючи нові робочі місця, здійснюючи диверсифікацію фінансової і виробничої діяльності, що сприяє росту прибутку [2].

Слово «механізм» запозичене з грецької мови й перекладається як «знаряддя, машина». Сьогодні у тлумачному словнику української мови присутні наступні основні значення:

1. Механізм (основа більшості машин) – система рухомих ланок або деталей, що призначена для передачі чи перетворення (відтворення) руху.

Застосовується в різноманітних технічних об'єктах.

2. Механізм (принцип) у переносному значенні – 1) система функціонування будь-чого (наприклад, виконавчий механізм); 2) сукупність проміжних станів чи процесів будь-яких явищ (механізм хімічної реакції, ротаційний механізм (хімія, механіка), економічний механізм, фінансовий механізм).

Розглядаючи дефініцію «механізм», заслуговує на увагу ґрунтовне дослідження, проведене Рудницьким С.В., який систематизував різні підходи до визначення цього поняття, а саме:

- послідовність етапів і комплекс способів (так, механізм вироблення менеджменту цілей – це послідовність етапів розробки основних цілей управління та комплекс способів їх вироблення);

- послідовність етапів та комплекс методів (так, механізм ціноутворення – послідовність різних етапів формування цін, а також комплекс методів, які при цьому застосовуються);

- комплекс заходів і послідовність їх використання;

- послідовність процесів, етапів, процедур та інструментів (так, механізм банкрутства – це послідовність процесів і етапів, відповідних процедур та інструментів від початку боргової неспроможності підприємства до його ліквідації або санації та реструктуризації, причому процес розкладається на етапи, а етапи включають певні процедури, кожна з яких обумовлює наступний етап);

- механізм (господарський) – спосіб організації і управління виробництвом із властивими йому формами, методами і засобами (не розділяють процесуальних і змістовних складових);
- інструменти, засоби й інститути;
- суб'єкти, система і засоби (так, механізм залучення інвестицій включає суб'єкти господарювання, систему планування та прогнозування залучення інвестицій, сукупність засобів зі збільшення і використання грошових засобів);
- методи, важелі й інструменти (складовими організаційно-економічного механізму регулювання регіонального розвитку є нормативні, прямі, опосередковані методи, адміністративні і економічні важелі, а також інструменти у вигляді цільових програм, трансферів, кредитів та податків);
- структура і комплекс форм і методів чи врешті, просто способи (механізм викупу акцій – способи вилучення акцій з обігу).

Спираючись на викладене вище, можна зробити висновок, що економічна етимологія поняття «механізм» полягає у функціонуванні цілісної системи економіки або розглядається як сукупність проміжних станів чи процесів будь-яких економічних явищ [3, с. 94-95].

Важливим аспектом дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства є аналіз функцій, які реалізовує цей механізм. До складу основних функцій механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства можна віднести планування (програмування і прогнозування), організацію і регулювання, стимулювання і контроль (рис. 1) [4].

У складі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства доцільно виділяти взаємозалежність з фінансовою безпекою держави, а тому необхідно показати вплив інших механізмів економічного регулювання на механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства (рис.2).

Процес забезпечення фінансової безпеки підприємства можна розглядати як процес запобігання фінансовим збиткам від негативного впливу на фінансовий стан підприємства різних аспектів її фінансової діяльності.

Рис. 1. Функціональна структура механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства [4]

У сучасному економічному середовищі існує безліч загроз, які впливають на фінансові інтереси підприємства, і які в довгостроковому періоді можуть негативно вплинути на його фінансову стійкість, платоспроможність і загальний фінансовий стан.

Загрози, що виникають у зовнішньому середовищі, в першу чергу обумовлені об'єктивними процесами: глобалізацією фінансових зв'язків, високим рівнем інтеграції, загостренням проблем обмеженості ресурсів, посиленням конкуренції і конфліктів між підприємствами щодо завоювання сегменту ринку.

Внутрішні загрози виникають у результаті неефективної фінансової політики керівництва підприємства, нераціонального визначення пріоритетів фінансового менеджменту, невчасного реагування на негативні тенденції у діяльності підприємства.

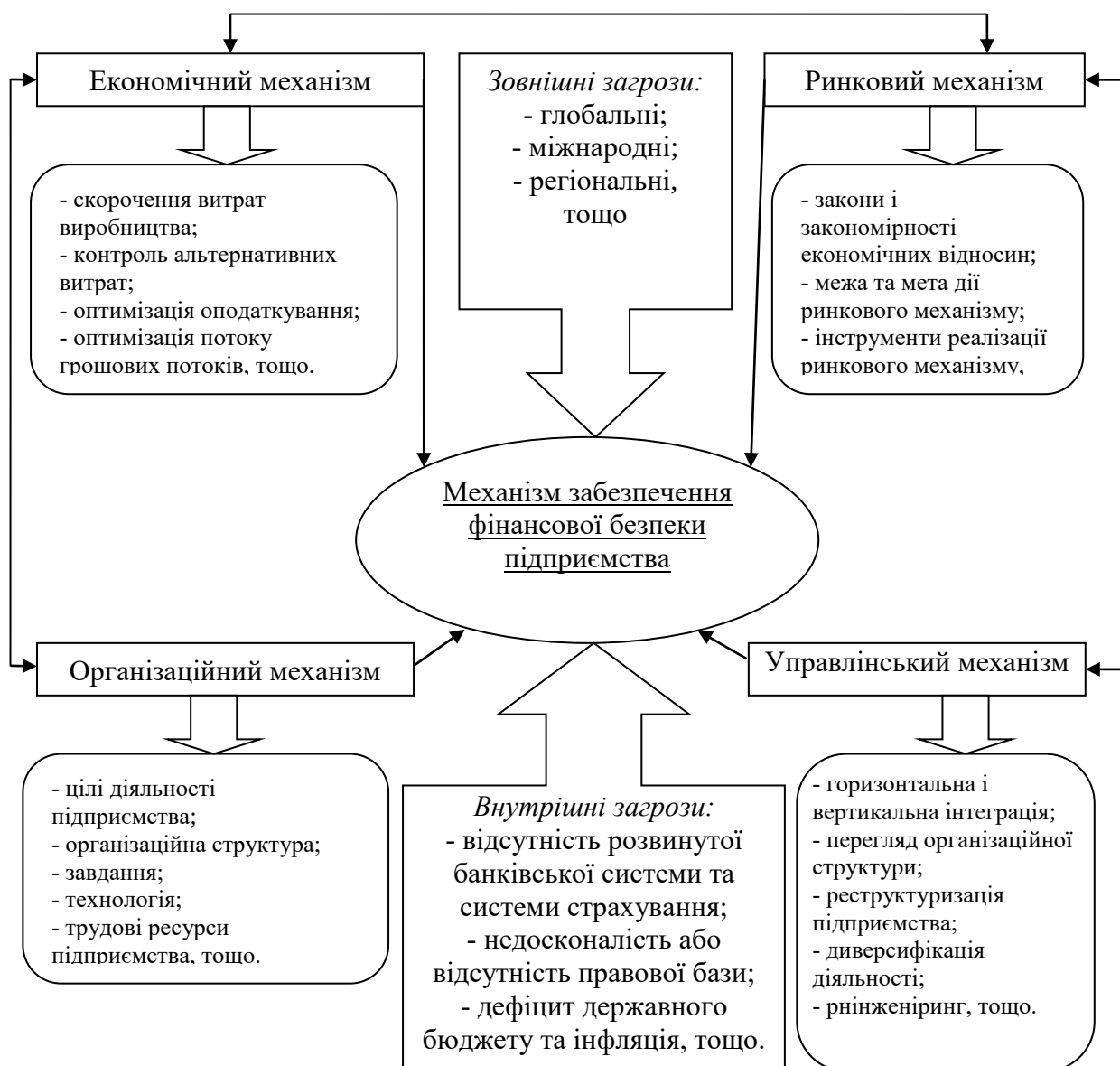

Рис. 2. Схема взаємозв'язку механізмів економічного регулювання фінансової безпеки підприємства [5]

Для попередження загроз фінансовій безпеці важливим є визначення множини завдань, які потребують першочергового вирішення, зокрема:

- забезпечити й постійно підтримувати високий рівень кваліфікації працівників;
- забезпечити розвиток техніко-технологічних можливостей та потужностей підприємства з метою досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності;
- досягти високої ефективності менеджменту підприємства;

– забезпечити фінансову стійкість й економічне зростання підприємства.

Отже, процес забезпечення фінансової безпеки підприємства є досить складним і охоплює широке коло елементів, найбільш оптимально поєднавши які підприємство матиме змогу забезпечити свій стабільний розвиток у майбутньому.

Таким чином, для забезпечення успішної діяльності будь-якого підприємства, уникнення зовнішніх і внутрішніх загроз керівництву суб'єкта господарювання необхідно підтримувати високий рівень його фінансової безпеки. В свою чергу для ефективного управління фінансовою безпекою підприємства необхідно розробити та використовувати механізм забезпечення економічної безпеки. В основі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства знаходиться системне поєднання певних інструментів, методів, важелів й інформаційно-аналітичного забезпечення, створених на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об'єктивно існують як економічні закономірності, а також виробляються суб'єктами управління фінансової безпеки підприємства для досягнення і захисту фінансових інтересів останнього.

Однією з найважливіших умов виходу економіки України з кризи, подальшого поступового її розвитку є відновлення прийнятного рівня фінансової безпеки, який дозволив би захистити державу та її суб'єктів від різного роду загроз. У системі фінансової безпеки держави важливими, на нашу думку, є дві основні компоненти мікрорівня: фінансова безпека суб'єктів підприємницької діяльності (перш за все – реального сектору) та фінансова безпека домогосподарств. Ці компоненти є базовими для підтримання фінансової безпеки регіонів, галузей (видів діяльності) та держави загалом на необхідному рівні. Наразі можемо спостерігати досить складну ситуацію у сфері функціонування вітчизняних підприємств (особливо промислових), яка погіршується зі зростанням ризиків і загроз їх господарській і фінансовій діяльності.

Здатність підприємства стабільно розвиватися та здійснювати ефективну

господарську діяльність визначається стійкістю його фінансового стану, ефективністю фінансової роботи, а також здатністю протистояти внутрішнім і зовнішнім негативним факторам, що у цілому характеризують рівень його фінансової захищеності.

В умовах наявності жорсткого ринкового механізму, забезпечення фінансової безпеки підприємства стає можливим при досягненні ним на різних етапах діяльності таких фінансових результатів, які б забезпечували його фінансову стійкість, і, водночас, сприяли реалізації стратегічних завдань підприємства.

Надзвичайно низькою залишається рентабельність операційної діяльності підприємств України (табл. 1).

Таблиця 1

Рентабельність операційної діяльності підприємств України, (%)

Показник	Роки		
	2015	2016	2017
Усього, в т.ч.	1,0	7,4	8,8
сільське, лісове та рибне господарство	41,7	32,4	22,4
промисловість	0,9	4,2	6,8
будівництво	-7,6	-0,4	1,6
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-0,9	15,8	18,8
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,1	5,1	-1,0
тимчасове розміщення й організація харчування	-17,3	-0,8	7,8
інформація та телекомунікації	0,5	8,5	13,8
фінансова та страхова діяльність	-8,9	-4,8	2,8
операції з нерухомим майном	-33,4	-8,1	6,2
професійна, наукова та технічна діяльність	-1,1	17,6	19,4
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-11,9	-3,9	2,6
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,6	4,5	3,3
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-25,3	-16,5	-15,5
надання інших видів послуг	7,3	5,1	-0,4

Джерело: складено на основі матеріалів Державної служби статистики України [6]

Рентабельність операційної діяльності підприємств транспортної діяльності знаходиться на незадовільному рівні у 2015-2017 рр. і становила 1,1-(-1,0), що не забезпечувало необхідного підґрунтя для їх поступального розвитку і не створювало фінансових можливостей для привабливих умов залучення позикових ресурсів з метою реалізації стратегічних завдань.

Недоліки механізмів забезпечення фінансової безпеки вітчизняних підприємств виявляються у тому, що фінансова безпека підприємства постійно піддається впливу різного роду загроз. Ідентифіковані й потенційні загрози фінансовій безпеці підприємства умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні (рис. 2).

Зовнішні загрози не залежать від діяльності підприємства; їх можна лише врахувати (якщо вони ідентифіковані) при організації діяльності підприємства. Такі загрози належать до чинників ризику зовнішнього для підприємства середовища. Внутрішні загрози викликані діяльністю підприємства: системою організації такої діяльності, рівнем фінансового менеджменту, кваліфікацією його керівництва (як вищої, так і середньої ланки).

Серед новітніх загроз для фінансово-економічної безпеки підприємства, з якими на разі не здатні впоратись традиційні механізми забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності, експерти називають такі явища, як гринмейл, рейдерство, кардерство (кардеринг) та конкурентну розвідку.

Корпоративний шантаж – доволі розповсюджене явище в діяльності західних компаній, яке останнім часом стало поширюватись в українській практиці корпоративних конфліктів. В сучасних словниках гринмейл (від англ. greenmail – «зелена пошта») – діяльність, спрямована на отримання надприбутку за допомогою спекуляцій чи зловживань своїми правами акціонера по відношенню до підприємства. Дана мета досягається шляхом придбання такої кількості акцій компанії, щоб створити загрозу її ворожому поглинанню з метою подальшого перепродажу цих акцій за завищеною ціною тій самій компанії. Даний термін походить від blackmail («чорна пошта») –

кримінально караний шантаж, вимагання. Однак, між «зеленою» та «чорною поштою» існує принципова відмінність: класичний грінмейл завжди здійснюється в рамках закону.

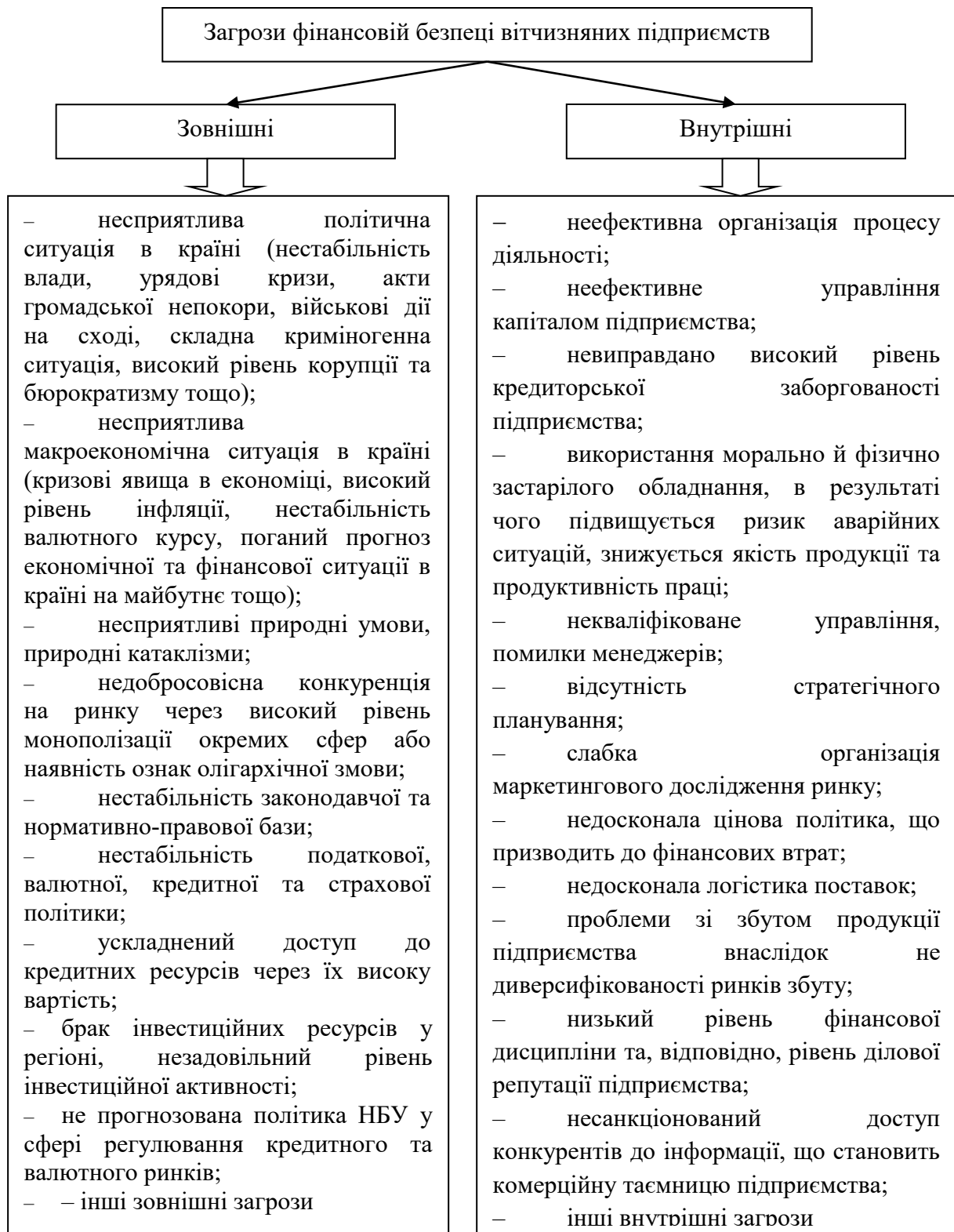

Рис. 2. Зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці вітчизняних підприємств [7]

Рейдерство – вилучення майна на нібито законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів. Рейдерство «по-українськи» здебільшого полягає у набутті сумнівними шляхами тимчасового права розпоряджатися активами та якнайшвидшим продажем цих активів пов'язаним із рейдером особам, із наступними перепродажем вилучених активів між пов'язаними особами, маючи на меті завадити (унеможливити) їхньому поверненню законним власникам.

Кардерство – діяльність споріднена з фальшуванням грошей, адже в обох випадках підробляють засоби платежу. Істотна відмінність полягає в тому, що грошові знаки випускає держава, а у кредитної картки емітентом є, як правило, акціонерний комерційний банк. Звідси й різна реакція правоохоронних органів, і різна міра покарання, передбачена чинним законодавством.

Агресивний переділ власності, який спостерігається нині в українській економіці, спровокував зростання попиту на фахівців із конкурентної боротьби. Найбільший обсяг роботи для фахівця з конкурентної розвідки – це розробка сценаріїв і планів як захоплення влади у великих акціонерних товариствах, так і навпаки, захисту від цих дій. Це головна потреба ринку, її диктує передусім проста істина: сьогодні різко зросла конкуренція, і переділ ринків відбувається дуже складно.

Враховуючи різноманітний прояв загроз фінансовій безпеці, одну і ту ж загрозу можна одночасно відносити до різних груп класифікації [3, с. 17-18].

Недоліки більшості механізмів забезпечення фінансової безпеки вітчизняних підприємств виникають через відсутність заходів щодо зниження рівня загроз фінансовій безпеці підприємства. Цей процес має передбачати здійснення попереджувальних управлінських і організаційно-технічних заходів щодо запобігання настання несприятливих подій у фінансово-господарській діяльності або ліквідацію негативних наслідків тих із них, які вже трапилися.

Збереження загроз фінансовій безпеці підприємства на існуючому рівні не завжди означає відмову від впливу на них. Підприємство може створити спеціальні резерви, наприклад, резерв загроз фінансовій безпеці), з яких будуть здійснюватися компенсаційні виплати за збитки, які зазнало підприємство внаслідок настання непередбачених несприятливих подій у його фінансово-господарській діяльності. Такий метод управління загрозами фінансовій безпеці підприємства називається самострахуванням.

До заходів, які здійснюються для збереженні рівня загроз фінансовій безпеці підприємства, можуть бути також віднесені:

1) отримання кредитів і позик для компенсації збитків, які зазнало підприємство внаслідок настання непередбачених несприятливих подій у його фінансово-господарській діяльності;

2) відновлення виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) через дію фінансово-кредитних установ, державні дотації тощо.

Заходи щодо передачі загроз фінансовій безпеці підприємства означають передачу відповідальності за них третім особам у процесі збереження їх рівня.

До таких заходів можна віднести страхування загроз фінансовій безпеці підприємства, що має на увазі їх передачу страховій компанії за певну плату, а також різного роду фінансові гарантії, поручництво тощо. Також передача загроз фінансовій безпеці підприємства може бути здійснена шляхом їх внесення в текст документів (договорів, торговельних контрактів тощо). Це дозволить зменшити власну відповідальність при настанні непередбачених несприятливих подій у фінансово-господарській діяльності підприємства або перекласти наслідки їх впливу на контрагентів. Якщо після використання будь-якого методу управління загрозами фінансовій безпеці підприємства були усунуті причини їх наявності, можна відзначити успішне завершення цього процесу. Якщо причини загроз фінансовій безпеці підприємства залишилися неліквідованими, то варто вибрати інший метод управління ними [3, с. 47-48].

Аналіз діяльності підприємств свідчить про те, що саме низький рівень ефективності системи управління фінансовою безпекою є причиною кризових

явищ, їх орієнтованості на боротьбу з результатами негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, а не на попередження та вчасну нейтралізацію потенційних ризиків та загроз. Дієвим інструментом вирішення цієї проблеми є обґрунтована цілеспрямована стратегія управління фінансовою безпекою, яка спрямована на створення адаптаційних механізмів довгострокової дії до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, вироблення високого рівня стійкості до наявних та потенційних загроз для підвищення ефективності діяльності, забезпечення фінансової підтримки стійкого росту в поточному та перспективному періодах.

Суттєвим недоліком сучасних механізмів забезпечення фінансової безпеки вітчизняних підприємств є їх орієнтація на тактичні дії боротьби з наслідками загроз, а не на стратегічні орієнтири протидії їх виникненню. Стратегія управління фінансовою безпекою підприємства є невід'ємним складником формування та реалізації загальної стратегії розвитку підприємства, оскільки відповідає за цілі, напрями, джерела й об'єкти фінансування. Вона забезпечує всі основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин підприємства. Стратегія фінансової безпеки розробляється на основі зібраної інформації про загрози підприємству, і далі реалізується керівництвом відповідно до обраної технології управління, використовуючи всі наявні ресурси та інструменти, що є в розпорядженні підприємства. Задача оцінки фінансових загроз з метою забезпечення фінансової безпеки підприємства, полягає в оцінці стану і розвитку ситуації на ринку та визначенні конкурентних позицій підприємства на ньому, від яких залежить його подальша фінансова безпека.

Для полегшення стратегічного управління пропонуємо концептуальну схему розроблення та реалізації стратегії управління фінансовою безпекою підприємства, яка характеризується комплексністю і завершеністю та передбачає послідовність певних етапів.

На першому етапі встановлюються поточні та довгострокові цілі управління фінансовою безпекою підприємства, що в узагальненому вигляді передбачає: встановлення загальної мети; побудову ієрархії цілей; установлення індивідуальних цілей та завдань як інструменту забезпечення їхнього виконання. З урахуванням завдань та особливостей майбутнього фінансового розвитку підприємства досягаються максимізація його ринкової вартості та підвищення ефективності фінансової діяльності за умов зниження рівнів ризиків.

На другому етапі розроблення стратегії відбувається аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, інформаційною базою якого є статистична та фінансова звітність підприємства, дослідження сучасного стану фінансових ринків, аналітичні огляди, спеціальні дослідження тощо. Аналіз зовнішнього середовища дає змогу підприємству своєчасно спрогнозувати появу загроз, дає можливість розробити ситуаційні плани на випадок виникнення непередбачених обставин, а також сприяє розробленню стратегії, яка дасть змогу підприємству досягти цілей і перетворити потенційні загрози на вигідні можливості. Також на даному етапі відбувається аналіз факторів, які впливають на рівень фінансової безпеки підприємства та допомагають розробити заходи, за рахунок яких воно могло б підвищити стійкість розвитку та забезпечити свій успіх.

Третім етапом є формування портфелю стратегій управління фінансовою безпекою підприємства. Формування стратегічного портфелю підприємства передбачає розроблення та оцінку альтернатив стратегій управління фінансовою безпекою підприємства, їх вибір і формування стратегічного набору. Стратегії повинні орієнтувати на максимальну та своєчасну адаптацію діяльності підприємств до динамічного фінансового середовища для досягнення стратегічних цілей. На нашу думку, вибір стратегії управління фінансовою безпекою підприємства має залежати від фактичного рівня фінансової безпеки, який включає оцінку фінансового стану підприємства,

оцінювання фінансових ризиків та оцінювання інтегрального рівня фінансової безпеки за її складниками.

Наступним етапом є аналіз стратегічних альтернатив, вибір і розробка стратегії. З урахуванням рівня фінансової безпеки підприємства, факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на фінансову діяльність підприємства, відбувається вибір стратегії, яка є доцільною для підприємства за конкретних умов господарювання та яка максимально підвищить довгострокову ефективність організації. Щоб зробити ефективний стратегічний вибір, керівники вищої ланки повинні мати чітку концепцію діяльності підприємства та його майбутнього.

На п'ятому етапі реалізація стратегії забезпечує підприємству формування та ефективне використання фінансових ресурсів, виявлення найефективніших напрямів інвестування, відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства, визначення головної загрози з боку конкурентів, вибір напрямів фінансових дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги над конкурентами. На цьому етапі доцільно проводити тактичне планування, яке покликане формувати механізми реалізації обраної стратегії, а саме оперативне або поточне. Поточне планування спрямоване на розроблення заходів із формування поточних планів реалізації конкретних напрямів діяльності підприємства чи його розвитку в цілому на рік у плані реалізації завдань обраної фінансової стратегії. Оперативне планування спрямоване на формування вузьких, деталізованих, короткотермінових планів, які формуються шляхом деталізації поточних планів. Оперативні й поточні плани не повинні відхилятися від фінансової стратегії підприємства, а, навпаки, мають конкретизувати й доповнювати її.

На завершальному етапі відбуваються організація системи управління та контроль реалізації стратегії. Якщо в процесі формування і реалізації фінансової стратегії виявлено певні відхилення фактичних значень показників від планових та від визначених умов діяльності підприємства, то відбувається коригування стратегії на тому етапі, на якому виявлено таке відхилення. Також

після реалізації стратегії відбувається її оцінка за якістю запланованих дій та успішністю їх реалізації.

На кожному вітчизняному підприємстві нагальним завданням є розроблення дієвої стратегії забезпечення фінансової безпеки, яка характеризується тісним взаємозв'язком і взаємозумовленістю її окремих складників. Формування фінансової стратегії дасть змогу контролювати небезпеки і загрози та ефективно реалізовувати власні фінансові інтереси для досягнення підприємством стану захищеності, конкурентоспроможності та забезпечення стабільного розвитку.

Формування фінансової стратегії доцільно проводити згідно із запропонованими етапами, що дають краще розуміння, на які ключові моменти необхідно звернути увагу під час встановлення цілей фінансового характеру.

На наш погляд, одним із найважливіших внутрішніх фінансових чинників та невід'ємних елементів в системі забезпечення фінансової безпеки сучасного підприємства є процес управління фінансовими ресурсами (власними та позиковими) на усіх етапах їх формування з різних джерел, розміщення в активи та використання у фінансово-господарській діяльності.

Ефективність такого управління визначає фінансову стійкість суб'єкта господарювання в поточному та довгостроковому періодах, суттєво впливає на його фінансову захищеність, стабільність розвитку, зростання економічного потенціалу та ринкової вартості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98-103.
2. Зачосова Н. В. Напрями забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності / Н. В. Зачосова, А. М. Бирик. // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – С. 25–28.

3. Управління фінансовою безпекою підприємств торгівлі в умовах невизначеності: колективна монографія / За заг. ред. А. С. Крутової – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2017. – 264 с.
4. Єрмошенко М.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячова, А.М. Ашуєв [за наук. ред. М.М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2009. – 78 с.
5. Колєватова А. В. Основні пріоритетні напрями та механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / А. В. Колєватова // Ефективна економіка № 10, 2016. – 2016. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5186>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Лиса О. В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в сучасних умовах / О. В. Лиса. // Економічний аналіз. - 2016. - Том 26. — №1. – С. 58–64.

РОЗДІЛ 2
УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВЕКТОР
СТАБІЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ОСНОВНИХ АГЕНТІВ ЕКОНОМІКИ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ДЕРЖАВИ

БАБІНА Наталія Олександрівна, к.е.н., доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

АНДРУСЯК Наталія Олександрівна, к.е.н., доцент, вчений секретар,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

В умовах трансформаційної економіки формування адекватного правового і економічного поля здійснення підприємницької діяльності невід’ємно від питання забезпечення економічної безпеки усіх контрагентів. Становлення сприятливого середовища для розвитку усіх суб’єктів господарювання тісно зв’язано з покращенням позицій держави на внутрішніх і зовнішніх ринках та формуванням конститутивних компонентів ієрархічної економічної системи безпеки.

Динамічна інтеграція України в світове господарство, відкритість ринків товарів і послуг в умовах глобалізації майже стерли традиційні політичні і географічні межі в економічному просторі. Тому питання економічної безпеки (в площині національної безпеки тощо) стають чимдалі актуальнішими. Серед них вирізняється проблема поєднанні зусиль основних агентів політики та економіки в забезпеченні економічної безпеки, оскільки тільки при концентрації намагань економічних суб’єктів різних рівнів можна ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам [1].

Термін «агент політики» запропонував П. Бурдьє, який під ним розумів носія політичних відносин в «політичному полі» і «контролера» економічних, соціальних, символічних, культурних та ін. «капіталів» суспільства.

Спираючись на таке визначення поняття «агент політики», можна провести уподібнення і дати дефініцію агенту економіки. Тоді під агентом економіки будемо розуміти носія економічних відносин, який актуалізується у складному, неоднозначному економічному просторі (полі), що є багатовимірною сукупністю взаємодіючих суб'єктів (сил) і контрольованих ними видів ресурсів.

«Агенти» і «групи агентів» в економіці визначаються сукупністю функцій в різних сферах або зонах контролю. Тобто економічні відносини можна представити як багатовимірний простір, в якому діють економічні агенти зі специфічними інтересами і намірами, значимість яких визначається відношенням до факторів виробництва, обсягом і вагою ресурсів («капіталів»), які вони контролюють. Найчастіше до економічних агентів відносять тих, хто самотужки приймає рішення, намічає і реалізує практичні заходи в сфері економічної або господарської діяльності. Наслідуючи типологію політичних суб'єктів, запропоновану Г. Алмондом і Г. Пауеллом [2] економічних агентів можна також віднести до однієї з чотирьох груп.

Таблиця 1

Економічні агенти

Аномічні групи – спонтанні, епізодичні утворення	
В політиці: «протизаконні, неупорядковані політичні тіла» (Т.Гоббс)	В економіці: учасники бунтів, маніфестацій, стихійних виступів, що висувають економічні вимоги
Неасоціативні групи – об'єднання людей, що базуються на неформальних зв'язках і не мають жорсткої організаційної структури	
В політиці: неформальні, етнічні, конфесійні, кланові утворення	В економіці: пікетувальники компаній товаровиробників, протестувальники проти виробництва тих чи інших товарів (наприклад, з м'яса, шкіри, хутра)
Асоціативні групи – об'єднання та асоціації, що мають організаційну структуру і апарат та виражають певні приватні інтереси	
В політиці: профспілки, національні рухи, жіночі, молодіжні, ветеранські організації	В економіці: асоціація товаровиробників, асоціація захисту прав споживачів
Інституційні групи – угруповання людей, що існують усередині формальних структур соціально-політичних і економічних інститутів (армія, партія, парламент, міністерства, відомства, галузеві департаменти) і мають можливість контролювати ті чи інші суспільні ресурси	
В політиці: фракції, депутатські групи, армійські кліки	В економіці: міністерство економіки, економічні відомства, галузеві департаменти

Складено особисто автором

Згадані вище автори, аналізуючи роль «індивідуальних акторів» в політиці, підкреслюють, що царина реалізації автономної активності індивіда є досить обмеженою в зіставленні з можливостями діяльності «груп інтересів». Ще в більшій мірі це твердження справедливо для діяльності агентів в економічному просторі, яке сьогодні вирізняється все більшою неоднозначністю і мінливістю.

Булатов А.С. поділяє економічних агентів на юридичних та фізичних осіб. До перших відносить: домогосподарства, підприємства (фірми), державу; до других – окремих осіб, сім'ї, керівників господарських одиниць, правління акціонерних товариств (корпорацій), урядових органів та установ [3]. Автори монографії «Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення» згодні з такою класифікацією економічних агентів:

- домашнє господарство (економічна одиниця, що діє в споживчій сфері економіки, забезпечує відтворення «людського капіталу», є власником і постачальником будь-якого фактору виробництва, прибуток витрачає на задоволення власних потреб);

- підприємство (фірма) (економічна одиниця, використовує фактори виробництва для виготовлення продукції з метою її продажу і отримання прибутку, який витрачає на розширення виробництва);

- банк (фінансово-кредитна установа, виконує функцію регулювання руху грошової маси, потрібної для функціонування економіки);

- держава (уряд) (ряд урядових організацій, які здійснюють функції державного регулювання економіки для досягнення суспільних цілей) [4].

Більш широка класифікація виокремлює таких агентів економіки, як: виробники (виробляють продукт); торговці (скуповують вироблений продукт і продають його іншим агентам); домашні господарства (купують частину продукту для індивідуального споживання, продають працю); комерційні банки (кредитують виробників і приймають заощадження домашніх господарств); держава (уряд) (купує частину продукту для суспільного споживання); центральний банк (єдиний емітент платіжних засобів, що обертаються в системі) [5].

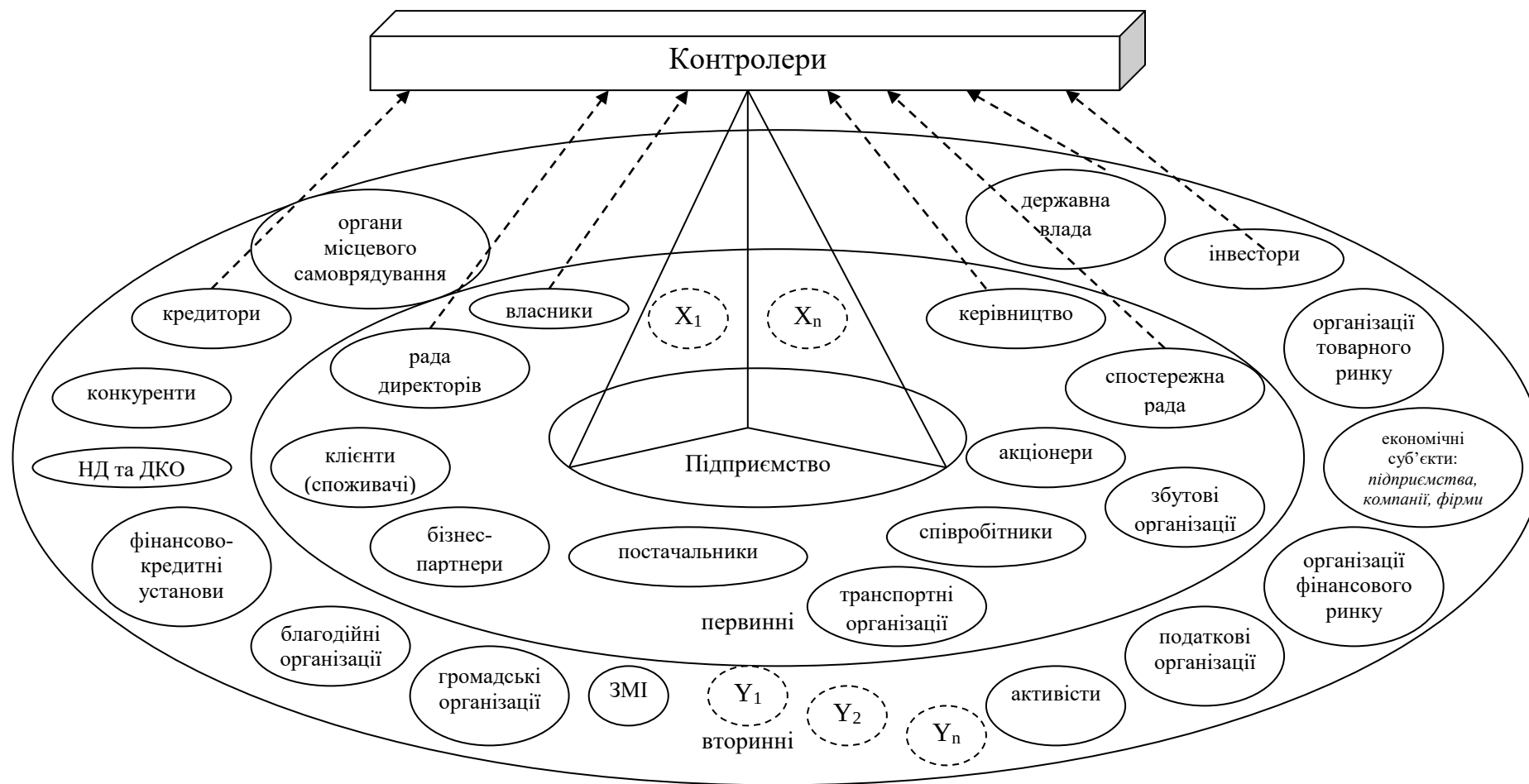
При стандартному розумінні під контрагентом в ринковій економіці розуміють особу чи установу, яка взяла на себе певні зобов'язання за договором по відношенню до іншої сторони: окремих громадян в межах повноважень, встановлених законодавством; юридичних осіб, які володіють різними видами власності; групи юридичних або фізичних осіб, які на визначених підставах (володіння акціями, права використання активів) можуть суттєво впливати на господарську діяльність.

Особливо зауважимо, що разом з терміном «контрагент» сучасні вчені дедалі ширше використовують поняття «стейкхолдер» [6].

В широкому сенсі під стейкхолдерами розуміють фізичних чи юридичних осіб, які зацікавлені у результатах (перш за все, фінансових) діяльності господарюючого суб'єкта: акціонерів, кредиторів, власників облігацій, членів правління, співробітників підприємства, клієнтів (контрагентів), уряд, суспільство в цілому [7]. За визначенням Бредлі Гугинса [8] стейкхолдери – це групи, організації чи індивіди, на яких впливає компанія (організація, підприємство, фірма) і від яких вона залежить. Тому нерідко термін «стейкхолдери» використовують для визначення «груп впливу», що існують всередині або поза підприємством (компанією), мають специфічні інтереси, які прагнуть реалізувати. Ньюбоулд і Луффман поділяють стейкхолдерів на чотири категорії: групи впливу, які фінансують підприємство (акціонери зокрема); менеджери підприємства; персонал підприємства; економічні партнери (покупці, постачальники, інвестори та ін.) [9].

Частіше (схема 1) виокремлюють дві групи стейкхолдерів: первинні і вторинні. Первинні мають легітимний і прямий вплив на бізнес (ближнє коло): власники, клієнти, співробітники, бізнес-партнери виробничого ланцюга, перш за все, постачальники. Вторинні опосередковано впливають на бізнес (дальнє коло): влада (місцева і державна), конкуренти, інші компанії, інвестори, місцеві співтовариства, об'єднання – засоби масової інформації, некомерційні організації (громадські, благодійні та ін.), активісти, що формують громадську думку.

Класифікація стейкхолдерів

Складено автором

У відповідності до моделі А. Менделоу [10] всіх зацікавлених осіб можна класифікувати в залежності від двох перемінних: їх інтересів і їх влади. Влада стейкхолдера формулює його спроможність впливати на підприємство. Інтерес стейкхолдера визначається його бажанням впливати на підприємство. Тоді вплив стейкхолдера дорівнює його владі помноженій на його інтерес.

Стейкхолдери утворюють систему взаємозалежних зв'язків, можуть підтримувати у важкі часи підприємство, або навпаки, заважають діяльності господарюючого суб'єкта. Тому підприємство має враховувати різновекторні інтереси стейкхолдерів, намагатися впливати на них від куту зору свого глобального інтересу, визначаючи оптимальний напрям розвитку.

Підприємства використовують два основних метода побудови відносин із зовнішніми стейкхолдерами. Перший базується на встановленні партнерських взаємин зі стейкхолдерами, гармонізації (коригуванні) інтересів, виявленні спільних інтересів з метою зацікавлення в обох сторін діях в інтересах підприємства. В основі другого метода лежить використання прийомів стабілізації і прогнозування впливів суб'єктів зовнішнього і внутрішнього середовища в умовах невизначеності. Серед чільних методів управління агентами – перманентний контроль сфери інтересів провідних стейкхолдерів.

Інтереси внутрішніх стейкхолдерів (власників, менеджерів, співробітників) також можуть суперечити один одному і виступати джерелом загроз економічній безпеці підприємства. В такому випадку суперечності, як правило, вирішуються шляхом поєднання різноманітних інтересів, наприклад, через побудову системи мотивації, зв'язаної з досягненням визначених результатів діяльності підприємства в цілому.

В ринкових умовах економічна діяльність господарюючого суб'єкта (складної ієрархічної системи) характеризується високим рівнем невизначеності, постійним впливом мінливого зовнішнього середовища, яке значно впливає на внутрішнє середовище, структуру та процеси функціонування підприємства. Під впливом зовнішнього середовища змінюються мета діяльності підприємства, організація виробництва, методи

управління, актуалізуються інноваційні та інвестиційні процеси, зростає значення економічної безпеки, яка в сучасних умовах стає системоутворюючою домінантою.

Збільшення та ускладнення загроз господарській діяльності підприємства в трансформаційній економіці призводить до того, що проблема економічної безпеки підприємства часто виступає як задача формування та вибору такого забезпечення, головною властивістю якого є оперативний та універсальний характер інтегрування у поточну діяльність підприємства, а перед керівним складом підприємств гостро постають прикладні аспекти реалізації економічної безпеки.

В сучасній економіці переважною прерогативою самих економічних агентів стають багаточисельні взаємозв'язки підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища, як і встановлення, підтримка та відповідальність за результати їх практичної реалізації. Складна взаємодія суб'єктів господарювання із нестабільним зовнішнім середовищем, труднощі здійснення його діагностики, визначення та оцінка стану самих підприємств актуалізує проблему формування механізму комплексної економічної безпеки підприємства.

Оскільки взаємодія суб'єкта господарювання з контрагентами відбувається в мінливому економічному полі, при визначенні концептуальних підходів до забезпечення комплексної економічної безпеки господарюючого суб'єкта, перш за все, необхідно проаналізувати і об'єктивно оцінити зовнішнє середовище макро- і мікро- рівнів (особливо бізнес-партнерів та конкурентів), оскільки саме його стан визначає придатні чи несприятливі умови функціонування підприємства та рівень можливих загроз. При формуванні системи безпеки підприємства потрібно безпремінно враховувати також велику кількість загальноекономічних ризиків, зв'язаних зі стадією розвитку економіки країни в цілому, інфляційними процесами, паритетом валют та ін. [11].

Економічна безпека підприємства визначається як внутрішнім його станом, так і взаєминами підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

При детальному розгляді останнє нерідко стає домінуючим фактором. Виходячи з цієї тези, можна стверджувати, що економічна безпека будь-якого суб'єкта господарювання є відображенням узгодженості, збалансованості його інтересів та інтересів основних контрагентів, партнерів та конкурентів, що діють у зовнішньому середовищі.

Оскільки діяльність підприємства неможлива поза зовнішнім середовищем, важливим є визначення його позитивного і негативного впливу на функціонування економічних суб'єктів. Комплексний позитивний вплив на розвиток підприємства спричиняють технічні та управлінські новації. Результатом інноваційних процесів є поява нових засобів виробництва, технологій, нових конкурентоспроможних видів продукції, а також модернізація організації виробництва і управління. Такий двоєдиний процес з необхідністю призводить до зростання прибутку підприємства, зміцнення конкурентних переваг на ринках і, як наслідок, до покращення рівня економічної безпеки.

Якщо інтерес тлумачиться як вигода, користь, то інтереси підприємства – це бажання отримати прибуток. Реалізація інтересів підприємства полягає в такій взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища (постійній чи тимчасовій, примусовій чи вільно обраній), яка забезпечує отримання прибутку. На підставі цього можна стверджувати, що підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо воно гармонізувало свої інтереси з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища (споживачами, постачальниками, інвесторами, конкурентами, державою, суспільством в цілому) і досягло своєї мети.

Як підкреслюють А.Е. Воронкова та В.П. Пономарьов, гармонізація інтересів підприємства з інтересами інших економічних агентів зовнішнього середовища досягається шляхом узгодження інтересів, яке (в залежності від статусу суб'єкту) може виступати у різних формах [12].

Взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища є як прямою, так і опосередкованою. Пряма взаємодія здійснюється на постійній чи

тимчасовій основі, має документальне підтвердження і впливає на основні показники діяльності підприємства, прибуток зокрема. До суб'єктів прямої взаємодії зовнішнього середовища відносять постачальників, споживачів, організації товарного і фінансового ринків, державні органи і органи місцевого самоврядування. При опосередкованій взаємодії немає безпосередніх контактів підприємства із суб'єктами ринку, їх функціонування не впливає на його оперативну діяльність, а тільки враховується при прийнятті і коригуванні стратегічних управлінських рішень. До суб'єктів опосередкованої взаємодії зовнішнього середовища відносять, перш за все, конкурентів.

Інтереси підприємства персоніфікуються в залежності від форми власності господарюючого суб'єкта, його організаційно-правової форми діяльності, видів інтересів. До суб'єктів інтересів підприємства відносять власників, керівництво, управлінців та персонал підприємства. Особливими суб'єктами інтересів виступають ті, хто контролює діяльність підприємства та його прибуток.

Питання контролю діяльності підприємства є надзвичайно важливим, оскільки саме суб'єкт контролю впливає на стратегічні управлінські рішення щодо реорганізації, зміни статуту, розподілу і перерозподілу прибутку, формулює пріоритетні інтереси підприємства, чим визначає своє верховенство у впливі і на економічну безпеку підприємства.

У багатьох випадках економічну владу реалізують власники чи/та керівники підприємства. В інших – реальний контроль над функціонуванням підприємства може здійснюватися сторонніми структурами – державою, контрагентами, кредиторами, іноземними інвесторами. Відзначимо, якщо контролюючий суб'єкт зацікавлений в динамічному розвитку підприємства, його існування є індиферентним для реалізації інтересів господарюючого суб'єкта.

Збалансованість інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з підприємством, виступає фундаментом внутрішньої гармонізації позицій суб'єктів інтересів. Цей обопільний процес,

що є вирішальною умовою успішного функціонування підприємства, ускладнюються наявністю специфічних інтересів в кожній функціональній сфері діяльності підприємства.

Для внутрішньої гармонізації інтересів підприємства найбільш ефективною є стратегія обмеженої оптимізації, однак в умовах зростання невизначеності зовнішнього середовища, неоднозначно сформульованих цілей господарюючих суб'єктів збалансувати інтереси стає все складніше.

Інтереси підприємства визначаються, як правило, його господарями чи керівниками і завжди відбивають їх менталітет, кваліфікацію, професійну інтуїцію (здатність бачити напрями розвитку підприємства, його перспективи та ін.), тобто містять велику долю суб'єктивізму. Більше того, кожний господарюючий суб'єкт має свої специфічні різноманітні інтереси, які є надзвичайно рухливими, оскільки визначаються динамікою розвитку як самого підприємства, так і мінливим зовнішнім середовищем.

Різнманітні і мобільні інтереси підприємства класифікують за такими ознаками, як: вид інтересів, їх природа, степінь значущості, розподіл в часі, локалізація [12].

За видами виділяють економічні, соціальні, політичні, екологічні інтереси підприємства; за природою – природні та примусові; за ступенем значущості – глобальні, пріоритетні, другорядні; з позицій розподілу інтересів підприємства в часі – поточні та стратегічні інтереси; з точки зору локалізації інтересів підприємства – галузеві, регіональні та функціональні інтереси.

Маючи на увазі, що економічні інтереси підприємства є домінуючими, акцентуємо увагу на тих, які тісно пов'язані з суб'єктами зовнішнього середовища.

Природні інтереси підприємства (обумовлені потребами процесу виробництва і реалізації продукції) реалізуються в процесі взаємодії з такими суб'єктами зовнішнього середовища, як постачальники різноманітних ресурсів та споживачі продукції. При зміні інтересів або при конфронтації з

контрагентами підприємство має можливість скасувати взаємодію з одними і установити взаємини з іншими суб'єктами зовнішнього середовища.

Зв'язок підприємства з деякими суб'єктами зовнішнього середовища має примусовий характер і вирізняється неможливістю заміни суб'єкта взаємодії. Так, примусовою є сплата підприємством податків у бюджети різних рівнів та відрахування у позабюджетні фонди; взаємодія з монополістами у тій чи іншій сферах. В таких випадках інтереси держави, галузі, регіону домінують над інтересами підприємства, обмежуючи їх реалізацію і, як наслідок, призводять до часткової втрати доходу господарюючого суб'єкта.

Глобальний інтерес підприємства зв'язаний з етапом отримання доходу від реалізації продукції, робіт, послуг і обумовлений його положенням на ринку, використанням конкурентних переваг зокрема. До пріоритетних інтересів підприємства відносяться ті, слідування яким спричиняє кардинальний вплив на величину прибутку підприємства.

Поточні інтереси реалізуються при безпосередній взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища і матеріалізуються у вигляді певного доходу; стратегічні інтереси відбивають вірогідні, потенційні можливості взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища у майбутньому. Особливу увагу при цьому потрібно приділити прогнозуванню інтересів найбільш значущих для економічної безпеки підприємства суб'єктів зовнішнього середовища.

Найбільш перспективним (а тому і досить широко вживаним) для прогнозування вбачається метод сценаріїв, який дозволяє отримати опис сукупності майбутніх взаємозв'язків підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища за допомогою формування узгоджених, логічно взаємопов'язаних подій і послідовних кроків підприємства, що, з певним ступенем вірогідності, ведуть до реалізації його прогнозованих інтересів.

Зауважимо, що поточні інтереси можуть співпадати зі стратегічними інтересами чи суперечити їм. У першому випадку стратегічні інтереси є пролонгацією поточних з певним коригуванням; у другому – необхідно

враховувати показник дельти між результатами не вигідних взаємин у поточному періоді та доходами підприємства від цих взаємодій із суб'єктами зовнішнього середовища в перспективі і навпаки.

Галузеві інтереси підприємство реалізує при взаємодії із суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями, науково-дослідними інститутами своєї галузі. Складність здійснення цих інтересів обумовлена конкурентною боротьбою з виробниками аналогічної продукції. Регіональні інтереси підприємства обумовлені його взаємодією з регіональними суб'єктами зовнішнього середовища: постачальниками, споживачами, банками, організаціями регіональної інфраструктури, центрами зайнятості тощо. Функціональні інтереси підприємства розглядаються на рівні його взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища в площині різноманітних функціональних сфер діяльності: пошук партнерів для обопільної реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, залучення до спільної діяльності маркетингових фірм чи рекламних агенцій.

Таким чином, реалізація інтересів підприємства обумовлена як внутрішніми можливостями підприємства, так і узгодженням його інтересів з суб'єктами зовнішнього середовища.

Зазначимо, що інтереси суб'єктів зовнішнього середовища є різновекторними. Зустрічні інтереси з партнерами узгодити набагато легше, ніж однонаправлені з конкурентами. Найбільш складним є узгодження глобального інтересу підприємства з аналогічними інтересами підприємств-конкурентів, що в силу їх однонаправленості суперечать один одному. Як правило, на практиці узгодженість інтересів конкурентів протоколюється документально або фіксується як усна домовленість.

Сучасними дослідниками доведено існування зворотно пропорційної залежності рівня економічної безпеки підприємства та рівня конкуренції на ринку і в галузі.

Підприємствам, що діють в умовах незначної конкуренції, легше узгоджувати свої інтереси з партнерами і знаходити вільні лакуни у

зовнішньому середовищі. В умовах значної конкуренції реалізація глобального інтересу (зростання обсягів продаж) може призвести до конфлікту інтересів з конкурентами і значно вплинути на рівень економічної безпеки, знижуючи його.

Для підприємств, що функціонують в умовах високого рівня конкуренції, для забезпечення своєї економічної безпеки надзвичайно важливою є оптимізація зовнішніх зв'язків, вибір найбільш перспективних суб'єктів зовнішнього середовища і створення «ланцюгів взаємодії» з постачальниками, організаціями збуту, споживачами. Свідомо формуючи особливе ментальне поле постійних агентів-партнерів, проводячи їх відбір і ранжирування, підприємство може, підтримуючи баланс інтересів, забезпечити економію трансакційних витрат, підвищити свій прибуток і створити базові передумови забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства.

Різноманітні інтереси підприємства складаються в певну систему, яка виступає підсистемою (елементом) підприємства, як цілісного утворення. Основними критеріями формування системи інтересів підприємства є: обмежений характер системи інтересів, адресність інтересів, трансформація інтересів в економічні показники, внутрішня несуперечливість інтересів системи [12].

Перший критерій формування системи інтересів підприємства передбачає включення в систему обмеженої кількості інтересів підприємства, що дозволяє тримати їх в полі зору та формувати заходи по захисту. Даний критерій передбачає формування пріоритетних інтересів підприємства на основі урахування різноманітних його орієнтацій та життєвого циклу підприємства. Активна діяльність підприємства у зовнішньому середовищі висуває вимогу: при визначення пріоритетних інтересів, що потребують нагальної реалізації за рахунок гармонізації внутрішніх підсистем підприємства, враховувати також і взаємодії з контрагентами у зовнішньому середовищі.

Серед пріоритетних інтересів контрагентів дослідники [13] виділяють наступні: зменшення плинності кадрів, їх моральний та фізичний захист; покращення кваліфікаційного рівня персоналу, особливо менеджерів вищого рівня; збільшення розроблених підприємством та за його участю об'єктів інтелектуальної власності; отримання статусу науково-виробничого підприємства; коригування внутрішніх регулюючих нормативних актів, організаційних та статутних документів у відповідності до вимог сучасного національного (а в ідеалі і до міжнародного) законодавства; висококваліфікований юридичний супровід діяльності економічного суб'єкта; лобіювання інтересів на усіх рівнях і сферах влади; примноження капіталу за рахунок «білого рейдерства»; всебічна економічна безпека, недопущення залежності підприємства від інших суб'єктів господарювання.

Другий критерій – адресність інтересів – передбачає формулювання інтересів підприємства по відношенню до конкретних суб'єктів зовнішнього середовища.

У відповідності до третього критерію інтереси підприємства мають бути представлені у вигляді економічних показників, які характеризують результативність його діяльності. Зазначимо, що для одних інтересів може бути використаний один показник, для інших – декілька; а для характеристики певних видів інтересів (наприклад, позитивної репутації продукції підприємства) взагалі важко підібрати економічні показники, оскільки вони сутужно піддаються формалізації. До інтересів підприємства, яким трудно дати кількісну оцінку, також відносяться: фах управлінського персоналу; кваліфіковані послуги зовнішніх консультантів і спеціалістів; створення іміджу підприємства та його продукції.

Перманентне забезпечення приватних інтересів підприємства є необхідною умовою досягнення стратегічних цілей його діяльності. Однак в процесі реалізації своїх цілей підприємство взаємодіє з іншими суб'єктами, що також намагаються втілити свої інтереси. Суперечності інтересів часто призводять до конфліктів, спричиняють актуалізацію загроз діяльності підприємства та

знижують рівень економічної безпеки. Одним із шляхів реалізації власних інтересів в умовах активної взаємодії з багатьма суб'єктами економічних відносин в невизначеному середовищі та підґрунтям забезпечення економічної безпеки виступає гармонізація.

Гармонізація – це необхідна умова існування і нормального функціонування підприємства як системи, оскільки у відповідності до системного закону гармонії (композиції і пропорційності) кожна система прагне набуті, створити або зберегти у своїй структурі всі необхідні ресурси (композицію), що знаходяться в заданій співвідносності або заданому підпорядкуванні (пропорції) [14].

Базуючись на широкому розумінні гармонізація інтересів, як дій, направлених на задоволення інтересів взаємодіючих сторін, гармонізацію підприємств можна визначити як процес взаємоузгодження, координування їх економічних інтересів, процесів та відносин, що виникають при горизонтальних зв'язках і можуть стати джерелом нерівності суб'єктів економічних відносин [15]. Таким чином, гармонізація в сфері задоволення інтересів нівелює переваги одного економічного суб'єкта над іншим і дозволяє кожному учаснику взаємодії задовольнити визначені власні інтереси.

Головним плюсом означеного вище підходу є нівелювання суперечностей у взаємодії контрагентів, як фундаментальної причини наростання різноманітних загроз та зниження рівня економічної безпеки підприємства.

Проте гармонізаційний підхід, що має на меті баланс інтересів, має певні обмеження. По-перше, система інтересів господарюючого суб'єкта не є сталою, а постійно кількісно і якісно змінюється; по-друге, враховуючи увесь спектр діяльності підприємства (особливо великого), практично не можливо гармонізувати усі його інтереси навіть в межах самого підприємства, не кажучи вже про інтереси контрагентів; по-третє, гармонізаційні дії не завжди відповідають розвитку підприємства, суперечать його стратегічним цілям чи є надзвичайно затратними.

Прихильники даного підходу стверджують, що не існує єдиного способу гармонізації, який би охоплював усе коло інтересів та був придатним для уживання на підприємствах різних форм і видів діяльності. Однак будь-який спосіб гармонізації може бути реалізований лише за умови дотримання певних вимог, що визначаються пріоритетами самого підприємства. Реалізація способу гармонізації інтересів включає:

- формування переліку конкретних варіантів рішень;
- аналіз та оцінку переваг, недоліків і сфер можливого їх застосування;
- вибір оптимального рішення, адекватного конкретній ситуації.

Особливо підкреслимо, що в процесі гармонізації внутрішніх інтересів підприємство (як цілісна система) переважно виступає активною стороною по відношенню до своїх підсистем. Проте, при невірно визначених стратегіях, підсистема (наприклад, економічної безпеки) може перебирати на себе починання і виступати ініціатором переструктурування пріоритетних інтересів підприємства.

У зовнішньому середовищі, як правило, взаємодіють активні контрагенти, кожен з яких прагне реалізувати свої інтереси і (по-можливості) нав'язати їх іншим. Підприємство, поведінка якого характеризується пасивністю, часто опиняється у зоні ризику. Наголосимо, що особливістю функціонування підприємств у вітчизняному економічному просторі є їх в цілому пасивна роль у взаєминах з державними органами влади.

На наш погляд, ефективному забезпеченню економічної безпеки сучасних підприємств сприятиме застосування різноманітних способів гармонізації інтересів у відповідності до сфери реалізації інтересів суб'єктів господарювання.

Погоджуючись з дослідниками певних аспектів узгодження інтересів підприємства [4], уточнимо механізм їх гармонізації, реалізація якого включає наступні етапи:

- визначення своїх цілей та інтересів в площині взаємодії з підсистемами внутрішнього та суб'єктами зовнішнього середовища;

- з'ясування цілей і інтересів контрагентів;
- групування інтересів контрагентів за рівнями пріоритетності;
- формування варіативної бази можливих управлінських рішень для гармонізації інтересів різних пріоритетних рівнів;
- моніторинг рівня узгодженості інтересів і коригування рішень (особливо в умовах нерівноваги та реалізації рішень активної сторони).

Підкреслимо, що всередині підприємства способи гармонізації інтересів часто реалізуються за рахунок організаційно-адміністративних дій, а в зовнішньому середовищі - за рахунок трансакційних дій. Для ефективного функціонування у зовнішньому середовищі інтереси мають бути також гармонізовані всередині підприємства. Відсутність конфлікту інтересів між внутрішніми складовими в процесі діяльності підприємства є підґрунтям забезпечення його економічної безпеки і вдалої господарської діяльності [16].

Економічна безпека підприємства враховує як результати моніторингу процесів, що відбуваються у навколишньому середовищу підприємства, так і аналізу надійності елементів самої системи, тобто будується на взаємозв'язках системи і середовища і функціонує з урахуванням умов, обмежень і критеріїв усіх провідних учасників виробничо-господарської діяльності: держави, підприємств-конкурентів, споживачів.

До основних факторів, що здійснюють вплив на розвиток підприємства, належать: державна економічна політика; податкові надходження до бюджету; забезпечення фінансово-економічної діяльності підприємства та споживачів [17]. Вплив вище означених чинників, переплетіння локальних і державних економічних інтересів утруднюють процес прийняття рішень, вимагають перманентного коригування напрямів розвитку підприємства, впливають на його економічну безпеку.

Основними джерелами ризику підприємства, що функціонує в трансформаційному середовищі, є: імовірнісний характер соціально-економічних і технологічних процесів; контрверза інтересів; невизначеність, зв'язана, перш за все, з релевантністю інформації, інтеграційні процеси тощо.

Будь-яке підприємство національної економіки (в незалежності від розміру і спеціалізації) так чи інакше інтегровано у конкурентну глобальну економіку. Стан та тенденції розвитку світового економічного простору безпосередньо або опосередковано впливають на його функціонування. В таких умовах вплив економічної безпеки держави на діяльність господарюючих суб'єктів важко переоцінити. Можна відстежити прямо пропорційну залежність між рівнем економічної безпеки держави і можливостями підприємства певної країни в порівнянні з конкурентами інших систем. Преференції підприємствам можуть бути представлені кредитно-грошовою, податковою і митною політикою держави, різноманітними видами протекціонізму (від елементів зовнішньої політики до відкритого силового тиску).

Можна констатувати, що високий рівень економічної безпеки держави обумовлює більшу можливість забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів. Підкреслимо, що саме держава на своїй території забезпечує відповідне середовище для розвитку національних підприємств. Економічно слабка держава не може забезпечити економічну безпеку навіть дуже сильним окремим підприємствам.

Держава, використовуючи прямі та опосередковані методи втручання, регулює соціально-економічний розвиток країни. Головне завдання полягає в тому, щоб укріплюючи економічну безпеку держави, врахувати інтереси підприємства, його безпеку зокрема.

Головними позитивними векторами державного регулювання є сприяння різним формам власності; насичення ринку товарами; лібералізація експорту; модифікація українського ринку під кутом зору інтеграційних процесів; податкові трансформації.

Враховуючи існуючі важелі впливу держави на розвиток економічних суб'єктів господарювання, підвищення економічної безпеки підприємства має відбуватися у правовій площині (коригування законів, що визначають правове поле взаємин держави і підприємства); виходити з актуалізації кредитної та інвестиційної політики зважаючи на потенційні можливості інвесторів;

враховувати розвиток ринку, його основних суб'єктів (співвідношення монополій і невеликих виробників тощо); базуватися на активній розбудові інфраструктури підприємства, перш за все, його інформаційної системи.

Якщо раніше головною функцією держави по відношенню до підприємств було регулювання діяльності господарюючих суб'єктів всередині країни на основі відповідної законодавчої бази, то зараз (в умовах відкритості українських ринків для іноземних товаровиробників і навпаки) коло питань значно збільшилося.

Серед них головними є:

- блокування економічної експансії з метою захисту цілих галузей народного господарства від згортання, недопущення залежності економіки країни від імпорту;

- стимулювання природного приросту населення з метою нівелювання залежності від трудових ресурсів інших країн;

- стабілізація національної валюти;

- модернізація податкової і фінансової системи, встановлення пільгового коридору для середнього і малого бізнесу, наукомістких виробництв;

- детінізація економіки;

- розмежування бізнесу і політики;

- створення відповідної нормативної бази, що розширювала б права підприємств в площині самостійного забезпеченні власної економічної безпеки.

Таким чином, держава забезпечує створення сприятливого клімату для ведення підприємницької діяльності; локалізує негативний вплив на національну економіку суб'єктів господарювання іноземних держав, концернів і фірм (що проявляється, зокрема, в забороні іноземним компаніям збору інформації економічного характеру, обмеженні діяльності іноземних менеджерів, консультантів та ін); формує нормативно-правову базу, що регламентує діяльність підприємств по забезпеченню його економічної безпеки тощо. Державні теоретико-прикладні розробки з проблем економічної безпеки допомагають в здійсненні ефективного забезпечення економічної безпеки

господарюючих суб'єктів та сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних підприємств.

На основі конкретних критеріїв (при розробці яких обов'язково враховується розмір, сфера діяльності, географічне розташування, доля на ринку) визначаються підприємства, які належать до сфери національних економічних інтересів, економічна безпека яких має знаходитися під контролем спеціальних служб. Особливої уваги заслуговує питання гармонізації відносин підприємств національної економіки і державних служб, які курують забезпечення економічної безпеки. Варто розглядати цих контрагентів як елементи єдиної системи, в межах якої узгодження інтересів виступають основою забезпечення належного рівня економічної безпеки.

Особливо підкреслимо, що поліпшення економічної безпеки має бути обопільним: господарюючи суб'єкти мають здійснювати свій внесок у даний процес. Перш за все, це стосується сплати податків та боротьбу з різноманітними негативними явищами, економічного характеру зокрема.

На економічну безпеку держави і окремих підприємств негативно впливає криміналізація фінансово-господарської діяльності, а саме: здійснення забороненої законом діяльності (виробництво і продаж наркотиків, контрабанда та ін.); відсутність ліцензії на певні види діяльності (будівництво без ліцензії, використання несертифікованих матеріалів та ін.); виконання діяльності, що не входить в офіційні звіти (виробництво «лівої» продукції, демонстрація меншої доходності та ін.); використання незаконних видів діяльності (недобросовісна конкуренція, шантаж, підкуп, промислове шпигунство); проведення операцій, що базуються на невизначеності законодавства (побудова фінансових схем з метою податкової палаталізації та ін.)

Враховуючи незаконність таких видів діяльності, можна визначити основні негативні наслідки криміналізації діяльності підприємств під кутом зору його економічної безпеки. По-перше, при розкритті незаконних операцій (або їх частини) винуватці несуть відповідальність, а підприємство – збитки; по-друге, підприємства, що діють незаконно, попадають, як правило, спочатку в поле зору

кримінальних структур, а потім в залежність від них; по-третє, інформація про незаконну діяльність може стати предметом шантажу з подальшим поглинанням підприємства певними структурами, контрагентами, конкурентами; по-четверте, використання незаконних методів в діяльності порушує зв'язок підприємства з державою і правоохоронними органами, знижуючи рівень економічної безпеки господарюючого суб'єкта.

Альтернативою криміналізації фінансово-господарської діяльності є стратегія легальної діяльності підприємства та підвищення рівня його економічної безпеки.

Досвід сучасних закордонних підприємств свідчить, що багатьом підприємствам вигідно мати у своєму складі ліцензовані служби безпеки [18]. В Україні ліцензовані служби безпеки мають, як правило, великі підприємства. Однак менші підприємства потребують цього ще більше, оскільки вони обмежені в можливостях створювати комплексні розробки у сфері забезпечення економічної безпеки, залучати до співпраці аналітиків, аудиторів, спеціалістів комп'ютерної інженерії та ін. Не зважаючи на те, що реалії підштовхують до створення некомерційних асоціацій служб економічної безпеки підприємств (в межах яких полегшилася б проблема обміну досвідом, перепідготовки кадрів та ін.), багатьом фахівцям це видається проблематичним, перш за все, через небезпеку розголошення комерційної таємниці господарюючих суб'єктів.

Слабкість правового захисту, намагання певних «груп впливу» (час від часу) перерозподілити приватизовані без значних втрат ресурси, зростання недобросовісної конкуренції та низка інших чинників разом із зовнішніми небезпеками становлять реальну загрозу економічній безпеці не тільки окремим підприємствам, але й країні в цілому. Тому у вирішенні цих питань зацікавлені як агенти політики, так і агенти економіки. Особливо підкреслимо, що, якщо спочатку провідна роль в забезпеченні економічної безпеки підприємництва в Україні належала агентам економіки, то сьогодні (коли відбуваються процеси злиття бізнесу і політики) має місце посилення значимості агентів політики

(особливо асоціативних та інституційних груп), які відіграють важливу роль у реалізації стратегічних завдань держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навчальний посібник / М. І. Камлик. - К.: Атіка, 2005. - 432 с.
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж. Сравнительная политология сегодня: мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл. - М.: АспектПресс, 2002. - 537 с.
3. Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник под ред. А.С. Булатова и Н.Н. Ливенцева. - М.: Магистр, 2007. - 565 с.
4. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. - К.: Лібра, 2003. - 280 с.
5. Основы підприємницької діяльності: посібник / за ред. С.В. Мочерного. – К., 2005. - 280 с.
6. Стрелков О. Розвиток підприємства через урахування інтересів стейкхолдерів / О. Стрелков // Схід. – 2016. - № 6 (146). – С.49-55.
7. Freeman R. Edward. Managing for Stakeholders. Available at: <https://ssrn.com/abstract=1186402>.
8. Mirvis P., Googins B. K. Stages of Corporate Citizenship: A Developmental Framework / P. Mirvis, B. K. Googins // Engineering Management Review. – 2007. - №34(3). – pp. 145-145.
9. Newbould G., Luffman G. Successful business politics / G. Newbould, G. Luffman L., 1989.
10. Mendelow A. Stakeholder Mapping / A. Mendelow // Proceedings of the Second International Conference on Information Systems. – Cambridge, MA, 1991.
11. Behavioral Controlling (Контролінг поведінки) в реалізації антикризової стратегії підприємства Фінанси підприємств: проблеми і перспективи: в 3 т. – Т.3 «Антикризове управління підприємством в умовах ринку» [монографія; кол. авторів] / за ред. М. Д. Білик. – К.: ТОВ «ПанТот», 2013. – 338 с.
12. Воронкова А. Е. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства / А. Е. Воронкова, В. П. Пономарьов, Г. І. Дібніс. – К.: Техніка, 2000. – 152 с.
13. Лісун Я. В. Управління інтересами контрагентів на основі мережевої моделі розвитку економічної системи / Я. В. Лісун // Institutional framework for the functioning of the

economy in the context of transformation : Collection of scientific articles. – Montreal : Publishing house «BREEZE», 2015. – С. 292-297.

14. Ярочкин В.И. Коммерческая информация фирмы: утечка или разглашение конфиденциальной информации / В.И. Ярочкин. - М.: Ось-89, 2006. - 160с.

15. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А.Б. Качинський // Інститут проблем національної безпеки; Національна академія Служби безпеки України. - К., 2004. – 472 с.

16. Практика защиты коммерческой тайны и интеллектуальной собственности в США. - К.: Хрещатик, 2000. - С. 4.

17. Zachosova N., Babina N. Diagnostics by Financial Regulators of Financial Institutions Preparedness to the Implementation of Economic Security Management / N. Zachosova, N. Babina // Baltic Journal of Economic Studies. - Vol. 4, No. 4. - pp. 106-115.

18. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : монография / В.П. Мак-Мак. М.: Спутник, 2003. – 255 с.

2.2. ОЦІНКА РИЗИКІВ НА ОСНОВІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

ГЕРАСИМЕНКО Олена Михайлівна, к.е.н.,
*старший науковий співробітник науково-дослідної частини,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Економічний розвиток будь-якої країни базується, в першу чергу, на промислове зростання і збільшення виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг. Сучасний рівень економічних взаємин диктує додаткові вимоги до модернізації національної економіки. Незважаючи на прискорений розвиток економіки, роль промисловості, як економічного базису залишається значною, а збалансований розвиток галузей промисловості забезпечує потенціал зростання всієї національної економіки. Особливістю поточного етапу економічного розвитку вітчизняної промисловості є необхідність модернізації промислового виробництва, зниження за рахунок ефективного управління величини ризиків, пов'язаних зі значними змінами в господарських зв'язках на макро-, мезо- і мікрорівні. Динамічний зміна умов функціонування національної економіки ускладнює діяльність промислових галузей. Специфіка промисловості, яка полягає в наявності значного обсягу основних засобів ускладнює адекватну зовнішнім викликам адаптацію, що негативно відбивається на показниках діяльності не тільки промислових галузей, а й всієї національної економіки в цілому.

При розробці інструментів механізму управління ризиками промислових підприємств з позицій сучасного стану наукової думки необхідно розглянути елементи методології управління ризиками та адаптувати їх до сучасної специфіки організаційно-економічних особливостей промислових підприємств. Об'єднавши теоретичні знання сутності ризиків з теоретичною базою економіки

і управління в промисловості, необхідно сформулювати специфічні механізми управління ризиками промислових підприємств, що враховують специфіку їх фінансового планування, ресурсного потенціалу та технологічних процесів. Еволюційний розвиток науки управління ризиками підійшло до того етапу, коли можна розглядати виключно ризики фінансових інститутів в умовах стабільної економічної кон'юнктури. У цих умовах назріла необхідність розгляду ризиків промислових підприємств в нестабільних економічних, політичних і соціальних умовах. Особливості ризиків як об'єкта управління та специфіка умов їх прояви вимагають коректування існуючих принципів управління ризиками та додатково опрацювання методів діагностики ризиків.

Послідовність виконання робіт з управління ризиками згідно ризик-орієнтованого підходу до управління задля забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає тріаду послідовних дій, а саме «ідентифікація – аналіз/оцінка – зниження». Провівши ідентифікацію ризиків, виявивши найсуттєвіші ризики підприємства – отримуємо найбільш суттєві кількісні та якісні характеристики ризиків шляхом співставлення: з розміром можливого збитку, з результатами конкретних бізнес-процесів, з ймовірністю виникнення даних подій, з провадження різних видів діяльності, з можливостями функціональних підрозділів підприємства.

Метою оцінки ризиків є допомога менеджменту у прийнятті обґрунтованого рішення. Визначення рівня ризику з точки зору критичності включає порівняння результатів аналізу ризику із встановленими критеріями ризику, задля визначення необхідності додаткових дій. Етичні, юридичні, фінансові та інші дані, враховуючи сприйняття ризику також є вхідними даними для рішення.

Особливе значення в сучасних умовах надається вдосконаленню системи управління ризиками промислових підприємств. Визначення перспектив розвитку промисловості, якісна ідентифікація ризиків, визначення розміру ймовірних втрат, розробка заходів превентивного протидії ризикам – пріоритетні напрямки забезпечення сталого розвитку промисловості. Велике

значення, що приділяється визначенню рівня загроз з боку зовнішніх і внутрішніх факторів дозволяє ефективно ідентифікувати більшість соціально-політичних, виробничо-технологічних, фінансово-економічних, професійних, маркетингових та інших ризиків, що призводить до формування адекватного зовнішнього впливу управлінського рішення і що наближається відповідності планованого і фактичного стану промислового виробництва.

Процес аналізу ризиків на вітчизняних підприємствах повинен починатися з аналізу їх фінансової стійкості та одночасно виявленням ризиків, що відображує фінансова звітність. За системного групування факторів ризику важливим є аналіз даних наявних на підприємстві документацією (правовою, організаційною, фінансовою, технологічною). Серед перших документів на які слід звернути увагу при ідентифікації, аналізі та оцінці ризиків є бухгалтерська звітність. Інформація, що міститься в таких документах має свої переваги та недоліки. До переваг слід віднести те, що у звітності виконуються наступні правила, як безперервність, збалансованість, подвійний запис та відображення даних. Використовуючи моделі фінансового аналізу та поєднуючи з критеріями та аналітичними підходами класичного ризик-менеджменту можемо провести оцінку ряду фінансово-економічних ризиків.

На основі бухгалтерської звітності проведемо аналіз та оцінку ризиків. Слід зазначити, що майже кожна стаття Форми №1 «Баланс» несе в собі інформацію щодо конкретного виду ризику, а також можна прослідкувати потенційні ризикові події. Фінансова звітність підприємств дає можливість проаналізувати більшість підприємницьких ризиків. Види ризиків безпосередньо пов'язані з джерелом статей «Балансу», а це в свою чергу дає змогу оперативно провести аналіз задля виявлення вже існуючих ризиків чи задля попередження майбутніх.

На основі бухгалтерської звітності, з допомогою фінансового департаменту підприємства повинно бути ініційовано процедуру оцінки вищезазначених ризиків. Кожна зі статей активу та пасиву балансу несе інформацію щодо існуючих чи потенційних ризиків.

**Потенційні ризики підприємства, прив'язані до статей
форми №1 «Баланс»**

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	Цінові ризики	
первісна вартість	1001		
накопичена амортизація	1002		
Незавершені капітальні інвестиції	1005	Цінові ризики	
Основні засоби	1010	Цінові ризики	
первісна вартість	1011		
знос	1012		
Інвестиційна нерухомість	1015	Майнові ризики	
Довгострокові біологічні активи	1020	Інвестиційні ризики	
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030		
інші фінансові інвестиції	1035		
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	Ризики неповернення	
Відстрочені податкові активи	1045	Податкові ризик	
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095	Ризик ліквідності, втрати фінансової стійкості, ризик втрати фінансової незалежності	
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	Ризик втрати фінансової стійкості	
Поточні біологічні активи	1110	Ризик втрати активу, зниження його ліквідності	
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	Кредитні ризики	
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130		
з бюджетом	1135		
у тому числі з податку на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155		
Поточні фінансові інвестиції	1160	Відсотковий та кредитний ризики	
Гроші та їх еквіваленти	1165	Валютний ризик, ризик ліквідності	
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195	Ризик ліквідності, втрати фінансової стійкості та незалежності	
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	Ризик банкрутства	

**Потенційні ризики підприємства, прив'язані до статей
форми №1 «Баланс»**

Пасив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал		Ризики фінансового інвестування	
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400		
Капітал у дооцінках	1405		
Додатковий капітал	1410		
Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425		
Вилучений капітал	1430		
Усього за розділом I	1495	Ризик ліквідності	
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення		Податковий ризик	
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	Відсотковий та кредитний ризики	
Довгострокові кредити банків	1510		
Інші довгострокові зобов'язання	1515		
Довгострокові забезпечення	1520		
Цільове фінансування	1525	Ризик ліквідності	
Усього за розділом II	1595		
III. Поточні зобов'язання і забезпечення		Відсотковий та кредитний ризики	
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
у тому числі з податку на прибуток	1621	Ризик ліквідності	
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Поточні забезпечення	1660		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690	Ризик ліквідності	
Усього за розділом III	1695		
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
Баланс	1900	Ризик банкрутства	

У табл. 1 та 2 сірими блоками зображено потенційні ризики, що можуть виникнути у процесі господарської діяльності підприємства. Слід зазначити, що ризиковий потенціал присутній не лише у статтях балансу, а й у звіті «Про фінансові результати» (форма №2).

**Потенційні ризики підприємства, прив'язані до статей
форми №2 «Звіт про фінансові результати»**

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	Ціновий ризик	
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	Ціновий ризик	
Валовий:			
прибуток	2090		
збиток	2095	()	()
Інші операційні доходи	2120		
Адміністративні витрати	2130	Інфляційний ризик	
Витрати на збут	2150		
Інші операційні витрати	2180		
Фінансовий результат від операційної діяльності:		Операційний ризик Фінансовий ризик	
прибуток	2190		
збиток	2195		
Дохід від участі в капіталі	2200		
Інші фінансові доходи	2220		
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250		
Втрати від участі в капіталі	2255		
Інші витрати	2270	()	()
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290		
збиток	2295	()	()
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	Податкові ризики	
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат:		Ризик банкрутства	
прибуток	2350		
збиток	2355		

Для проведення оцінки ризику фінансового стану та фінансової стійкості рекомендується використовувати програмний засіб Microsoft Office Excel для відстеження динаміки змін статей фінансової звітності за аналізований період. Так, зазначимо структуру аналізу та оцінки здатності фінансування поточної операційної діяльності та здатності відповідати за своїми зобов'язаннями за відсутності необхідних для цього коштів. Фінансовий стан та фінансова стійкість підприємства є ключовим фактором для стейкхолдерів. Від цього залежить не лише успіх підприємства на ринку, але й ризики акціонерів,

інвесторів та партнерів підприємства. Ризики втрати компанією фінансової незалежності, стійкості, платоспроможності акумулюються у комплексний ризик фінансової неплатоспроможності. Підприємство проходячи етапи розвитку кризового стану набуває ознак неплатоспроможності не відразу, а отже негативні тенденції мають властивість поступово накопичуватись. Однак, проводячи регулярний аналіз та оцінку фінансової звітності можна своєчасно виявити низхідний тренд та напрацювати стратегію обробки ризику й виходу з кризового стану. За ситуації, коли ризик ліквідності є досить явним настає активна фаза кризи, за якої підприємство ще має можливість справлятися із тимчасовими складнощами щодо покриття власних фінансових зобов'язань. Однак, можна спостерігати все частіше касові розриви, перекредитування та погіршення кредитної історії. Так, структура активів погіршується та ускладняється отриманням нових позик і криза підприємства переходить до стадії ризику банкрутства. Підприємство не має можливості оплатити борги за кредитами, видати заробітну плату та покрити заборгованість за податковими зобов'язаннями. Отже, розвиток неплатоспроможності відбувається латентно та стає явним лише за демонстрації у звітності від'ємної ліквідності активів, платоспроможності, фінансової стійкості та незалежності за яким криза стає явною.

Використовуючи модель групування активів та пасивів балансу за ліквідністю можна оцінити рівень ризику за даним показником. В табл. 4 відобразимо залежність показників ліквідності активів/пасивів та ризику. Ризиком ліквідності володіють не лише активи, а й пасиви, тому чим коротше строк покриття зобов'язання тим більше ризик ліквідності.

Рівень ризику, опис його наслідків та що необхідно для відновлення розіб'ємо за п'ятибальною шкалою. Також кожен з рівнів ризику відповідає певному значенню EBIT (Earnings Before Interest and Taxes) – операційному прибутку. У таблиці 5 відобразимо критерії за якими відбувається оцінка ризиків за відомого показника EBIT.

Модель групування активів та пасивів балансу за рівнем ризику ліквідності

Група активів	Стаття балансу	Назва активу	Рівень ризику	Група пасивів	Стаття балансу	Назва пасиву	Рівень ризику
Високоліквідні активи (A1)	1160 1165	Поточні фінансові інвестиції Гроші та їх еквіваленти	Мінімальний	Термінові пасиви (П1)	1610-1630 1660 1690	Поточна кредиторська заборгованість: за товари, роботи, послуги, розрахунки з бюджетом; розрахунками зі страхування; розрахунками з оплати праці Поточні забезпечення Інші поточні зобов'язання	Критичний/ Катастрофічний
Середньоліквідні активи (A2)	1100 1125 1135 1155 1190	Запаси Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом Інша поточна дебіторська заборгованість Інші оборотні активи	Прийнятний	Короткострокові пасиви (П2)	1600 1610	Короткострокові кредити банків Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	Високий
Низьколіквідні активи (A3)	1100 1110 1170 1190 1200	Запаси Поточні біологічні активи Витрати майбутніх періодів Інші оборотні активи Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	Високий	Довгострокові пасиви (П3)	1595 1700	Довгострокові зобов'язання і забезпечення (2-й розділ пасиву балансу) Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами утримуваними для продажу та групами вибуття (4-й розділ пасиву балансу)	Прийнятний
Неліквідні активи (A4)	1095	Необоротні активи	Критичний/ Катастрофічний	Постійні пасиви (П4)	1495	Власний капітал (1-й розділ пасиву балансу)	Мінімальний

Критерії оцінки ризиків

Шкала	Рівень ризику	ЕВІТ	Опис наслідків				Відновлення
			Тривалість	Організаційні та операційні масштаби	Репутаційні наслідки (стейкхолдери)	Вплив на вартість	Що необхідно для відновлення
5	Катастрофічний	> 500 М	не відновлюється	у масштабах підприємства при зупинка діяльності	повна втрата довіри з боку усіх груп стейкхолдерів	обвал ринкової капіталізації	поглинання або банкрутство
4	критичний	> 500 М	відновлюється протягом тривалого періоду (24-36 місяців)	2 та більше бізнес одиниць; значне, тривале призупинення діяльності 2-х чи більше бізнес одиниць	тимчасова втрата довіри з боку 2 та більше груп стейкхолдерів	зниження ринкової капіталізації більше 50%, реалізації резервів	2 та більше зміни в топ-менеджменті, фінансова реструктуризація, значні зміни стратегічного плану
3	високий	<100 М	відновлюється протягом короткого періоду (12-24 місяці)	1 та більше бізнес одиниць; складні наслідки для 1 та більше бізнес одиниць	великі втрати довіри у 1 та більше груп стейкхолдерів	зниження капіталізації більше 25%, мінімальні операційні потоки, створення резерву ліквідності	1 та більше змін в топ-менеджменті, значні зміни операційного плану та виробництва
2	прийнятний	<100 М	тимчасовий (менше 12 місяців)	1 бізнес одиниця; обмежені наслідки для однієї бізнес одиниці	обмежені або незначні втрати довіри у 1 групи стейкхолдерів	Помилки у прогнозах та/або в бюджеті	уточнення чи коригування операційного плану та виробництва
1	мінімальний	<50 М	мінімальні наслідки				

Для того, щоб оцінити результативність запропонованої моделі ризик-орієнтовного підходу до управління у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно:

1) періодичне вимірювання показників моделі управління ризиками з врахуванням її цілей, планів впровадження, індикаторів та очікуваного результату;

2) визначити чи залишається надання моделлю підтримки у забезпеченні економічної безпеки підприємства та у досягненні цілей підприємства прийнятним.

Підприємства, що отримали конкретні результати від управління ризиками, мають конкурентні переваги завдяки ефективному використанню

обмежених ресурсів, удосконаленню процесу прийняття рішень та усуненню наслідків несприятливих подій. Керівники почали управляти бізнесом з врахуванням ризиків. Таким чином підприємства під час розробки та реалізації стратегії прагнуть до того, щоб управління ризиками сприяло підвищенню ефективності бізнесу, а не лише його захисту.

Для ефективного управління ризиками керівництво підприємств повинно прийняти до уваги та реалізації стратегію управління ризиками, а також стратегію корпоративного управління. Особливого значення в цьому має належний контроль та звітність. Виконавчий топ-менеджмент відіграє основну роль у питаннях оцінки ризиків та управління ними. Розвинена структура корпоративного управління, надання звітності та інформації щодо управління ризиками Раді директорів забезпечує ріст значення ризик-орієнтованого підходу в межах всього підприємства, удосконалення підзвітності та підвищення прозорості. Крім того, ефективна звітність в галузі управління ризиками та нагляд призводять до покращення процесу прийняття рішень.

Ризик-орієнтований підхід до управління у процесі забезпечення економічної безпеки, що впроваджено в бізнес-процеси, бізнес-планування, бюджетування, оцінку ефективності діяльності, дає можливість підприємству швидше досягати стратегічних та операційних цілей.

Декілька років назад топ-менеджмент виробничих підприємств не приділяв увагу зниженню рівня ризику, контролю витрат, попередженню несприятливих подій та захисту бренду. На сьогодні більшість зазначених суб'єктів зосереджують зусилля на розробці стратегії управління ризиками, впровадженні ризик-орієнтованого підходу в управління, що сприяє росту ефективності бізнесу. Вперше за останні п'ять років спостерігається встановлення чіткої кореляції між бізнесом, розвитком технологій та стратегією управління ризиками, котрі підприємства почали розглядати комплексно.

У процесі розвитку та росту підприємства досить часто відбувається фрагментація та автономізація функцій управління ризиками, внутрішнього контролю та відповідності законодавчим вимогам, а також порушення балансу

зазначених функцій. Правлінню та раді директорів досить часто надсилають суперечливу інформацію про ризики. Відсутність необхідної координації зазначених функцій може призвести до зростання витрат та створити додаткове навантаження на бізнес.

Підприємствам пропонується знизити навантаження, що пов'язане з управлінням ризиками (виключити дублювання функцій та виконання зайвих заходів), скоротити витрати, розширити покриття ризиків та підвищити ефективність за рахунок наступних заходів:

- Забезпечення відповідності цілей та напрямків сфокусованих дій. Зосередження моніторингу та внутрішнього контролю, роботи служби економічної безпеки на найбільш важливих для бізнесу ризиках допомагає оптимізувати результати, що отримують від управління.

- Координація інфраструктури та використання персоналу. Підвищенню ефективності сприяють безперервна оцінка кваліфікації персоналу, виявлення прогалин у знаннях та вміннях, оцінка відповідності службових обов'язків поточному розподілу повноважень та інвестиції в професійне навчання.

- Застосування узгоджених між собою методів та практичних підходів. Слідування одноманітному підходу до управління ризиками допоможе уніфікувати звітність, що надсилається раді директорів.

- Впровадження єдиних інформаційних технологій. Проведення єдиних інформаційно-технологічних засобів досить важливо для систематизації бізнес-ризиків та підвищення значення управління ними на усіх рівнях підприємства.

Для переходу від стратегії неприйняття ризику до готовності приймати на себе ризики можуть знадобитись значні зміни. На таких підприємствах пропонується ввести посаду керівника з управління ризиками. Крім того, керівник своїм прикладом буде скеровувати персонал на реалізацію основних цілей управління ризиками. Підґрунтям управління ризиками необхідно зробити зміну бізнес-культури, тобто систему координат, якими користуються керівники у процесі прийняття рішень. Також, підприємствам слід оптимізувати застосування технологій для отримання максимальної користі.

Однак це не означає, що технології визначають заходи з управління ризиками – скоріше вони створюють можливість для проведення змін. Підприємства повинні прагнути до того, що всі стратегічні принципи розвитку інформаційних технологій, що орієнтовані на управління ризиками повинні бути узгоджені із стратегією управління ризиками та розвитку бізнесу.

Для різних підприємств залежно від типу господарювання, практики ведення бізнесу, специфіки пропонується виділити декілька сприятливих часових проміжків, в які необхідно керівництву акцентувати увагу на перевагах та можливостях управління ризиками:

- період змін в організаційній структурі або у складі персоналу підприємства. Під час такого роду змін необхідно провести актуалізацію розподілу обов'язків та ролей з управління ризиками, за необхідності донести інформацію до нової управлінської команди.

- будь-які трансформації на підприємстві. У процесі масштабних змін з'являються можливості для інтеграції процесу ризик-менеджменту.

- затвердження нових національних стандартів чи внутрішніх документів підприємства. Якщо стандарти стосуються управління ризиками необхідно актуалізувати дані процеси. Якщо стандарти стосуються суміжних процесів – необхідно оновити інтерфейс взаємодії процесу управління ризиками з даними суміжними процесами.

- реалізація непередбачуваного негативної чи позитивної події для підприємства. В даному випадку необхідно розпочати процес визначення джерел, оцінки впливу даної події на підприємство та фіксацію результатів, набутого досвіду.

Напрямки розвитку ризик-орієнтованого підходу до управління у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства для підвищення ефективності бізнесу:

- Розвиток стратегії управління ризиками. Для ефективного управління ризиками насамперед необхідним є наявність у топ-менеджменту підприємства чіткої стратегії управління ризиками та корпоративного управління. Особливим

є нагляд за управлінням ризиками з боку ради директорів та правління, а також надання їм звітності. Не менш важливим є розподіл відповідальності за управління окремими ризиками між структурними підрозділами. Виконавчий менеджмент повинен відігравати провідну роль у питаннях оцінки ризиків та управління ними.

- Інтеграція ризик-орієнтованого підходу в бізнес-процеси. Будь-який вид діяльності пов'язаний з ризиками, однак підприємства, що впроваджують управління ризиками у процес бізнес-планування та оцінки ефективності діяльності зазвичай швидше досягають стратегічних та операційних цілей. Проведення оцінки ризиків в межах усього підприємства допоможе визначити пріоритети та виявити можливості для удосконалення.

- Оптимізація функцій управління. Завдяки координації заходів з управління ризиками за усіма функціональними підрозділами, що займаються даними питаннями, а також забезпеченням відповідності законодавчим вимогам, підприємства мають змогу зменшити навантаження, пов'язане з управлінням ризиками, скоротити витрати, розширити покриття ризиків та підвищити ефективність.

- Покращення контрольних заходів та процесів. Підприємства мають можливість підвищити ефективність та скоротити витрати на проведення контрольних заходів за рахунок їх оптимізації та орієнтації на основні бізнес-процеси, переважного використання автоматизованих, а не ручних контрольних заходів, безперервного моніторингу їх виконання та досягнення ключових показників ефективності.

- Удосконалення управління ризиками у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства, інформування стейкхолдерів щодо охоплення ризиків. Для переходу від стратегії уникнення до готовності приймати на себе певні ризики підприємству потрібно буде створити посаду керівника з управління ризиками. Необхідним є створення топ-менеджментом клімату, сприятливого для управління ризиками. Підприємству слід вести на регулярній основі відкритий діалог із стейкхолдерами, забезпечувати

підтвердження ефективності системи управління ризиками із залученням третіх сторін та ефективно використовувати технології.

Сучасні економічні та геополітичні умови потребують від вітчизняних підприємств оперативного попередження, виявлення та управління ризиками в різних галузях господарювання. Більшість підприємств вбачають систему управління ризиками в першу чергу як інструмент стратегічного та операційного управління, скерованого на створення вартості та збереження активів. За цими цілями прямує завдання із забезпечення відповідності регуляторним вимогам. Підприємства прагнуть використовувати кількісні методи оцінки ризиків. До найчастіше оцінюваних ризиків кількісними методами є фінансові, ризики інвестиційних проектів та техніко-виробничі ризики. Найбільш складними для кількісної оцінки є репутаційні та регуляторні ризики. У більшості вітчизняних підприємств автоматизація процесів управління ризиками носить фрагментарний характер та більшою мірою реалізується через стандартні офісні програми або самостійно розроблені програмні продукти. В якості основних цілей автоматизації підприємства вбачають надання звітності з ризиків та інструменти для кількісної оцінки.

Проведене аналітичне дослідження показало, що топ-менеджмент вітчизняних підприємств досить адекватно сприймає понятійний апарат та основні операційні характеристики ризик-орієнтованого підходу до управління у процесі забезпечення економічної безпеки. Управління ризиками повинно бути органічно інтегровано до корпоративного управління підприємством, щоб кожен співробітник мав змогу приймати активну участь у рішенні відповідних питань. Однак, зрілий ризик-орієнтований підхід до управління у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає більше ніж просто управління ризиками. Окрім основних завдань він передбачає створення чітких систем контролю, інформування учасників ринків капіталів щодо фінансового стану підприємства, недопущення шахрайських дій, забезпечення виконання вимог діючого законодавства та нормативно-правових документів – що в кінцевому результаті дає підприємству великий ряд переваг.

2.3. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ПРОЕКТНОГО ПІДХОДУ

***ЗАНОРА Володимир Олександрович**, к.е.н., доцент,
докторант кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Нестабільність соціально-економічного стану України, вплив численних чинників, що зумовлюють відхилення, в більшості негативні, господарської діяльності вітчизняних промислових підприємств визначають актуальність дослідження проблематики управління системою економічної безпеки підприємства з метою запровадження сучасних управлінських практик, що дозволять не лише забезпечити належний рівень економічної безпеки, а й поліпшити його. У даному контексті доречним є перегляд науково-методичних положень, зокрема, стратегічного управління промисловим підприємством, використання проектного підходу в якості інструментарію, що надає можливість охопити переважну більшість сфер функціонування суб'єкта господарювання управлінським впливом. Зазначимо, що питання застосування проектного підходу в рамках стратегічного управління промисловим підприємством на сьогодні є не до кінця опрацьованим, таким, що вимагає подальшої побудови термінологічного, науково-методичного базису [1].

Для того, щоб з'ясувати, яку з моделей управління використовувати стосовно системи економічної безпеки, необхідно уточнити її сутність, а саме призначення, мету функціонування, задачі.

Категорія економічної безпеки сучасними дослідниками однозначно невизначена. У вітчизняній науковій думці наразі не сформовано єдиного теоретико-методологічного підходу до визначення економічної безпеки, як наукового поняття, що зумовлено недостатнім рівнем досліджень у царині безпекознавства, прогалинами у методології її вивчення та забезпечення [2].

Камлик М. І., зокрема, трактує економічну безпеку підприємства, як стан розвитку суб'єкта господарювання, що характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних чинників і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності [3].

Н. Капустін [4] визначає економічну безпеку підприємства, як сукупність складників, що забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах впливу дестабілізуючих чинників.

На думку Шликова В. В. економічна безпека підприємства – рівень захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз [5].

У своїх наукових працях фахівці з безпекології, зокрема, С. І. Мельник, зауважують, що на сьогодні відсутнім є системний підхід щодо формування теоретичної моделі системи забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур [6]. Розуміння сутності системи економічної безпеки приходить під час визначення її структури, складових елементів. Щодо вищенаведеного базовим є підхід науковців Російської економічної академії ім. Г. В. Плеханова, які визначають такі складові: інформаційно-аналітичну; фінансову; техніко-технологічну; інтелектуально-кадрову; політико-правову; екологічну; ринкову; силову [7] (рис. 1). Змістовна сутність складових системи економічної безпеки визначає ті сфери господарської діяльності підприємницької структури, щодо яких застосовується методологія управління системою економічної безпеки.

Що ж до самого визначення категорії «система економічної безпеки», то, по-перше, переважна більшість визначень стосуються фінансового сектору економіки України, а по-друге, вони ґрунтуються на переліку складових системи, що ми його навели вище, уточнюючи окремі аспекти їх функціонування [8].

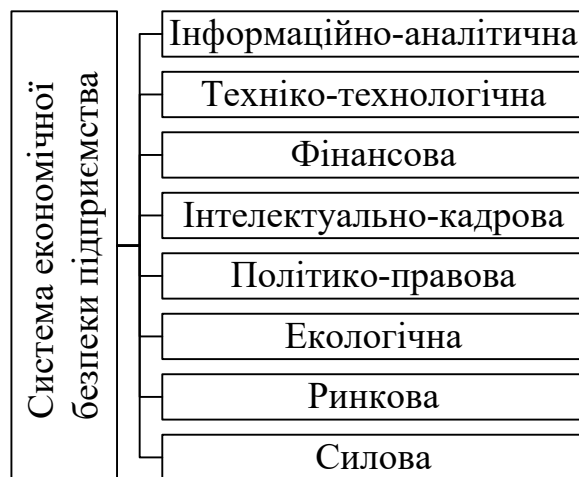

Рис. 1. Складові системи економічної безпеки підприємства
(сформовано на основі [7])

Головним аспектом функціонування системи економічної безпеки традиційно прийнято вважати ідентифікацію та зменшення впливу загроз на діяльність суб'єкта господарювання. У той же час, на нашу думку, такий підхід позбавляє як оперативної, так й стратегічної можливості максимально зменшити вплив загрози на господарську діяльність, тобто поліпшити економічну безпеку підприємства за рахунок реалізації ймовірних можливостей, а також стримує застосування запобіжних, профілактичних заходів [1].

Загроза, ризик, небезпека – це ключові поняття системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. В економічній літературі існує багато визначень поняттю «загрози», проте майже всі вчені сходяться на думці, що загрози це [9]:

- події, зміни або дії, тобто загрозам притаманна динаміка;
- вони спричиняють шкоду або порушення нормального функціонування суб'єкта господарювання, і як наслідок є причиною збитків та втрат;
- загрози виникають під дією певних чинників (зовнішніх та внутрішніх), і тому потребують комплексу заходів з боку суб'єкта господарювання для їх нейтралізації та усунення.

Ячменьової В. М. зазначає [10], що дослідники досить часто однаково тлумачать поняття «загроза» та «ризик», вважаючи це хибним твердженням. На

її думку, за своєю природою, «загроза» є наслідком неконтрольованого збігу обставин, умов та подій зовнішнього середовища, що сприймаються суб'єктами ринкової економіки як реальність, та безвихідні обставини, що при наявності резервів ресурсів необхідно усунути, або навчитися з ним співіснувати, якщо не можна їм запобігти.

Категорію «небезпека» розглядають у своїх працях Погосова М. Ю. [11], Рудніченко Є. М. [12], Олейников Е. А. [13], які розуміють її як: існуючу або потенційну можливість дії загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту; об'єктивно існуючу реальність, що може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків; усвідомлену, але не фатальну ймовірність заподіяння шкоди, що визначається наявністю об'єктивних або суб'єктивних факторів, яким притаманні вражаючі властивості.

Отже, такі поняття як «небезпека», «загроза» та «ризик» є дійсно взаємопов'язаними, а їх виникнення у більшості випадків спричинено невизначеністю зовнішнього середовища.

Взаємоузгодження категорій ризик, загроза, небезпека та можливості визначена у праці [14], що є підґрунтям для подальшого дослідження.

Ознайомившись з термінологічним базисом системи економічної безпеки підприємства, концептуальними засадами вважаємо за доцільне запровадження інтегрованої моделі управління економічною безпекою, що ґрунтується на проектному підході. Серед переваг проектного управління економічною безпекою можна виокремити той факт, що воно містить такі процеси: управління інтеграцією проекту; управління змістом проекту; управління термінами проекту; управління вартістю проекту; управління якістю проекту; управління людськими ресурсами проекту; управління комунікаціями проекту; управління ризиками проекту [15].

Проведене дослідження та його висновки знаходять своє підтвердження в окремих працях сучасників. Зокрема в роботі [8] автор зазначає, що кожна система економічної безпеки (мається на увазі система економічної безпеки

різноманітних суб'єктів господарювання – прим. авт.) – це унікальний проект. Відповідно, можемо стверджувати, що як саме формування системи економічної безпеки так й управління економічною безпекою відповідають характеристикам проекту (унікальності, тимчасовості, послідовній розробці), а в якості основи функціонування системи економічної безпеки можна використати модель проектного управління.

Господарювання в умовах зростання динамічності ринку, глобалізації економіки, підвищення активності конкурентної боротьби зумовлює необхідність оперативного захисту вітчизняними суб'єктами господарювання своїх економічних інтересів. Система економічної безпеки суб'єкта господарювання повинна бути одним з основних елементів стратегічного управління ним. Зважаючи на це, керівництву суб'єктів господарської діяльності необхідно потурбуватись про інформаційно-аналітичне, інноваційне та стратегічне забезпечення належного рівня їх економічної безпеки не лише в поточному періоді, а й у наступних. Проведення зваженої обґрунтованої політики в області економічної безпеки підприємницьких структур є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі трансформації української економічної системи.

Економічні перетворення, що відбуваються в сучасній економіці України, інтеграційні процеси, зростання рівня конкуренції, обмеження доступності фінансових інвестиційних ресурсів, потребують оновлення системи економічної безпеки суб'єктів господарювання відповідно до потреб сьогодення, що могла б адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні чинники як в під час операційної, так і в період активної інвестиційної діяльності, структурної проектної перебудови, інноваційних змін, та захищала господарські структури від матеріальних, фінансових та інтелектуальних втрат, ефективно взаємодіяла з правоохоронними та контролюючими органами. Таким чином, проблема організації системи економічної безпеки суб'єкта господарювання перебуває на стадії вивчення та не є остаточно розв'язаною.

Значний внесок у вивчення проблем організації системи економічної безпеки суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності зробили такі вчені, як Іванюта Т.М., що досліджував систему економічної безпеки підприємства: процес формування за окремими типами, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, інформаційні канали та потоки [16], Зачосова Н.В., яка окреслила концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України [17], Гнилицька Л. В., яка розглядала механізм обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання [18] та інші.

Під економічною безпекою розумітимемо певний стан суб'єкта, що характеризується стійкістю до впливу численних та різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, наслідки реалізації яких здатні призвести до ліквідації, зниження економічних показників, що характеризують діяльність суб'єкта господарювання.

Під управлінням економічною безпекою суб'єкта господарювання розуміємо систему (систему-процес та систему-об'єкт) досягнення певного стану суб'єкта господарювання, що характеризується стійкістю до впливу численних та різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, наслідки реалізації яких здатні призвести до ліквідації, зниження економічних показників, що характеризують діяльність суб'єкта господарювання.

Поняття економічної безпеки суб'єкта господарювання є ключовою для визначення такої категорії як «система економічної безпеки суб'єктів господарювання». Система економічної безпеки підприємства – комплексне поняття, до складу якого входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві. Система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази; від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств; від розуміння кожним з працівників

важливості гарантування безпеки бізнесу; а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств [19].

На думку Шемаєвої Л. Г. система економічної безпеки суб'єктів господарювання – це організована сукупність взаємопов'язаних елементів зовнішньої та внутрішньої безпеки суб'єктів господарювання, таких як спеціальні органи та служби, об'єкти, наукові підходи, нормативно-правова база політика, стратегія, концепція, принципи, функції, завдання методи та засоби, що спрямовані на забезпечення реалізації стратегічних та тактичних інтересів суб'єктів господарювання, а також захист цих інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [20].

Зачосова Н. розглядає систему економічної безпеки (на прикладі компанії з управління активами інститутів спільного інвестування), як сукупність економічних відносин, пов'язаних із оптимальним управлінням операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю компанії з управління активами шляхом протидії впливу на фінансові результати керованих нею інститутів спільного інвестування внутрішніх і зовнішніх загроз, досягненням поставлених стратегічних цілей та забезпеченням потенціалу подальшого розвитку [21].

Аналіз підходів до визначення системи економічної безпеки суб'єктів господарювання довів відсутність системного підходу до конкретизації її змісту, переліку елементів, функцій та принципів її побудови. На прикладному рівні підрозділи, що займаються інтеграцією системи економічної безпеки в організаційну структуру суб'єкта господарської діяльності одержують різні назви та виконують різні функції залежно від покладених на них завдань та наданих повноважень й фінансових, матеріальних, кадрових та інших ресурсів: служба безпеки, служба економічної безпеки, служба охорони, відділ безпеки тощо.

Вивчення понятійного апарату системи економічної безпеки суб'єктів господарювання передбачає розгляд таких базових елементів.

До загальної характеристики теорії сучасних систем економічної безпеки входять такі поняття як: об'єкти системи економічної безпеки та суб'єкти системи економічної безпеки. Об'єктами системи забезпечення економічної безпеки виступає все те, на що спрямована діяльність по забезпеченню економічної безпеки суб'єкта господарювання, зокрема: різні види діяльності (комерційна, виробнича, управлінська, постачальницька та ін.); майно і ресурси (матеріально-технічні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та ін.); керівники, персонал, різні структурні підрозділи, служби, співробітники, партнери, які володіють інформацією, що є комерційною таємницею, тощо.

Суб'єктами механізму забезпечення економічної безпеки виступають держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові й митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), а також суб'єкти господарювання, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки [22].

Під організацією системи економічної безпеки суб'єкта господарювання слід розуміти сукупність заходів організаційно-правового та організаційно-економічного характеру, що передбачає визначення основних завдань, методів, інструментів, засобів, об'єктів і суб'єктів економічної безпеки, а також створення нормативного та інформаційного забезпечення для комплексної протидії загрозам з метою забезпечення стійкої реалізації економічних інтересів суб'єкта господарської діяльності [23].

Організація надійної й ефективної системи економічної безпеки суб'єктів господарювання можлива лише за системного підходу. Системний підхід (англ. *systems thinking* – системне мислення), як зазначає Д. М. Стеченко [24], виокремлюється в методологічний підхід, тобто є напрямом методології досліджень, що передбачає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними. Досліджуючи категорію «системний підхід», доцільно також навести його розгорнуте визначення. Р. А. Фатхутдінов у праці [25] визначає системний підхід до управління в якості підходу, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів (компонентів), що має «вхід» (ресурси), «вихід»

(мету), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок і «процес» у системі. У свою чергу системний підхід використовується найчастіше з огляду на окремі аспекти, що є його складовими, основними серед яких є такі: елементний (компонентний); комплексний; структурний; процесний; функціональний; цільовий; ресурсний; інтегрований; комунікаційний; історичний (ретроспективний); діагностичний; еволюційний; перспективний та ін. [26].

Використовуючи системний підхід нами було побудовано загальну структурно-логічну схему організації (проектування) системи економічної безпеки суб'єкта господарювання (рис. 2).

За системного підходу організація системи економічної безпеки суб'єкта господарювання ґрунтується на основі політики у сфері безпеки, спрямованої на стійкий розвиток самого суб'єкта господарювання та задоволення інтересів зацікавлених сторін (англ. stakeholders). При цьому організація заходів із забезпечення безпеки розуміється не як технічна функція, а як системний процес, що охоплює всю організаційну структуру суб'єкта господарювання [22].

Організація дієвої системи економічної безпеки суб'єктів господарювання дозволить вітчизняним підприємствам підвищити рівень рентабельності та забезпечити стійкий фінансовий стан та конкурентні переваги у майбутньому.

Негативні тенденції здійснення господарської діяльності вітчизняними промисловими підприємствами, функціонування в умовах конкурентної боротьби, невизначеності та ризиковості та намагання вищого керівництва досягти головної мети, а саме певного рівня прибутковості суб'єкта господарювання, свідчать про актуальність проблематики управління системою економічної безпеки. Загалом управління системою економічної безпеки можна визначити як сукупність інструментів, методів, методологій, ресурсів та процедур, що використовуються для управління економічною безпекою. Одним із важливих завдань, що постають в контексті управління системою

економічної безпеки підприємства, є пошук та застосування інструментарію, підходів та методів, що дозволять забезпечити ефективність її функціонування.

Рис. 2. Загальна структурно-логічна схема організації (проектування) системи економічної безпеки суб'єкта господарювання

(сформовано за [27; 28])

На сьогодні одним із перспективних підходів щодо управління економічною безпекою підприємства є проектний підхід. Проектний підхід також визначають як вид управління, тобто проектне управління або ж «управління за проектами». Проектний підхід передбачає використання методології управління проектами, проектної управлінської моделі. З огляду на зазначене актуальним є перегляд методичних основ з управління системою економічної безпеки підприємства з метою їх корегування, покращення, удосконалення та розвинення в контексті використання саме проектної управлінської моделі [29].

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує відсутність узгодженого фахівцями та науковцями розуміння сутності системи економічної безпеки підприємства, наявність розбіжностей щодо визначення підходу до управління нею. Переважна більшість авторів зазначають на необхідності переосмислення, перепроєктування системи економічної безпеки підприємства з огляду на зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, а також, зважаючи на мету та завдання функціонування системи, що має забезпечувати належний рівень економічної безпеки підприємства, що здійснює свою господарську діяльність в умовах ризиковості.

Не дивлячись на активне дослідження визначеного напрямку, а саме аспектів управління системою економічної безпеки підприємства фахівцями та науковцями, актуальною залишається проблематика забезпечення його ефективності з врахуванням певних, властивих окремим підприємствам обмежень, впливу різноманітних зовнішніх чинників. Акцентування уваги до аспектів управління системою економічної безпеки відбувається на фоні ускладнення соціально-економічної ситуації в Україні, підвищення рівня конкуренції. Потребують розгляду, аналізу та розвинення методичні засади управління економічною безпекою підприємства в контексті застосування різноманітних підходів до управління, зокрема, проектного підходу. Доцільним є конкретизація складових, особливостей його застосування з метою

визначення методичного базису проектного управління системою економічної безпеки підприємства.

Використовуючи онтологічний підхід, розглядатимемо систему економічної безпеки підприємства як проект. Представлення системи економічної безпеки підприємства в якості проекту надає можливість застосовувати методологію проектного управління, використовувати окремі її елементи при необхідності. В контексті проектного управління системою економічної безпеки підприємства рівень економічної безпеки є унікальним результатом, тобто «продуктом» проекту. Результат проектного управління є унікальним оскільки характеризує господарську діяльність певного підприємства, що має відмінності, а саме, власників, кадровий склад, організаційну структуру, місце розташування тощо.

Для виявлення особливостей запровадження проектного підходу щодо управління системою економічної безпеки підприємства розглянемо термінологічний базис методології управління проектами, зокрема, саме визначення категорії «управління проектами». Проаналізувавши різноманітні визначення терміну «управління проектами», зазначимо, що в усіх трактуваннях згадуються обмеження проекту (час, вартість, якість). У той же час науковці, фахівці вказують у визначеннях терміну окремі аспекти проектного управління, що, на їх думку, є основними, найважливішими. Зокрема, згадується ефективність реалізації проекту, що, на нашу думку, є недоречним, оскільки вимоги щодо параметрів проекту попередньо чітко визначаються. Зазначимо, що одним із таких аспектів є, на думку авторів, ітеративність процесу управління проектами. У такому випадку управління системою економічної безпеки або проектне управління системою економічної безпеки – це ітеративне управління економічною безпекою, що ґрунтується на методології управління проектами та забезпечує належний її рівень у визначений період та в межах виділених фінансових ресурсів.

В рамках проектного управління економічною безпекою підприємства здійснюватиметься управління інтеграцією, змістом, термінами, вартістю,

якістю, людськими ресурсами, комунікаціями, ризиками (загрозами). Складові елементи механізму управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу наведено на рис. 3.

Рис. 3. Узагальнена структурно-логічна схема механізму управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу

Сфери знань управління проектами передбачають реалізацію певної сукупності процесів. Управління інтеграцією містить такі складові: розробку уставу проекту; розробку попереднього опису змісту проекту; розробку плану

управління проектом; керівництво та управління виконанням проекту; моніторинг (контроль) та управління роботами проекту; загальне управління змінами; закриття проекту [15].

Управління змістом передбачає планування змісту, визначення змісту, створення ієрархічної структури робіт, підтвердження змісту та управління змістом. Управління термінами включає визначення складу операцій, визначення взаємозв'язків операцій, оцінювання ресурсів операції, оцінювання тривалості операцій, розробка розкладу та управління розкладом. Управління вартістю містить такі процеси як вартісне оцінювання, розробка бюджету затрат, управління вартістю. Управління якістю передбачає планування якості, виконання процесів забезпечення якості та контролю якості. Управління людськими ресурсами включає таке: планування людських ресурсів; набір команди проекту; розвиток команди проекту; управління командою проекту. Управління комунікаціями містить такі процеси як планування комунікацій, розповсюдження інформації, звітність щодо виконання, управління учасниками проекту. Управління ризиками: планування управління ризиками; ідентифікування ризиків; якісний аналіз ризиків; кількісний аналіз ризиків; планування реагування на ризики; моніторинг та управління ризиками [15].

Мету управління економічною безпекою підприємства доречно деталізувати та представити ієрархічно в якості переліку завдань, що їх необхідно виконати.

Блок «Процеси управління» варто доповнити певними складовими, зокрема, такими як принципи, що їх необхідно дотримуватися під час управління економічною безпекою підприємства, методичне забезпечення управління, а також методичний інструментарій (підходи, методи тощо), що використовується в управлінні. Окреме місце в методичному інструментарії посідають методи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, що є одним із основних етапів її управління. Методичне забезпечення управління економічною безпекою може бути представлене такою його сукупністю:

фінансове; технічне; технологічне; наукове; кадрове; інформаційне; правове тощо.

Деталізуючи об'єкт управління механізму проектного управління системою економічної безпеки підприємства, визначаємо, що одним із його елементів є кадровий склад, що також одночасно формує й суб'єкт управління. Відповідно в якості суб'єкту управління системою економічної безпеки доцільно представити службу, до функціональної діяльності якої входить управління економічною безпекою, підрозділ, особу, яка є відповідальною за управління економічною безпекою підприємства.

В базовому механізмі управління економічною системою підприємства варто також зазначати та враховувати рівні (стратегічний; тактичний; оперативний), уточнюючи напрями менеджменту на кожному з рівнів.

Досліджуючи проблематику проектного управління системою економічної безпеки підприємства, увагу привертає використання різних видів управління як от програмного, саморегулювання та самоорганізації з урахуванням певного стану системи економічної безпеки підприємства. Загалом визначають такі стани системи економічної безпеки підприємства [30]: стабільний; передкризовий; кризовий; критичний. Зазначимо, що на етапі функціонування системи економічної безпеки підприємства у стабільному стані доречнішим, на нашу думку, є другий вид управління, а саме саморегулювання. У той же час зовсім відмовитись від адміністративного управління, говорячи про економічну безпеку підприємства, не можна, оскільки вже в передкризовому стані, а тим більше при кризовому та критичному станах оперативно зреагувати на негативну зміну умов функціонування підприємства можна саме з використання прямого управлінського впливу на систему, тобто з використанням адміністративного управління. Зазначимо, що інтерпретацією видів управління є типи важелів впливу на систему управління, а саме: економічні; адміністративні; соціально-психологічні.

Функціонування підприємств в сучасному ринковому середовищі характеризується наявністю таких чинників, що можуть бути означені як

кризові умови. Здійснення діяльності суб'єктами господарювання в кризових умовах передбачає наявність можливості реалізації небезпеки, загрози її переходу зі стабільного стану до передкризового та кризового. Враховуючи необхідність забезпечення стабільності діяльності підприємств, належного рівня їх економічної безпеки, важливим та актуальним є упровадження превентивних заходів в системі управління економічною безпекою задля попередження реалізації кризових умов, програми планових заходів подолання передкризового, кризового станів. Зазначене, з огляду на недостатню опрацьованість проблематики, зумовило актуальність дослідження [31].

Неконтрольоване зростання рівня цін, що зумовлює зниження купівельної спроможності споживачів, погіршення споживчих настроїв населення в умовах невизначеності, ризиковості, волатильності обмінного курсу тощо є одними із передумов економічних загроз, вплив яких може спричинити настання кризи в діяльності підприємств. Запобігти кризовому стану, банкрутству, забезпечити ефективну діяльність суб'єкта господарювання є важливими завданнями, що визначає основний зміст системи управління на підприємствах, який полягає у розробці антикризових (стабілізаційних) програм забезпечення економічної безпеки та прийняття управлінських рішень в умовах передкризового, кризового станів.

У той же час науковою спільнотою неповною мірою розглянуто та опрацьовано проблематику прийняття управлінських рішень в контексті управління системою економічної безпеки підприємства в передкризових та кризових умовах функціонування.

Зауважимо, що система економічної безпеки підприємства зазвичай має працювати у двох режимах – звичайному та надзвичайному. При звичайному режимі, коли не виникає суттєвих загроз для економічної безпеки підприємства, йде профілактична робота з їхнього попередження, а діяльність усіх структурних підрозділів служби та підприємства в цілому відбувається у повсякденному ритмі. У разі виникнення загрози, локальної проблеми на підприємстві заходи щодо її вирішення, усунення проводяться у робочому

порядку. До таких традиційних уже для вітчизняних підприємств загроз належать: зміни чинного законодавства; погіршення криміногенної ситуації в країні (регіоні); поява недобросовісних конкурентів; зміни в динаміці розвитку підприємства, спричинені коригуванням стратегії та тактики господарської діяльності, появою нових технологій виробництва та виходом на нові ринки збуту; зміна чисельності працівників (висока плинність кадрів, звільнення висококваліфікованих працівників, які володіють цінною інформацією та мають доступ до комерційної таємниці тощо); зміна переліку даних, що складають комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства; удосконалення інформаційної мережі підприємства та ін.

При виникненні надзвичайних ситуацій мають місце загрози з високою ймовірністю заподіяння підприємству шкоди. У таких випадках має спрацювати група з надзвичайних ситуацій (група швидкого реагування), що включає найбільш кваліфікованих й обізнаних з проблемою фахівців із залученням за потреби працівників інших підрозділів.

Ефективність управління системою економічної безпеки підприємства визначають за одним критерієм – відсутністю чи наявністю завданих йому матеріальних збитків (їхнім розміром в грошовому еквіваленті), моральної шкоди. Надійна система економічної безпеки підприємства можлива лише за умови використання системного підходу в її організації та управлінні. Ця система надає можливість оцінити перспективи розвитку підприємства, розробити його тактику та стратегію, зменшити наслідки фінансових криз і негативного впливу нових загроз та небезпек.

У загальному вигляді антикризове управління передбачає реалізацію таких аспектів (рис. 4).

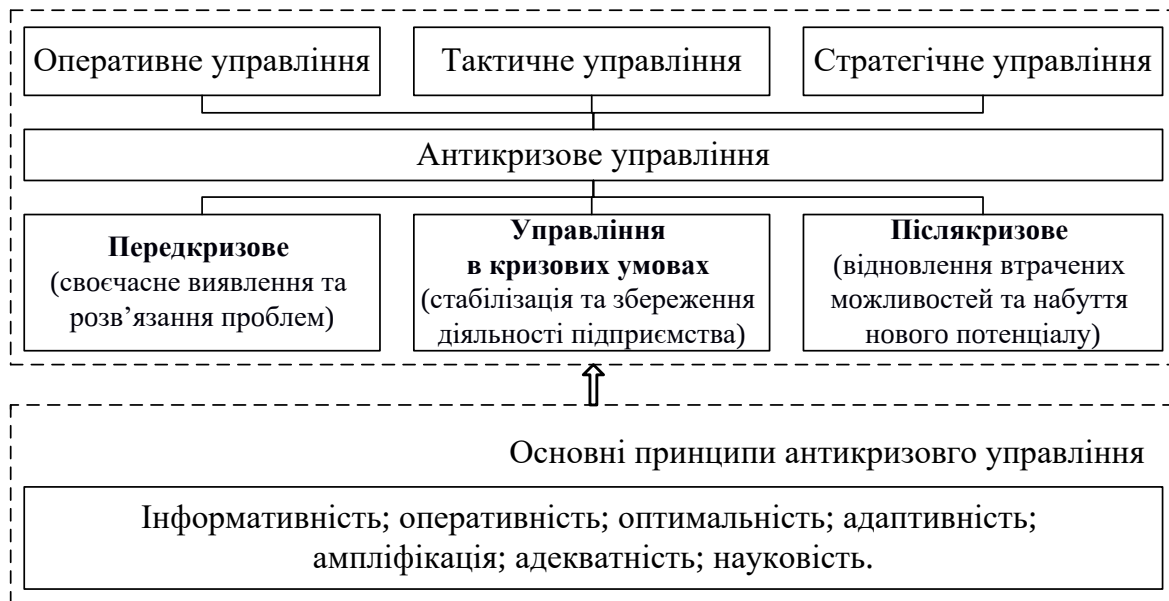

Рис. 4. Загальна структурно-логічна схема антикризового управління підприємства

Для вдосконалення управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання потрібно інтегрувати принципи антикризового управління, основними серед яких є такі, визначення яких сформульовані нижче:

- оперативність, що передбачає не лише ранню діагностику кризових явищ у діяльності підприємства, а й терміновість реагування на кризові явища, тобто, швидке прийняття управлінських рішень щодо стабілізації діяльності суб'єкта господарювання та належного рівня його економічної безпеки;
- адекватність – відповідність антикризових заходів ступеню загрози економічній безпеці підприємства;
- інформативність, що передбачає збирання та аналіз необхідних обсягів інформації;
- оптимальність – прийняття об'єктивно обумовлених управлінських рішень антикризового управління в контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства;
- адаптивність – забезпечення здатності адаптації економічної системи до впливу деструктивних чинників, що провокують настання кризи, та їхнього впливу на діяльність підприємства;

- ампліфікація – застосування таких антикризових заходів, незначний вплив яких має зумовити сильний ефект;

- науковість – врахування наукової обґрунтованості при розробленні антикризових заходів та прийнятті управлінських рішень.

У сучасних умовах інтеграційних процесів існує необхідність розроблення, затвердження та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства у вигляді відповідної програми на перспективу; постійного моніторингу реальних і потенційних загроз безпеці з метою своєчасного їх виявлення та розроблення заходів щодо їх нейтралізації.

Важливим з точки зору забезпечення належної функціональності антикризового управління в системі економічної безпеки підприємства є формалізація прийняття управлінських рішень, серед основних складових якого виокремлюють діагностику, розробку рішення, прийняття рішення, організацію виконання та контроль (рис. 5).

Однією з важливих характеристик антикризового управління є правильне визначення особи, яка обирає рішення (ООР), у кожній конкретній проблемній ситуації, що є необхідною умовою забезпечення ефективності управлінських рішень з питань економічної безпеки підприємства. В практиці прийняття управлінських рішень загалом беруть участь такі категорії фізичних осіб: власники; вище керівництво; керівники середньої ланки та інші працівники [32].

До основних складових інструментарію антикризового управління підприємством включають: управління ризиками; реінжиніринг бізнес-процесів; стратегічне управління; порівняльний аналіз у контексті антикризового управління на підприємстві; реструктуризація підприємства; управління банкрутством (ліквідація підприємства). Інструменти, які доцільно використовувати в процесі антикризового управління підприємствами, можуть існувати як самостійні економічні категорії, при цьому необов'язково пов'язані з виникненням кризових ситуацій [33].

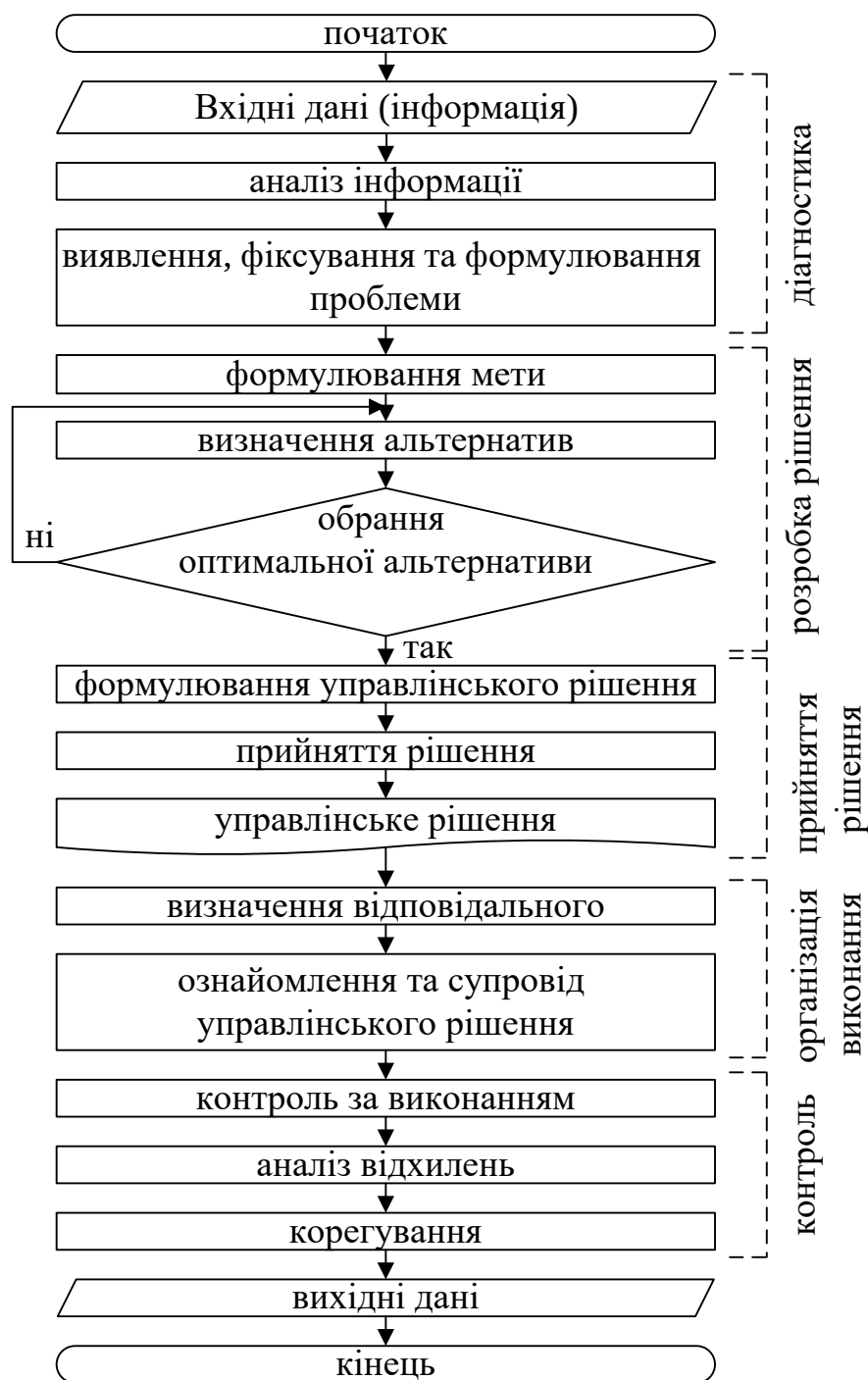

Рис. 5. Загальна структурно-логічна схема прийняття управлінських рішень в контексті управління системою економічної безпеки в кризових умовах

Динамізм та видозміна чинників впливу на функціонування суб'єктів господарювання зумовлюють доцільність формування спроможності підприємства до оперативного реагування на різноманітні небезпеки, загрози, ризики як зовнішнього, так й внутрішнього середовищ. Зазначена спроможність

підприємства має забезпечуватись системою управління економічною безпекою, шляхом, зокрема, врахування антикризового управління в ньому, що надає суб'єкту господарювання додаткових переваг у конкурентній боротьбі задля досягнення стратегічної мети, виконання оперативних завдань. Рівень економічної безпеки підприємства напряду залежить від організаційної, управлінської моделі, яку застосовує вище керівництво в діяльності суб'єкта господарювання. Сучасна бізнес-модель підприємства повинна бути спроможною прогнозувати настання, реалізацію та вплив небезпек, загроз та ризиків, передбачаючи здатність нейтралізовувати катастрофічні загрози та ліквідовувати матеріальні та нематеріальні втрати.

Підсумовуючи, зазначимо, що сутність економічної безпеки можна визначити як певний стан економічного розвитку об'єкта, що характеризується захищеністю його інтересів від економічних та всіх інших видів загроз, та забезпеченням сталого розвитку та ефективності діяльності суб'єкта господарювання при максимально ефективному використанні всіх наявних ресурсів. Забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання може бути забезпечене роботою системи економічної безпеки суб'єкта господарювання що являє собою комплекс взаємопов'язаних, послідовних, системних дій спрямованих на забезпечення безпеки та сталого розвитку всієї системи роботи суб'єкта господарювання та ефективної реалізації стратегії його операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Проведене дослідження засвідчило доречність використання проектного підходу щодо управління економічною безпекою підприємства. Проектне управління системою економічної безпеки підприємства покликане забезпечити найефективніше використання ресурсів підприємства з метою забезпечення його належного рівня економічної безпеки. У той же час потребує подальшого опрацювання методологія проектного управління системою економічної безпеки, що також може бути розглянуто в якості метауправління системою управління економічною безпекою підприємства.

Список використаних джерел та латератури:

1. Занора В.О. Управління системою економічної безпеки на промислових підприємствах / В.О. Занора, Б.І. Сільченко // Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Економічні перспективи підприємництва в Україні», 27 – 28 жовтня 2017 р. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. – Ч.1. – С. 210 – 212.
2. Занора В.О. Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: теоретико-методичні аспекти організації системи / В.О. Занора, А.В. Скляр // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2016. – № 22. – С. 74 – 77.
3. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економікоправовий аспект [Текст] : навч. посіб. / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
4. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес-информ. – 1999. – № 11–12.
5. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия [Текст] / В. В. Шлыков. – Рязань : Алетейя, 1999. – 145 с.
6. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 149 – 152.
7. Ібрагімов Е. Е. Теоретичні підходи до виокремлення складових системи економічної безпеки підприємства / Е. Е. Ібрагімов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 11. – С. 94 – 96.
8. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н. В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А. – Черкаси, 2016. – 375 с.
9. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25 (1). – С. 188 – 195. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмері_2013_25\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмері_2013_25(1)__23).
10. Ячменьова В. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств: монографія / В. М. Ячменьова. – Сімферополь: Доля, 2007. – 523 с.
11. Погосова М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «Фінансова безпека підприємства» / М.Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – № 3. – С. 258 – 263.
12. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства: монографія / Є. М. Рудніченко. – Луганськ : Промдрук, 2014. – 389 с.
13. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. – М., 1997. – 288 с.

14. Занора В. О. Ризики, загрози, небезпеки, можливості: взаємоузгодження категорій / В. О. Занора, І. Ю. Недотопа // Економічна безпека України : Тези доповідей учасників Всеукраїнської наук.-практ. конф., 22 квітня 2016 р. – Львів : ЛьвДУВС, 2016. – С. 105 – 108.
15. Руководство к своду знаний по управлению проектами: американский национальный стандарт. – [3-е изд.]. – Newtown Square, Pennsylvania : Project Management Institute, Inc., 2004 – 388 с.
16. Іванюта Т. М. Система економічної безпеки підприємства: процес формування за окремими типами, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, інформаційні канали та потоки [Електронний ресурс] / Т. М. Іванюта // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/121.pdf>.
17. Зачосова Н. В. Концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України / Н. В. Зачосова, А. В. Шостак // Наукове фахове видання «Економіка та держава». – 2016. – №7. – С. 80 – 83.
18. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання як об'єкт наукових досліджень / Л. В. Гнилицька // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – № 1(37). – С. 142 – 150.
19. Худолій М. Л. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс] / М. Л. Худолій // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=455>.
20. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища : монографія / Л. Г. Шемаєва. – К. : НІШМБ, 2009. – 357 с.
21. Зачосова Н. В., Герасименко О. М., Шульга І. П., Васенко В. К., Пуш Л. А. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., Василенка В. К. – Черкаси: Вид-во ТОВ «Маклаут». – Черкаси, 2010. – 367 с.
22. Хринюк, О. С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи [Електронний ресурс] / О. С. Хринюк, М. Р. Корчовна // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3927>.
23. Ботьботенко І. В. Методичні засади організації системи економічної безпеки суб'єктів аудиторської діяльності / І. В. Ботьботенко // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 36. – С. 204 – 211.

24. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – [2-ге вид.]. – Київ: Знання, 2007. – 317 с.
25. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 2000. – 640 с.
26. Занора В. О. Узагальнення науково-методичних підходів до стратегічного управління підприємством / В. О. Занора // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – №33 (366). – С. 59 – 63.
27. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №. 4 (94). – С. 41 – 45.
28. Занора В. О. Організація системи економічної безпеки суб'єктів господарювання / В. О. Занора, А. В. Скляр // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 25-26 березня 2016 р. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю. А., 2016. – 283 с.
29. Занора В.О. Управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу / В.О. Занора, Б.І. Сільченко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 5 (11), Частина 1. – С. 130 – 133.
30. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17 – 30.
31. Занора В.О. Управління системою економічної безпеки суб'єктів туристичної галузі: прийняття управлінських рішень в кризових умовах / В.О. Занора, І.П. Мігус, Т.В. Второва // Інноваційна економіка. – 2016. – № 11-12 (66). – С. 167 – 172.
32. Кігель В.Р. Правильна ідентифікація ООР як необхідна умова ефективності рішень з питань економічної безпеки підприємства / В. Р. Кігель // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 березня 2016 р. – Черкаси : вид-во Чабаненко Ю.А., 2016. – С. 37–38.
33. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – М. : Дело, 2003. – 520 с.

2.4. ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

ФІМЯР Світлана Володимирівна, к.е.н.,

доцент кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту,

Черкаська філія ПВНЗ Європейського університету,

м. Черкаси, Україна;

КУЦЕНКО Дмитро Миколайович, аспірант

кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Черкаси, Україна

Поняття економічної безпеки є достатньо новим в теорії управління, але широко використовуваним в практичній діяльності корпоративних структур західних країн. За своєю сутністю економічна безпека являє собою синтез економічної та політичної категорій, безпосередньо пов'язаною з економічною незалежністю, стабільністю та суверенітетом суб'єктів. Початково в практиці господарювання економічна безпека пов'язувалась із створенням умов забезпечення комерційної таємниці компаній, тому питання економічної безпеки полягали в забезпеченні надійності системи захисту корпоративної інформації, по-перше, за рахунок функціонування служби безпеки, по-друге, шляхом відповідальності співробітників щодо збереження комерційної таємниці. Такий підхід був неповним і полягав лише в забезпеченні захисту конфіденційної інформації підприємства, не враховуючи вплив зовнішніх факторів, які є важливим аспектом роботи компаній. Тому розуміння поняття економічної безпеки доповнилося новим змістом.

Так, М. М. Шкільняк висловлює точку зору, що економічна безпека корпорації – це захищеність від потенційних зовнішніх і внутрішніх економічних погроз, що впливають на незалежність і стійкість розвитку [1, с. 106]. Однак, при цьому відсутнє чітке поняття цих загроз, критеріїв та їх

взаємозв'язку із розвитком корпорацій. Л.М. Устинова дотримується іншої точки зору, вважаючи, що економічна безпека компанії – це стан, при якому негативні зміни зовнішнього середовища не можуть суттєво вплинути на параметри його майна та пов'язані з тимчасовими змінами [2, с. 69]. Сутність поняття економічної безпеки, на думку С.В. Басалай, являє собою мінімізацію втрат та збереження контролю над власністю [3, с. 72].

Економіко-управлінські питання щодо забезпечення економічної безпеки корпорацій досліджувалися переважно в працях зарубіжних вчених, зокрема Р. Найта, М. Стоуна, Р. Манна, М. Пауера, Ф. Рейнхарда, та інших. В іноземних публікаціях з початку ХХІ століття проблеми забезпечення економічної безпеки корпорацій стали досліджуватися в основному з позицій корпоративного ризик-менеджменту. В цілому, можна відзначити, що в роботах сучасних вітчизняних вчених мало розглядаються питання забезпечення економічної безпеки з точки зору економіко-управлінських аспектів забезпечення корпоративних структур. Дослідження переважно сфокусовані на інформаційно-технічних питаннях, які відносяться до служби безпеки компанії. При цьому економічна безпека виступає складовою всієї системи захисту компаній, стан системи захищеності всіх корпоративних бізнес-процесів. В даному аспекті не можна погодитись, що повноваження забезпечення економічної безпеки повинні покладатися лише на службу безпеки компанії, вони повинні поширюватися на керівників усіх підрозділів сучасних корпорацій: економістів, юристів, аудиторів, ризик-менеджерів, маркетингологів тощо.

Зараз забезпечення економічної безпеки є важливим аспектом успішного функціонування та економічного розвитку корпоративних структур, що впливає на ефективність їх діяльності. Пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки корпоративних утворень в сучасному світі є створення передумов для стабільної та ефективної їх діяльності, динамічного зростання, формування потенціалу сталого розвитку корпоративних структур в перспективі. Рациональне використання всіх ресурсів компаній, важливих для їх

діяльності, може бути досягнуто за рахунок зниження впливу негативних факторів на економічну безпеку корпорацій, що вимагає розробки та проведення спеціальної політики економічної безпеки, яка полягає у забезпеченні стабільної діяльності, зростанні фінансово-економічних показників, впровадженні інновацій, соціальному розвитку в умовах створених організаційно-правових та виробничих зв'язків та наявних інтелектуальних ресурсів.

Важливим компонентом економічної безпеки є ефективне корпоративне управління, яке являє собою певний спосіб якісного та кількісного об'єднання речових та трудових елементів виробничих процесів. Повне використання потенційних можливостей підвищення ресурсовіддачі та продуктивності праці визначає ефективність економічної безпеки. Ефективне функціонування, підвищення конкурентоспроможності продукції, забезпечення та збереження пропорцій використання ресурсів, а також підвищення рівня корпоративного управління дозволяє гарантувати високий рівень активності бізнесу та його економічної безпеки.

Економічна безпека показує рівень фінансового потенціалу компанії, при якому господарський суб'єкт здатний забезпечити ефективний процес виробництва і реалізації продукції при оптимальному його використанні. Тому, економічна безпека компаній взаємопов'язана з корпоративним управлінням і фінансовою стійкістю.

Корпоративне управління економічною безпекою корпорацій, на нашу думку, слід вважати послідовністю дій суб'єкта управління над об'єктом управління, з метою розвитку економічної та фінансової діяльності компаній відповідно до забезпечення економічної безпеки. Здатність компанії адаптуватися підкреслює роль економічної безпеки в умовах зміни зовнішнього середовища при збереженні конкурентоспроможності та ефективності діяльності. При розгляді корпоративної структури як єдиної системи, ефективність діяльності можлива лише за умови злагодженої роботи всіх елементів, які необхідні для реалізації поставлених цілей і завдань.

Корпоративним управлінням забезпечуються вимоги для оптимального використання основних елементів виробництва в просторі та часі.

Комплекс управлінських функцій, які є взаємозалежними між собою, передбачає існування певного нормативу для кожної функції окремо, встановлені значення якого визначають інтенсивність виконання функцій. При формуванні фінансової діяльності корпоративних структур функції можуть видозмінюватися, внаслідок чого змінюються й нормативи цих функцій.

Можна виділити чотири типи механізмів, за допомогою яких усуваються порушення функцій фінансово-економічної діяльності корпорацій, зокрема це механізми резервування, збереження, регулювання та подолання. Так, при порушенні нормального рівня економічної безпеки, включаються механізми резервування – це найвищий рівень економічної безпеки, в режимі подолання кризових явищ виникає необхідність у додаткових ресурсах (табл. 1).

Таблиця 1

Механізми управління економічною безпекою корпорації

Механізм	Відхилення від норми	Рівень економічної безпеки	Характеристика
Резервування	Позитивне відхилення від норми	Високий	Наявність надлишкової безпеки, відбувається резервування ресурсів
Збереження	Не перевищує граничне значення	Нормальний	Активна дія захисних механізмів, посилюється дія регулятивних механізмів, доводиться витратити додаткові ресурси для підтримки рівноваги
Регулювання	Перевищує граничне значення	Низький	Компанія підтримує діяльність за рахунок додаткових ресурсів, зберігаючи життєво важливі елементи, знижується надійність функції
Подолання кризи	Перевищення можливостей регуляторного механізму	Критичний, необхідні додаткові ресурси	Виснаження ресурсів, суттєве відхилення від норми, може відбутися банкрутство компанії

Джерело: систематизовано авторами за [3], [4]

Механізм регулювання є дієвим до тих пір, поки не перевищується рівень нарощування або зниження інтенсивності функцій управління. При цьому стан корпорації відноситься до низького рівня економічної безпеки, що для системи управління означає необхідність вдосконалення фінансової та економічної діяльності та залучення додаткових джерел для нормального функціонування.

Оскільки корпоративні структури потребують систематичної реорганізації та змін у системі управління, визначальним є створення нових ефективних ресурсів, спрямованих на подолання кризових явищ в межах ситуаційного управління. Тобто управління економічною безпекою є ситуаційним видом управлінням в компанії. Отже, забезпечення економічної безпеки компанії – це система, що включає в себе комплекс організаційно-управлінських, техніко-технологічних, режимних, а також профілактичних заходів, які спрямовані на якісний захист корпорації та її інтересів.

Політика економічної безпеки в корпоративному управлінні вимагає комплексного підходу, здійснення якого є досить складним, хоча і дуже важливим в умовах глобалізації, діjdіталізації та інших сучасних тенденцій. Основним завданням політики економічної безпеки в корпоративному управлінні є забезпечення сталого та максимально ефективного розвитку компаній, виходячи із вищезазначених тенденцій, а також створення високого потенціалу зростання корпорацій в майбутньому. Політика економічної безпеки спрямована на забезпечення стабільного і динамічного розвитку, постійного балансування та гармонізації діяльності, які досягаються з використанням всіх типів доступних корпорації ресурсів і можливостей.

Формування і реалізація політики економічної безпеки відбувається через процес створення внутрішньокорпоративної системи економічної безпеки, орієнтованої на виявлення точок біфуркації в розвитку (трансформації зі стабільного стану корпоративного управління у нестабільний). Недостатня увага питанням політики економічної безпеки в корпоративному управлінні в значній мірі відбивається на результатах діяльності, динаміці зростання та сталому розвитку компаній.

Концепція економічної безпеки в корпоративному управлінні є системою певних поглядів та установок, спрямованих на вирішення проблеми забезпечення безпеки компанії, а також комплексом напрямків, заходів і пріоритетів для досягнення основних завдань корпорацій в умовах конкуренції та невизначеності, а також впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз.

Процеси господарської діяльності корпорацій знаходяться в прямій залежності від рівня корпоративного управління. Виробництво може функціонувати виходячи із специфіки діяльності та обраної галузі, може бути сконцентрованим, маючи різні форми комбінування, що безпосередньо впливає на результати діяльності. Концептуальні положення формування політики економічної безпеки повинні, на наш погляд, включати в себе установчу, аналітичну та програмну складові, які є взаємозалежними та пов'язаними між собою.

Установчий елемент передбачає розробку місії, бачення, цілей і завдань, а також принципів політики економічної безпеки в корпоративному управлінні. Аналітичний елемент концептуального положення включає в себе визначення показників та індикаторів, а програмна складова передбачає створення методології оцінки політики економічної безпеки в корпоративному управлінні та механізмів забезпечення її ефективної реалізації.

Основною метою створення політики економічної безпеки в корпоративному управлінні при розробці концепції є забезпечення динамічного розвитку компанії на перспективу, з урахуванням негативних проявів зовнішнього і внутрішнього середовища. Для досягнення поставленої мети потрібно виявити відповідний вплив ризиків і загроз, а також оцінити стан і тенденції пріоритетного розвитку компанії з метою досягнення стратегічних показників політики економічної безпеки.

При проведенні аналізу різних концепцій щодо політики економічної безпеки корпорацій демонструється, по-перше, різноманітність понятійного апарату безпеки, по-друге, різноманіття існуючих методичних підходів. Розробка концептуальних підходів політики економічної безпеки в

корпоративному управлінні, на нашу думку, повинна ґрунтуватися на принципах формування ефективного механізму, спрямованого на стійке зростання показників розвитку компанії. В економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення основних принципів забезпечення політики економічної безпеки. Автори часто розглядають принципи однобоко, відсутній системний підхід до політики економічної безпеки в корпоративному управлінні. Так, на думку М.П. Мальської [5], економічна безпека базується на принципах взаємодії, узгодженості, реальності і практичної реалізації, визначенні прийнятного рівня ризику, комерційної та економічної ефективності.

Розроблені та затверджені ОЕСР принципи корпоративного управління [6] є основними для компаній, але вони не відображають підходів до політики економічної безпеки в менеджменті. У даних принципах особлива роль відводиться структурі корпоративного управління, яка повинна забезпечувати права акціонерів, повне розкриття інформації про фінансово-господарську та корпоративну діяльність, ефективний контроль тощо. За нашим переконанням, при розробці політики економічної безпеки в корпоративному управлінні необхідно ґрунтуватися на більш глобальному підході, зокрема пропонується наступна класифікація принципів політики економічної безпеки в корпоративному управлінні (рис. 1).

В якості основних принципів політики економічної безпеки в корпоративному управлінні пропонується розглядати гармонійне поєднання:

- законності та документування – співвідношення напрямків економічної безпеки та нормативно-правової системи, що обумовлює відповідність дій політики економічної безпеки в корпоративному управлінні внутрішнім правовим документам та положенням;
- стабільності та динаміки структури компанії, що призводить до дотримання взаємозв'язків корпоративної структури, забезпечення існуючих структур, а також формування нових в умовах впровадження інновацій;

Рис. 1. Класифікація принципів політики економічної безпеки в корпоративному управлінні

Джерело: розроблено автором

- раціональності та ефективності, що полягає в розширенні повноважень персоналу, з урахуванням оптимізації основної діяльності. При цьому витрати на проведення політики економічної безпеки компанії можуть варіювати, більш важливим є моніторинг результату і витрат в реалізації політики економічної безпеки в корпоративному управлінні;

- незалежності та колегіальності, який визначає раціональну самостійність та активність персоналу. Забезпечення економічної безпеки, на наш погляд, є результатом роботи колективу щодо формування напрямків політики економічної безпеки компанії, яка здійснюється всією командою;

- конфіденційності та захисту інформації, що полягає в забезпеченні комерційної таємниці, що визначає важливість політики економічної безпеки компанії в цілому;

- попередження та передбачення різних факторів, що негативно впливають на діяльність компанії. На наш погляд, цей принцип є найголовнішим, оскільки він спрямований на визначення зовнішніх і внутрішніх загроз;

- системності та безперервності – формування системи безпеки допомагає захистити майно та інші ресурси компанії в умовах конкуренції;

- перспективності та прогнозування – передбачає обґрунтування діяльності компанії з урахуванням існуючих тенденцій стану економічної безпеки компанії і прогнозів на майбутнє, спрямованих на реалізацію цілей і завдань, поставлених стратегією розвитку компанії.

Для формування ефективної політики економічної безпеки в корпоративному управлінні необхідно, в першу чергу, визначити рівень економічної безпеки на основі комплексного підходу і методів, спрямованих на підвищення результатів діяльності корпорацій та ефективності корпоративного менеджменту для об'єктивно необхідних інноваційних перетворень. У зв'язку з цим особливої актуальності в рамках даного дослідження набуває вибір необхідних критеріїв та показників оцінки економічної безпеки на корпоративному рівні.

У корпоративному управлінні критерій ефективності полягає в рівні реалізації місії компанії. В основу оцінки корпоративного управління прийнято закладати неокласичний, інституціональний та управлінський підходи. Так, неокласична теорія обґрунтовує існування можливостей отримання прибутку на базі технологічної ефективності, вона спрямована на оптимізацію різних виробничих факторів, необхідних для розвитку компаній, з метою досягнення максимального ефекту шляхом збільшення обсягів виробництва та зниження витрат.

Інституційна теорія на корпоративному рівні орієнтована на визначення витрат, їх нижнього та верхнього рівня, обґрунтування оптимального обсягу виробництва та встановлення критичних значень кількісних показників. Управлінські теорії поєднують теорію передачі повноважень, теорію зацікавлених осіб, поведінкові теорії корпорацій. Даний підхід заснований на

визначенні різних цілей корпоративного управління, а не на максимізації доходу. Основою управлінських теорій є прагнення нарощування активів, а не збільшення прибутку, оскільки мотивація менеджерів залежить від розміру компанії.

Основним критерієм політики економічної безпеки в корпоративному управлінні, на наш погляд, повинна бути оцінка стану фінансово-економічної діяльності компанії: використання трудового потенціалу; матеріально-ресурсне забезпечення; фінансова незалежність; конкурентоспроможність; рівень інновацій та інформатизації. Встановити єдиний показник оцінки ефективності неможливо, оскільки результат діяльності корпорацій залежить від технологічних процесів, фінансового стану, впровадження інновацій, конкурентного поля, інформаційного та кадрового забезпечення. Одним з найбільш ранніх досліджень щодо показників економічної безпеки є робота початку XX століття У. Пірсона, який розробив так званий показник економічної кон'юнктури. Ця теорія отримала подальший розвиток у наукових працях У. Мітчелла [7], зараз вона широко використовується Національним бюро економічних досліджень в США.

Завданнями визначення рівня економічної безпеки в корпоративному управлінні є необхідність передбачення загроз і визначення напрямків розвитку. За допомогою системи кількісних індикаторів можна заздалегідь визначити поточний стан змін, що відбуваються в компанії, що дозволить своєчасно розробити сукупність дій щодо їх попередження.

Від правильності вибору системи показників для моніторингу економічної безпеки в корпоративному управлінні залежить ступінь точності оцінки забезпечення економічної безпеки компанії, комплекс заходів щодо запобігання і попередження ризиків і загроз. Виходячи з проведеного огляду наукової літератури, слід зазначити, що всі автори відносять до показників економічної безпеки виключно показники фінансово-господарської діяльності, та не враховують показники ефективності корпоративного управління. На наш погляд, визначальними індикаторами оцінки корпоративного управління є

незалежність, відповідальність, прозорість і права власників. Отже, для моніторингу економічної безпеки корпорацій можна запропонувати наступну систему показників ефективності (табл. 2).

Таблиця 2

Система показників ефективності економічної безпеки корпорацій

Напрямки оцінки	Показники
Оцінна вартість компанії	- вартість акціонерного капіталу, - рентабельність, - економічна додана вартість
Показники фінансового стану компанії	- розмір прибутку, інвестований капітал, - рентабельність активів, - ділова активність компанії
Нефінансові показники	- обсяг виробництва, витрати на інновації, - конкурентоспроможність компанії
Витратні показники	- частка витрат у вартості продукції, - відповідність витрат нормам і нормативам, - темпи зростання витрат, - питома вага неефективних витрат
Показники корпоративного управління	- незалежність (зовнішній аудит, відсутність одноосібного власника, незалежні директори), - відповідальність (оптимальна кількість та рівень відповідальності членів ради директорів, прозорість структури, соціальна відповідальність), - прозорість (звітність перед акціонерами), - права власників (виборчість органів управління, інформування про збори).

Джерело: розроблено автором

Аналіз оцінки рівня економічної безпеки корпорацій дозволяє визначити ефективність діяльності всіх структурних підрозділів та ступеню їх захищеності. Для визначення оцінки рівнів економічної безпеки необхідна оперативна оцінка параметрів, що визначають захищеність компанії. Взаємозв'язок між елементами системи оцінки рівнів економічної безпеки наведена в табл. 3.

Пропонована система оцінки дозволяє визначити рівні оцінювання економічної безпеки компанії, що складається з комплексу відповідних методів. Головним показником оцінки рівня економічної безпеки компанії в пропонованій методиці є оцінка вартості компанії, що визначається на основі коригування балансової вартості капіталу на показники, що характеризують

економічну незалежність компанії та захищеність економічних інтересів її власників.

Таблиця 3

Багаторівнева система оцінки економічної безпеки корпорацій

Рівні оцінки	Напрямки оцінки	Система показників	Методи
I рівень	Оцінка економічної безпеки	- дані управлінського обліку; - дані фінансового обліку.	- аналіз; - синтез; - експертні оцінки.
II рівень	Показники взаємодії	Ефективність використання: - оборотних активів; - трудових ресурсів; - фінансової та інвестиційної діяльності; - імідж компанії.	- порівняльний аналіз; - угруповань; - оцінки взаємозв'язку індикаторів економічної безпеки.
III рівень	Показники оперативної оцінки	- ризик фінансово-господарської діяльності; - платоспроможність компанії.	- стохастичний аналіз; - регресійний та дисперсійний аналіз.
IV рівень	Узагальнюючі показники	- вартість компанії	- порівняльний аналіз; - прогнозування; - експоненціального згладжування.

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, для ефективного розвитку корпоративного управління головним є забезпечення економічної безпеки компанії, яке передбачає створення багатогранної концепції формування політики економічної безпеки. Запропоновані концептуальні підходи дозволяють проводити діагностику рівнів економічної безпеки компанії на основі цілісного методу, що дозволить глибоко вивчити стан та тенденції розвитку фінансово-економічної діяльності компанії.

При формуванні концепції політики економічної безпеки в корпоративному управлінні необхідний комплексний підхід, що враховує зміни рівня фінансового стану на основі узагальнюючого критерію та оцінки рівня економічного розвитку компанії. Критичні значення індикаторів економічної безпеки характеризуються переліком факторів виробничого та соціально-

економічного характеру, які проявляються в активності, а також в граничних значеннях зниження рівня економічної безпеки, масштабах виробництва та інших факторах, за межами яких не представляється можливим подальший розвиток корпорації. Концептуальні підходи до економічної безпеки корпорацій ґрунтуються на урахуванні зовнішніх та внутрішніх загроз, які тісно пов'язані з рівнем розвитку компанії, регіону та країни в цілому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шкільняк М.М. Корпоративне управління: навч. посіб. / М. М. Шкільняк; Терноп. нац. екон. ун-т. - Тернопіль : Крок, 2014. - 293 с.
2. Устинова Л.Н. Экономическая безопасность предприятия: анализ, структура, модель / Л.Н. Устинова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. – № 45 (138). – С. 67-71.
3. Басалай С.В. Построение системы управления рисками для повышения экономической безопасности / С.В. Басалай // Микроэкономика. – 2009. – № 2. – С. 70-80.
4. Максаков Н.С. К вопросу о критериях экономической безопасности предприятия: методические аспекты разработки / Максаков Н.С. // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. - № 12. – С. 112-119.
5. Мальська М.П. Корпоративне управління: теорія та практика: Підручник / М.П. Мальська, Н.Л. Мандюк, Ю.С. Занько. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.
6. Принципи корпоративного управління «Групи 20» і ОЕСР. URL: [http: // https://globalcentre.hse.ru/nletter7.7](http://https://globalcentre.hse.ru/nletter7.7)
7. Mitchell, W.C. What happens during business cycles / Mitchell W.C. - N.Y., 1951.

2.5. НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ

КОВАЛЬ Олексій Вікторович,

аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна,

д.е.н., професор, професор кафедри

менеджменту та економічної безпеки,,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Готельно-ресторанне господарство України є високорентабельною галуззю економіки, надійним джерелом формування державного бюджету, важливим засобом культурного, пізнавального та духовного розвитку громадян.

Однією з особливостей готельного та ресторанного бізнесу є те, що вони піддаються прямому й опосередкованому впливу зовнішнього середовища, що й зумовлює відповідні ризики. Будь-який готельно-ресторанний комплекс відчуває ризики, пов'язані з його виробничою, комерційною, посередницькою та іншою діяльністю. Фактор ризику змушує керівників сучасних готелів та закладів громадського харчування економити фінансові та матеріальні ресурси, розраховувати ефективність нових проектів, комерційних угод. Він визначає небезпеку втрати активів або недоотримання доходів у порівнянні з раціональним використанням ресурсів [1, с.305]. Таким чином, на науково-теоретичному та прикладному рівні актуалізується завдання забезпечення економічної безпеки сучасних готельно-ресторанних комплексів.

Вважаємо, що до питання визначення поняття економічної безпеки готельно-ресторанних комплексів доцільно підходити з позиції наукових

підходів до конкретизації дефініції економічної безпеки підприємницьких структур, оскільки згідно Закону України «Про туризм», готелем вважається підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням [2]. Закладом ресторанного господарства, відповідно до Наказу Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 219 від 24.07.2002 р., яким затверджено Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства, такими закладами визнаються організаційно-структурні одиниці у сфері ресторанного господарства, які здійснюють виробничо-торговельну діяльність: виробляють і (або) доготовляють, продають і організовують споживання продукції власного виробництва і закупних товарів, можуть організовувати дозвілля споживачів [3]. Таким чином, забезпечення економічної безпеки готельно-ресторанних комплексів може відбуватись за тими ж принципами та включати такі ж механізми, що і процес забезпечення економічної безпеки інших форм і видів вітчизняних підприємств, звідси, із врахуванням певних функціональних особливостей, характерних для готельних підприємств.

Найбільш актуальні та ґрунтовні дослідження у науковій площині забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур належать таким вітчизняним вченим, як Баланда А. Л. [4], Берлач А.І. [5], Білик І. Ю. [6], Васенко В.К. [7], Васильців Т. Г., Поповіченко Ю. А. [8], Гнилицька Л. В. [9], Живко З. Б. [10], Журавель М. Ю., Полозова Т. В., Стороженко О. В. [11], Зайцева І. Ю., Кореницька Ю. А. [12], Зайченко В. В., Коваленко С. В. [13], Іванченко Н. О. [14], Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. [15], Кавун С.В., Носов В.В., Мажай О.В. [16], Копитко М. І. [17], Кухар М. Ф. [18], Левковець Н. П. [19], Локотецька О. В. [20], Ляшенко О. М., Криль Я. М. [21], Мігус І. П. [22], Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. [23], Молодецька О. М. [24], Пойда-Носик Н. Н. [25], Пригунов П. Я. [26], Прус Н. В. [27], Черевко О. В. [28], Юрків Н. Я. [29].

Детальний аналіз сучасних підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємств було узагальнено та систематизовано Коваленко О.В. [30, с.32-34].

Окремі питання забезпечення високого рівня безпеки та економічної безпеки готельних підприємств розглядають у своїх наукових працях такі вітчизняні дослідники, як Рібун М. В., що визначає безпеку підприємств готельного бізнесу як об'єкт своїх наукових пошуків [1], Гадецька З. М., яка конкретизує сучасні підходи до створення системи безпеки в готелях України та Черкаського регіону [31], Гавловська Н.І., що у своїх дослідженнях закладає теоретичний базис системи економічної безпеки підприємств готельно-ресторанної сфери [32], Мацьків О. О., що приділяє особливу увагу технічним системам безпеки готельно-ресторанних комплексів [33], Роговий А. І., який займається вирішенням проблеми формування змісту проекту організації системи безпеки в готельному бізнесі [34]. Що ж до питання безпеки закладів ресторанного господарства, то на разі ця тема не знайшла широкого поширення у сучасній науковій думці. Науковці, що приділяють увагу проблемі захисту активів і майна вітчизняних закладів громадського харчування від численних зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, розглядають у рамках своїх досліджень готельно-ресторанні комплекси, не виокремлюючи заклади ресторанного господарства у окремий об'єкт наукових пошуків, хоча безперечно, підприємства цієї сфери мають власну специфіку функціонування, що визначає особливості організації та управління їх майновою та економічною безпекою.

Під економічною безпекою готелю Головка О.М., Махлинець С.С., Симочко Г.В. пропонують розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів готелю від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), сформований адміністрацією та колективом готелю шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психічного характеру [35].

У цьому визначенні слід особливо зазначити три моменти:

- стан захищеності носить динамічний характер;
- загроза, що походить зсередини готелю, не менш небезпечна, ніж ззовні;
- система економічної безпеки готелю може стикатися і навіть взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення безпеки.

Результатом забезпечення економічної безпеки готелю є стабільність (надійність) його функціонування, ефективність фінансово-економічної діяльності (прибутковість), особиста безпека персоналу [36], захист матеріальних і фінансових цінностей; інтелектуальної власності (у тому числі комерційної таємниці); інформаційного забезпечення комерційної діяльності готелю в ринкових умовах [1, с.410]

Аналіз сучасних визначень поняття «економічна безпека підприємства» дав можливість встановити, що сутність економічної безпеки підприємства тісно пов'язана з поняттями «розвиток», «стійкість», «загроза». В економічній літературі термін «загроза» визначається як реальні потенційно можливі дії за умови навмисного, випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріального (прямого чи непрямого) збитку, що призводять до фінансових втрат, включаючи й втрачену вигоду.

Існують різноманітні види класифікації ризиків. Кожна з них дозволяє виявляти в ризиках певні властивості.

Внукова Н.М. найбільш актуальною для підприємств готельно-ресторанного комплексу вважає класифікацію ризиків за зовнішніми й внутрішніми факторами (рис. 1.1) [37, с.35].

Окрім вказаної класифікації, ризики діяльності готельних підприємств та закладів громадського харчування можна поділити на:

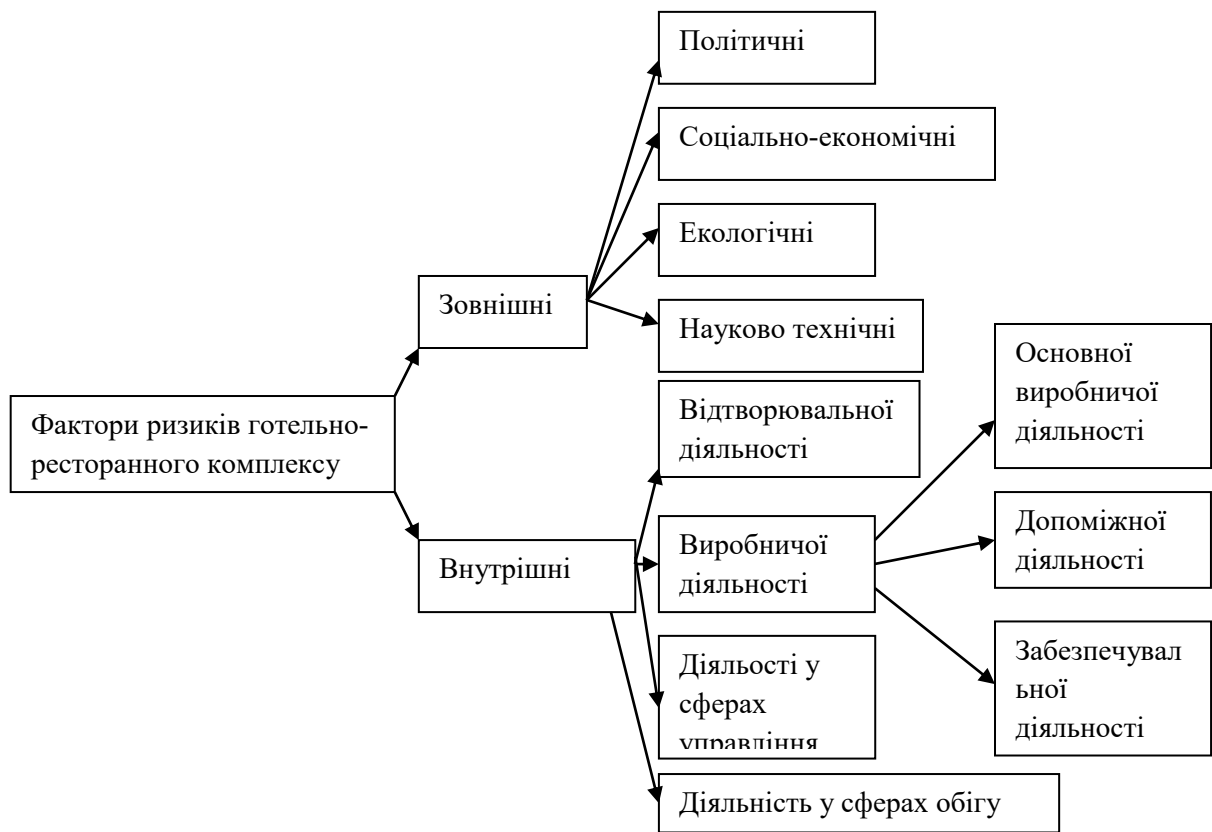

Рис. 1.1. Класифікаційні групи факторів ризику готельно-ресторанного комплексу [36, с.35]

1. Ризики, наслідки яких впливають на людей. Ця група поділяється на дві підгрупи: ризики, що впливають на персонал, та ризики, що впливають на відвідувачів. Це, наприклад, вихід із ладу обладнання, катастрофи, неадекватні дії персоналу, кримінал та інші.

2. Ризики, наслідки яких впливають на виробничі системи та загрожують їх цілісності. Це, наприклад, катастрофи, крадіжки, вихід з ладу устаткування тощо.

Розглядаючи різні категорії ризиків, характерних для підприємств готельного та ресторанного бізнесу, варто згадати про форс-мажорні обставини або обставини непереборної сили, оскільки вони відрізняються від інших видів ризиків більш серйозними й глобальними наслідками[1, с.410].

Розглядаючи структуру економічної безпеки підприємства, різні науковці включають до цієї категорії досить різноманітний перелік функціональних складових. Так, крім загальноприйнятих фінансової, інтелектуальної і кадрової,

техніко-технологічної, політико-правової, інформаційної, екологічної, силової складових [38, с. 142; 39, с. 468] спостерігається як розширення їх кількості, так і звуження. Зокрема, Реверчук Н.Й. [40, с. 7] та Папехін Р.С. [41] вищезазначений перелік доповнюють ринковою складовою; Нагорна І.І. пропонує доповнити перелік інноваційною та ретроспективною складовими [42, с. 8]; Камишнікова Е.В. пропонує до складу економічної безпеки підприємств включати сім складових: фінансова, інтелектуально-кадрова, інвестиційно-технологічна, виробнича, збутова, екологічна та складова матеріально-технічного забезпечення [43, с. 88]; Дмитрієв І.А., Близнюк А.О. вважають за необхідне доповнити існуючий перелік новим елементом – корпоративна складова економічної безпеки підприємства або корпоративна безпека підприємства, яка ґрунтовно досліджується також у працях Франчука В.І. [44].

До прихильників звуженого переліку функціональних складових економічної безпеки підприємства належать Крихтін Є.І. та Фоміна М.В., які виділяють фінансову, техніко-технологічну, кадрову (інтелектуальну), екологічну, інформаційну складові [45, с. 164], Турило А.М. та Капітула С.В. – визначають виробничу, фінансову, інвестиційну безпеку [46, с. 137]. Група авторів [47, с. 25] виділяє внутрішньовиробничі (фінансову, кадрову, технологічну, правову, інформаційну, екологічну та силову безпеку) та позавиробничі складові (ринкова та інтерфейс на безпеки). У системі економічної безпеки підприємств готельно-ресторанного комплексу пропонується виділяти таку специфічну для цих суб'єктів господарювання складову, як соціальна безпека. Досліджуючи соціальну безпеку підприємств готельного та ресторанного бізнесу, можна прослідкувати деяку розбіжність думок щодо сутності цього поняття. Купчак Б.Ф. [48, с. 334] та Омельчук С.С. [49, с. 208] розглядають соціальну безпеку як невід'ємну частину економічної безпеки готельного підприємства або ресторанного закладу. При цьому соціальна безпека полягає у забезпеченні працівникам належного рівня доходів (прожитковий мінімум, відповідність заробітної плати кваліфікації працівників,

мотивація оплати праці за результатами роботи), а також прийнятних умов праці та відпочинку. Однак такий погляд на сутність соціальної безпеки підприємства готельного та ресторанного бізнесу не бере до уваги рівень соціальної взаємодії між працівниками у колективі та керівництвом, а також між працівниками сфери обслуговування та клієнтами[1, с.309].

Соціальну безпеку готельно-ресторанного комплексу слід розглядати у двох аспектах. По-перше, вона дійсно пов'язана із забезпеченням належного рівня оплати праці персоналу готелю або ресторану. Через низький рівень доходів ці суб'єкти господарювання ризикують втратити найбільш мобільну частину свого інтелектуального капіталу – освічених працівників. Водночас соціальна безпека передбачає задоволення соціальних потреб і персоналу, й осіб, що проживають в готелі. До таких потреб можна віднести: можливість застосування знань, умінь і навичок; підвищення кваліфікації, участь у міжнародних програмах та тренінгах, перепідготовку; створення безпечних умов праці та проживання; забезпечення впевненості у майбутньому, гарантії зайнятості, стабільності; можливість кар'єрного зростання; забезпечення участі в управлінні; можливість для самореалізації та творчості [50, с. 68].

Таким чином, соціальну безпеку в підприємствах готельного та ресторанного бізнесу доцільно розглядати як створення системи взаємовигідних партнерських відносин між персоналом та керівництвом закладу, а також між персоналом та клієнтами, що забезпечується задоволенням матеріальних і нематеріальних потреб та реалізацією інтересів підприємства.

Сучасні дослідження підтверджують, що на підприємствах готельного та ресторанного бізнесу спостерігається значна невідповідність потреб і запитів споживачів обсягам і якості пропонованих послуг, у т. ч. йдеться про недостатній рівень майнової безпеки, що обмежує інвестиційну привабливість у вказаній сфері. Конкретизуючи склад сучасних систем економічної безпеки підприємств, вітчизняні дослідники відносять завдання захисту майнової безпеки до переліку функцій різних підсистем економічної безпеки суб'єкта господарювання. Наприклад, Малюта Л.Я., Погойдак О.В. визначаючи

особливості організації та забезпечення економічної безпеки підприємства й підприємництва в умовах суспільних трансформацій, пропонують гарантування безпеки майнових та фінансових ресурсів підприємства здійснювати в рамках силової складової системи економічної безпеки [51, с.99]. Однак, для підприємств готельно-ресторанних комплексів питання забезпечення майнової безпеки має певну специфіку, що дозволяє вести мову про доцільність її виокремлення у самостійну функціональну підсистему економічної безпеки. Так, одна з основних проблем, яка актуальна нині для підприємств готельного та ресторанного господарства України – це забезпечення збереження матеріальних та особистих цінностей громадян. Під час відпочинку люди найменше думають про свою безпеку, що іноді призводить до небажаних наслідків, пов'язаних із майновими ризиками. Тому адміністрація готелю або ресторану повинна брати на себе зобов'язання не тільки забезпечити затишок проживання та гарантії гарного відпочинку і обслуговування, але і безпеку їх майна тощо. Саме тому, необхідно розробляти комплекс засобів безпеки готелів та ресторанів, і зокрема майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів України [31, с.9].

Загалом, майнова безпека готельних підприємств та закладів громадського харчування забезпечує стабільність їх функціонування, стійкий розвиток і здатність протистояти небезпеці та перешкодам у досягненні бізнесових цілей, ефективність економічної діяльності та особисту безпеку персоналу й клієнтів.

Аналіз загроз матеріальним ресурсам, умовам їх формування, зберігання та використання, характерний для підприємств України, дає змогу зробити висновок про необхідність системного підходу до захисту матеріальних цінностей. Існуюча нині практика забезпечення безпеки матеріальних цінностей, з одного боку, спрямована на роботу з наслідками реалізації загроз таким ресурсам, а з іншого – має відокремлений характер і не поширює своїх захисних функцій на всю структуру, яка так чи інакше стосується матеріальних цінностей. Через це нерідко матеріальні цінності зазнають не тільки протиправних посягань, а й втрачаються від неправильного обліку,

неефективного контролю за їх станом і експлуатацією, а також завдають шкоди суб'єкту господарювання від недостатньої відповідальності за їх втрату, нестачу чи знищення[52, с.96].

Російський дослідник проблем безпеки Дишеков А.З. [53] зазначає, що дефініція «майнова безпека» введена в науковий обіг доктором юридичних наук Хатуаєвим В.У. і визначена ним як стан захищеності майна правовими, організаційними, спеціальними, інженерно-технічними, виховними, попереджувальними і іншими заходами від протиправних посягань [54, с.42]. Забезпечення майнової безпеки припускає нейтралізацію загроз правового режиму майна під час володіння, користування і розпорядженням ним. Держава гарантує захист від протиправних посягань щодо майна, що перебуває у власності або на іншій правовій підставі у громадян і організацій. Таким чином, майнова безпека – це сукупність правових, організаційних, технічних, спеціальних та інших заходів, що забезпечують захист майна від протиправних посягань. Вважаємо такий підхід досить звуженим, адже майнова безпека є складним за структурою явищем, що включає як систему умов і факторів захисту майнових інтересів, так і процес використання корпоративних ресурсів і можливостей підприємства для збереження, підтримки і розвитку цих умов і факторів. Сутність майнової безпеки, як соціального явища, формують стан і якість реально сформованих соціальних відносин у суспільстві, що забезпечують необхідний рівень безпеки майна і дозволяють державі прогнозувати, попереджати, виявляти і усувати загрози майновим інтересам [55, с.43].

Майнова безпека – це матеріальна база економічної безпеки готельно-ресторанних підприємств. Враховуючи те, на що саме повинен бути направлений захисний механізм при організації підсистеми майнової безпеки суб'єкта господарювання у системі його економічної безпеки, під майновою безпекою у рамках функціонування системи економічної безпеки підприємств готельно-ресторанного комплексу пропонуємо розуміти стан захищеності їх матеріальних ресурсів, зокрема будівель, споруд, сховищ, обладнання,

транспорту, засобів і систем комунікації та інформатизації, а також – матеріальних цінностей їх відвідувачів (у цьому і полягає специфіка майнової безпеки готелів та ресторанів порівняно із іншими підприємницькими структурами) від зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, і у першу чергу майнових ризиків, що можуть мати прояв у їх знищенні, викраденні, псуванні, втраті ними своїх споживчих цінностей. Загалом, до майнових ризиків належать ризики, що пов'язані з імовірністю втрат майна підприємства через крадіжку, диверсію, перенапруження технічної і технологічної систем тощо.

Економічне регулювання сфери забезпечення майнової безпеки являє собою регулювання економічних процесів в даній сфері і використовує різноманіття форм фінансування, діяльності державних суб'єктів системи її забезпечення, оплати послуг із забезпечення майнової безпеки об'єктів державних і недержавних форм власності, оснащення їх технічними засобами охорони і безпеки та інших різних заходів щодо її забезпеченню майнової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності [55, с.44].

Отже, для стабільної та рентабельної роботи готельно-ресторанних комплексів, необхідною умовою є побудова ефективної підсистеми їх майнової безпеки як складової комплексної системи економічної безпеки. Важливе значення для досягнення успіху у цьому процесі має дослідження сучасних підходів до організації та управління майновою безпекою готельно-ресторанних комплексів, що дозволить виявити вади формування систем майнової безпеки готелів та ресторанів в Україні та окреслити вектори удосконалення їх функціонування.

Основним інструментом формування будь-якої системи або підсистеми, в тому числі підсистеми майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів є організаційна діяльність. Організовувати діяльність – означає впорядковувати її у цілісну систему з чітко визначеними характеристиками, логічною структурою та процесом її здійснення.

Система забезпечення майнової безпеки, на думку Микаїлова С.М., являє собою сукупність об'єднаних єдиною метою запобігання загрозам майнової

безпеки державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян, які реалізують свої права та обов'язки у взаємозв'язку і за погодженням в часі і просторі [55, с.43]. Стосовно окремого суб'єкта господарської діяльності, а саме підприємств готельно-ресторанного комплексу, систему (або підсистему у рамках системи економічної безпеки підприємства) майнової безпеки можна визначити як сукупність взаємопов'язаних об'єктів, суб'єктів і механізмів, покликаних забезпечити стан захищеності майна готелю та/або ресторану від протиправних посягань.

Основоположним методологічним елементом функціонування будь-якої системи, в тому числі й підсистеми майнової безпеки, базисом та вихідним елементом її структурної побудови є цілі. Саме вони є тим основним стрижнем процесу забезпечення майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів, який спрямовує, інтегрує, організує і мобілізує всі необхідні засоби і методи. Від того, наскільки правильно вони визначені, залежить напрям і зміст забезпечення майнової безпеки. Формування цілей будь-якої діяльності – є одна з основних функцій управління як науки.

Для досягнення цілей системи забезпечення майнової безпеки розробляються системні та комплексні завдання, які на практиці формулюються також по-різному. Слід зауважити, що формулювати цілі та завдання для кожного структурного елементу системи економічної безпеки готельно-ресторанного комплексу необхідно якомога конкретніше, при цьому важливо дотримуватися комплексного і системного підходів, що закладені у загальних завданнях [52,с.93].

Під метою підсистеми майнової безпеки підприємства належить розуміти досягнення та збереження такого стану об'єкта економічної безпеки, за якого він протидіє внутрішнім та зовнішнім майновим ризикам, та має можливість стійко функціонувати та прогресивно розвиватися, зберігаючи при цьому належні йому та його відвідувачам матеріальні активи у цілісності та недоторканності.

Під об'єктом безпеки розуміється все те, на що спрямована діяльність суб'єктів і сил безпеки [52, с.94]. Об'єктом безпеки підприємства, передусім економічної та майнової, є вся система її повноцінного функціонування. Якщо хоча б один із об'єктів економічної безпеки готелю або ресторану підпадає під дію загроз і ризиків, це може обернутися небезпекою або загрозою втрати балансу рівноваги всього виробничо-господарського механізму закладу. Кожне підприємство (суб'єкт господарювання) має як загальний об'єкт безпеки, так і специфічний, через особливості власної діяльності.

Об'єктом захисту у підсистемі майнової безпеки підприємств готельно-ресторанної сфери виступає їх майно, яке, відповідно до Господарського кодексу України, становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Джерелами формування майна підприємств готельно-ресторанного комплексу можуть бути:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку;
- інші джерела, не заборонені законодавством України [56].

Зважаючи на це, захист майнової безпеки підприємств готельно-ресторанного бізнесу повинен охоплювати оцінку, нагляд та контроль цих напрямків надходження матеріальних цінностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рібун М. В. Безпека підприємств готельного бізнесу як об'єкт теоретичного дослідження / М. В. Рібун // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2013. – Вип. 1. – С. 304-313.
2. Про туризм: Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
3. Про затвердження Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 219 від 24.07.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02>.
4. Баланда А. Л. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності: стан та перспективи розвитку /А.Л. Баланда // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2011. – № 1. – С. 154-159.
5. Берlach А.І. Безпека бізнесу: навч. посіб. /А.І. Берlach. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280с.
6. Білик І. Ю. Методичне забезпечення оцінки економічної безпеки підприємства / І. Ю. Білик // Управління розвитком. – 2013. – № 12. – С. 51-53.
7. Васенко В.К. Фінансова безпека підприємства /В.К. Васенко //Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2011. - №2(31). – С.101-107.
8. Васильців Т. Г. Стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, Ю.А. Поповіченко // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 33. – С. 262-268.
9. Гнилицька Л. В. Концептуалізація управлінського обліку як інформаційної основи економічної безпеки підприємства / Л. В. Гнилицька // Фінанси, облік і аудит. - 2013. - Вип. 2. - С. 185-192.
10. Живко З. Б. Формування структурної моделі системи економічної безпеки підприємства в контексті контррозвідки / З. Б. Живко // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 1(1). - С. 116-119.
11. Журавель М. Ю. Проблеми визначення сутності економічної безпеки підприємства / М. Ю. Журавель, Т. В. Полозова, О. В. Стороженко // Інноваційна економіка. - 2013. - № 6. - С. 340-343
12. Зайцева І. Ю. Розширення тезауруса до вирішення проблеми управління фінансовою складовою економічної безпеки підприємства / І. Ю. Зайцева, Ю. А. Кореницька // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2013. - Вип. 42. - С.

217-221.

13. Зайченко В. В. Економічна безпека підприємства: сутність та основні складові / В. В. Зайченко, С. В. Коваленко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2013. - Вип. 23. - С. 410-414.

14. Іванченко Н. О. Аналіз методик та підходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємств / Н. О. Іванченко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. - 2013. - № 4. - С. 123-129.

15. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємств: навч. посіб. /Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256с.

16. Кавун С.В. Інформаційна безпека: навчальний посібник. Ч.1/С.В. Кавун, В.В. Носов, О.В. Мажай. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 352 с.

17. Копитко М. І. Тенденції впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки промислових підприємств / М. І. Копитко // Проектування, виробництво та експлуатація автотранспортних засобів і поїздів. - 2013. - № 21. - С. 135-139.

18. Кухар М. Ф. Теоретичні підходи щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства / М. Ф. Кухар // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 3(2). - С. 83-86.

19. Левковець Н. П. Система показників оцінки економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими / Н. П. Левковець // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. - 2010. - Вип. 7. - С. 297-304.

20. Локотецька О. В. Концепція комплексної системи гарантування економічної безпеки підприємства / О. В. Локотецька // Бізнес Інформ. - 2012. - № 3. - С. 171-174.

21. Ляшенко О. М. Кадрова безпека у системі економічної безпеки підприємства / О. М. Ляшенко, Я. М. Криль // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. - 2013. - № 25(2). - С. 274-279.

22. Мігус І. П. Роль управління загрозами та ризиками в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / І. П. Мігус, О.С. Гордієнко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Ек. науки. - 2013. - Вип. 33(1). - С. 33-37.

23. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник / І. П. Мойсеєнко І. П., О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.

24. Молодецька О. М. Сучасні підходи до класифікації складових економічної безпеки підприємства / О. М. Молодецька // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. - 2009. - № 6. - С. 194-198.

25. Пойда-Носик Н. Н. Теоретичні узагальнення сутності та структури економічної

безпеки корпоративного підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Економіка Крима. - 2013. - № 1. - С. 305-310

26. Пригунов П. Я. Формування теоретико-методологічних підходів дослідження проблем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності у напрямі «Національна безпека» / П. Я. Пригунов // Наукові праці МАУП. - 2013. - Вип. 4. - С. 160-168.

27. Прус Н. В. Витрати опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки підприємства / Н. В. Прус // Управління проектами та розвиток виробництва. - 2012. - № 4. - С. 32-37.

28. Черевко О. В. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Черевко. - Режим доступу: <http://www.economy.science.com.ua/?op=1&z=3302>.

29. Юрків Н. Я. Характеристика інституційного середовища у контексті економічної безпеки підприємницької діяльності в Україні / Н. Я. Юрків // Бізнес Інформ. - 2012. - № 5. - С. 90-92.

30. Коваленко О.В., Лисенко Л.В. Підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства / Коваленко О.В., Лисенко Л.В. // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. - Випуск 7. – С.28-38.

31. Гадецька З. М. Створення системи безпеки в готелях України та Черкаського регіону / З. М. Гадецька // Молодий вчений. - 2014. - № 2(05). - С. 8-11.

32. Гавловська Н. І. Теоретичний базис системи економічної безпеки підприємств готельно-ресторанної сфери / Н. І. Гавловська, Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 4(1). - С. 241-245.

33. Мацьків О. О. Технічні системи безпеки готельно-ресторанних комплексів / О. О. Мацьків, А. Є. Шах // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. - 2014. - № 9. - С. 150-154.

34. Роговий А. І. Формування змісту проекту організації системи безпеки в готельному бізнесі / А. І. Роговий, Т. М. Єфременко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія : Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами. - 2015. - № 1. - С. 200-205.

35. Головка О.М. Організація готельного господарства: навч. посібник / О. М. Головка, С.С. Махлинець, Г.В. Симочко. – К.: Кондор, 2011. – 410 с.

36. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту : навч. посіб. / Х. Й. Роглев. - К.: Кондор, 2005. - 408 с.

37. Внукова Н.М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 184 с.

38. Основы экономической безопасности / Е.А. Олейников – М.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
39. Економіка підприємства: підручник [за ред. С.Ф. Покропивного]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
40. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємництва в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03./ Надія Йосипівна Реверчук; [Львівськ. нац. унів-т ім.І.Франка]. – Львів, 2004. – 22 с.
41. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия [Электронный ресурс]: дис...канд. екон. наук: 08.00.10 / Р.С. Папехин – Москва: РГБ, 2007. – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/07/0574/070574025.pdf>.
42. Нагорна І.І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. / Інна Іванівна Нагорна; [Инст-т проблем ринку та економіко-еколог.досліджень]. – Одеса, 2008. – 20 с.
43. Камишнікова Е.В. Методи формування комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства/ Е.В. Камишнікова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №12(102). – С.87-92.
44. Франчук В.І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження / В.І. Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №9. – С.148-154.
45. Соціальна політика та економічна безпека [під заг. ред. Є.І. Крихтіна]. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
46. Турило А. М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А.М. Турило, С.В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3 (69). – С. 137–143.
47. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. посібник для студ.вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
48. Купчак Б.Ф. Економічна безпека підприємництва: суть та умови виникнення / Б.Ф. Купчак // Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія екон. – 2010. – Вип. 2. – С. 334–346.
49. Омельчук С.С. Визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» та його складових / С.С. Омельчук // Вісник Хмельниц. нац. ун-ту. екон. науки. – 2008. – Т. 1. – № 6. – С. 206–210.
50. Лугова В.М. Соціальна безпека як ключова підсистема безпеки підприємства / В.М. Лугова // Бізнесінформ. – 2011. – № 10. – С. 69–72.
51. Малюта Л.Я., Погойдак О.Б. Особливості організації та забезпечення економічної

безпеки підприємства та підприємництва в умовах суспільних трансформацій / Л.Я. Малюта, О.Б. Погойдак
<http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/1862/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%821%283%29%D1%81.97.pdf?sequence=1> // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Випуск 1. – Том 3. – С.97-102.

52. Рудковський О. В. Структура системи економічної безпеки підприємства / О. В. Рудковський // Вісник Національного транспортного університету. - 2014. - № 29(2). - С. 93-99.

53. Дышеков А. З. Имущественная безопасность и информативная безопасность : взаимодействие и взаимосвязь понятий /А. З. Дышеков //Современное право. -2007. - № 12. - С. 75 -77.

54. Хатуаев В.У. Система имущественной безопасности в России: монография / В.У. Хатуаев. – Воронеж: ВИМВД России, 2000. – 170 с.

55. Микаилов С. М. Понятие, сущность и формы государственного регулирования сферы обеспечения имущественной безопасности в России / С.М. Микаилов // Актуальные вопросы юридических наук: материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2015. — С. 40-46.

56. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV з подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ

ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ

ГОСПОДАРЮВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ

ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. СИСТЕМНО-ЦІЛЬОВИЙ ХАРАКТЕР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА РЕГІОНУ ТА ДЕРЖАВИ

***БІЛОУС Світлана Петрівна**, докторантка
кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

***КЛЄВЦОВА Олена Миколаївна**, аспірантка
кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Стан, показники і динаміка, а отже, і безпека визначається, перш за все, рівнем і темпами розвитку соціально-економічного потенціалу регіону, тобто зовнішнім - по відношенню до самого банківського сектору фактором.

Таким чином, основною умовою для забезпечення економічної безпеки банківського сектору регіону та країни в цілому є саме соціально-економічний потенціал. Разом з тим у світовій практиці існує чимало прикладів, коли країни зі стабільним соціально-економічним розвитком володіють або слабкими банківськими системами, або останні характеризуються кризами.

Відтак, створення сприятливих зовнішніх умов ще не гарантує досягнення достатнього рівня економічної безпеки банківського сектору, багато що залежить від внутрішніх чинників, а саме від менеджменту кредитних організацій, від сформованої корпоративної культури.

Тому запропонований нами підхід до аналізу економічної безпеки банківського сектору регіону та країни заснований на забезпеченні безпечного розвитку безпосередньо самого банківського сектору.

Системно-цільовий підхід до аналізу безпеки банківського сектору регіону дозволяє інтерпретувати економічну безпеку регіонального банківського сектору у вигляді п'яти рівнів процесу поетапного досягнення безпеки:

дотримання законодавчих і нормативних вимог, що стосуються діяльності кредитної організації як суб'єкта господарювання, в тому числі здійснення заходів щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [2]; дотримання законодавчих і нормативних вимог, що стосуються власне банківської діяльності (процедур здійснення банківських операцій) [3]; реалізація простого типу відтворення; реалізація інвестиційного типу відтворення; підвищення рівня соціально-економічного становища регіону. При цьому векторна спрямованість багатоступінчастої безпеки банківського сектора регіону слідує від нижчого рівня до вищого (рис. 1).

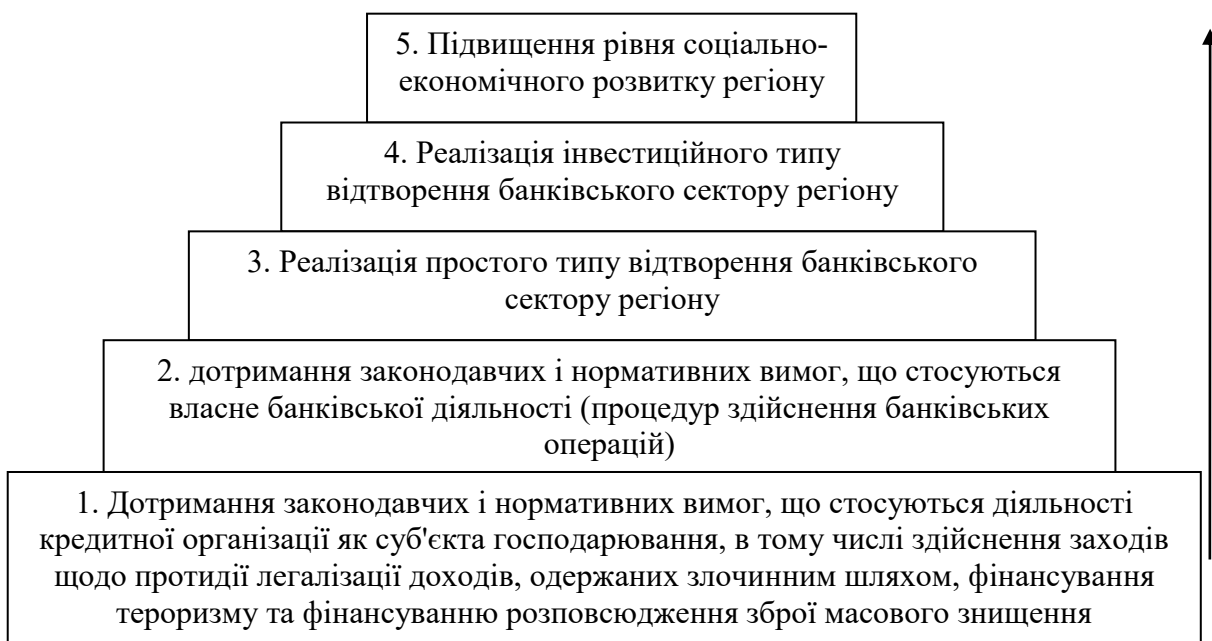

Рис. 1. Системно-цільовий характер забезпечення безпеки банківського сектора регіону

Логіку побудови цієї багатоступеневої ієрархічної системи можна представити в такий спосіб.

На перший погляд, перші три рівні банківської безпеки не є ієрархічними. Здавалося б, кредитна організація може не виконувати вимоги законодавства в частині протидії легалізації злочинних доходів, дотримуючись при цьому обов'язкових нормативів і здійснюючи просте відтворення.

Разом з тим уявлення саме в такому вигляді системно-цільового характеру безпеки пов'язано з тим, що дотримання законодавства України є неодмінною умовою функціонування кредитної організації.

За останні кілька років українська історія банківської справи має чимало прикладів того, що «успішні» банки, які дотримуються обов'язкових нормативів, що нарощують обсяги активних і пасивних операцій, відразу позбавлялися ліцензії на здійснення банківських операцій, оскільки їх діяльність створювала загрозу для безпечного розвитку регіону.

Отже, першим, самим нижнім рівнем економічної безпеки банківського сектора регіону є забезпечення кредитними організаціями вимог законодавства України, що стосуються діяльності кредитної організації як суб'єкта господарювання, в тому числі в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [2].

Дане питання є особливо актуальним в даний час, коли в рамках державної політики активно ведеться боротьба зі злочинністю і тероризмом.

При цьому забезпечується безпека не тільки в регіоні, але і в економіці в цілому, оскільки створюються умови для зниження масштабів тіньового бізнесу.

Особливістю даного рівня безпеки є загроза відкликання ліцензій кредитних організацій при наявності відомостей про недотримання законодавства в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, навіть якщо фінансовий стан банку є цілком стійким. В даному випадку виникає ризик втрати кредитною організацією можливості отримання спекулятивних доходів, «зароблених» в основному за допомогою «переведення в готівку», і реалізується ризик втрати ділової репутації, що пов'язано з виникненням проблем з правоохоронними органами.

Для регіону загрози цього рівня банківської безпеки пов'язані перш за все з криміналізацією економіки і зі зниженням довіри населення до кредитних організацій, що тягне за собою вилучення грошових коштів з рахунків і тим самим зменшення кредитного потенціалу регіону.

Нерідко трапляється, що на цьому рівні безпека банківського сектора регіону наражається на ризик навіть при наявності в регіоні «законослухняних» банків. На практиці зустрічаються випадки, коли головні банки, що функціонують в регіонах, дотримуються законодавства, а їх філії, розташовані в інших регіонах, в зв'язку з ослабленням рівня управління «головний офіс-філія» активно переводять у готівку злочинні доходи, в результаті чого регіон може позбутися кредитної організації.

Найчастіше такими «банками-жертвами» стають дрібні провінційні банки, які перекупуваються столичними власниками, які використовують їх головним чином для цілей відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Наявність в регіоні кредитних організацій, контрольованих з інших регіонів, перетворює в більшості випадків високі рівні окремих показників розвитку з їх участю в ширму для проведення власниками своєї політики. Подібні кредитні організації, як зазначалося вище, найчастіше за все заробляють свої доходи шляхом здійснення операцій по «переведенню в готівку» грошових коштів.

Другим рівнем забезпечення безпеки банківського сектора регіону є виконання кредитними організаціями законодавчих і нормативних вимог Національного Банку України, що стосуються власне банківської діяльності (процедур здійснення банківських операцій). Перш за все це вимоги до капіталу, а також система обов'язкових нормативів, яка регулює достатність капіталу, ліквідність (миттєву, поточну і довгострокову), кредитний ризик, що має цілком конкретні кількісні значення, представлені в Інструкції НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368 [3].

Крім того, до нормативних вимог відносяться: резервні вимоги, дотримання відкритих валютних позицій, забезпечення транспарентності

власності, вимоги до недопущення формування капіталу неналежними активами, організація внутрішнього контролю тощо.

Нормативними актами НБУ передбачені штрафні санкції за недотримання резервних вимог, порушення пруденційних нормативів діяльності, порушення актів валютного законодавства і актів органів валютного регулювання і валютного контролю.

Крім того, можливе застосування з боку НБУ санкцій у вигляді: заборони на здійснення ряду операцій, заборони на відкриття філій, вимоги про зміну керівництва банку та відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій.

Даний рівень безпеки, на нашу думку, є одним з найважливіших для існування самого банківського сектора регіону, для забезпечення фінансової стійкості кредитних організацій, оскільки перш за все стабільний фінансовий стан кредитних організацій дозволяє дотримати інтереси кредиторів і вкладників регіонального банківського сектора.

Таким чином, для регіону загрози другого рівня безпеки пов'язані з ймовірністю реалізації ризику банкрутства кредитних організацій при проведенні ризикованої політики.

До третього, наступного, рівня безпеки відноситься забезпечення кредитними організаціями регіону власного простого відтворення, але у відриві від реального сектора економіки, тобто діяльності, при якій виконуються всі вимоги законодавства України і нормативних актів НБУ, проте кількісні показники функціонування кредитних організацій практично не змінюються або змінюються несуттєво (не більше 5% в рік): власний капітал не збільшується, кредитний портфель і ресурсна база - стабільні. При цьому, як показує практика, кредитні організації при здійсненні активних операцій, як правило, обмежуються лише кредитними операціями, які не диверсифікують свою діяльність, а при формуванні ресурсної бази головним чином одним-двома джерелами коштів. У той же час в міжнародній практиці прийнято вважати, що ресурсна база повинна бути диверсифікована і формуватися з різних джерел, приблизно виходячи з наступної пропорції: 35% - кошти на

розрахункових і поточних рахунках юридичних осіб, 25% - вклади населення, 15% - термінові депозити юридичних осіб, 20% -МБК.

Банківський сектор третього рівня безпеки характеризується тим, що сформована банківська сфера регіону є цілісною, проте не надає особливого впливу на розвиток реального сектора економіки регіону. Банківський і реальний сектори функціонують паралельно, незалежно один від одного.

Підвищення збалансованості та оптимізації взаємодії банківського та реального секторів економіки можливі в декількох напрямках і є предметом окремого дослідження. Ці напрямки повинні складати єдиний взаємозалежний комплекс, орієнтований на повну реалізацію економічної та соціальної ролі банків.

Для регіону загроза третього рівня проявляється у відриві банківського і реального секторів економіки.

Недоступний кредит має як мінімум три негативних наслідки: по-перше, самофінансування змушує підприємства обмежувати свою інноваційну діяльність заходами локального характеру, по-друге, страждають інші напрямки діяльності підприємства, в тому числі пов'язані з виконанням ним соціальних функцій, і, по-третє, стримує розвиток самої кредитної системи. Сильна диспропорція в стані промислового і фінансового капіталу обмежує можливості підприємств не тільки по здійсненню своєї радикальної структурно-технологічної реконструкції, яка пов'язана зі зміною профілю відповідно до запитів ринку, але і щодо масштабного технічного переозброєння для підтримки відтворювальної структури потужностей, підготовці кадрів тощо.

Інвестування за рахунок власних коштів підприємств є вимушеним і не завжди ефективним заходом підтримки виробничого процесу, оскільки реалізується шляхом витрачання запасу раніше створеного потенціалу і соціального захисту трудових колективів. Таким чином, для організації процесу розширеного відтворення необхідний надійний і ефективно працюючий банківський сектор.

Розширенню кредитування реального сектора економіки регіональними банками перешкоджає високий рівень відсоткових ставок за кредитами, що складається в зв'язку з дорожнечою кредитних ресурсів, значними витратами по оформленню і супроводу позик, завищення ставок в якості плати за ризик.

Висока вартість кредитів не дозволяє використовувати їх в якості доступного джерела фінансування витрат по технічному переозброєнню виробництва. При цьому доступ до кредитів найбільше ускладнений саме для тих підприємств депресивних галузей економіки, які мають гостру на них потребу, мають низьку рентабельність і нездатні платити великі відсотки за користування позиковими засобами. Менше за інших страждають від цієї проблеми ті організації та підприємства, для яких характерний швидкий оборот коштів і порівняно низький рівень витрат капітального характеру. Тому не дивно, що в галузевій структурі вкладень регіональних банків основна частка припадає на кредити підприємствам торгівлі та громадського харчування.

Четвертий рівень безпеки - реалізація інвестиційного типу відтворення банківського сектора регіону.

У разі якщо банківський сектор регіону знаходиться на зазначеному рівні безпеки, його кількісні показники характеризуються динамічним розвитком: інтенсивно збільшується обсяг залучених коштів (кошти на розрахункових рахунках юридичних осіб, вклади фізичних осіб, випущені цінні папери, депозити юридичних осіб, кошти, залучені на міжбанківському ринку), і одночасно зростає обсяг активних операцій (при цьому не тільки кредитних, але і операцій на ринку цінних паперів, факторинг, лізинг тощо). Кредитними організаціями освоюються нові види послуг, підвищується рівень кваліфікації співробітників, розвивається мережа філій. Все це дасть можливість простежити чіткий взаємозв'язок розвитку банківського і реального секторів економіки регіону.

Особлива важливість цього рівня безпеки проявляється саме в здійсненні інвестиційної діяльності. Як відомо, грошові потоки банків умовно можна розділити на дві частини: комерційні та інвестиційні. В реальній дійсності з

двох ніш банківської справи (комерційної та інвестиційної) на рівні регіону, як правило, працює тільки одна - комерційна.

Активізація кредитування банками підприємств реального сектора економіки сприяє здійсненню вкладень в нове будівництво, розширення, реконструкцію, технічне переозброєння і підтримка діючого виробництва, а також вкладення коштів у створення товарно-виробничих запасів, приріст оборотних і нематеріальних активів.

Від ефективної роботи банківського сектора залежать успіхи в роботі багатьох інших галузей економіки. Якщо банківський сектор слабкий, то велика частина капіталовкладень здійснюється в режимі самофінансування, що пов'язане з багатьма труднощами при тривалому циклі виробництва. Оскільки між інвестиційними витратами і отриманням прибутку від них є тривалі тимчасові розриви, то інвестори можуть стикатися з непередбачуваними потребами в ліквідних коштах, здатних привести до зриву в реалізації проекту.

Найважливішими напрямками впливу банківського сектора на розвиток регіональної економіки є:

- забезпечення регіону кредитними та інвестиційними ресурсами;
- налагодження системи розрахунків готівкою і безготівковими платіжними засобами;
- забезпечення стійкості гривні і ліквідності регіонального фінансового сектору.

За допомогою кредитної політики банків можна впливати на вдосконалення структури виробництва і прискорення темпів його розвитку, збалансованість і ефективність галузей економіки, отримання найбільшого приросту продукції і доходу. Особливого значення набувають вкладення коштів у підвищення кваліфікації працівників, їх знань і досвіду, підвищення творчого потенціалу суспільства, в соціальні, природоохоронні та інші заходи.

Схематично виділимо типові завдання інвестування в галузях промисловості, які при всій спільності стратегічних завдань мають галузеву специфіку (табл. 1).

**Завдання, які вирішуються з використанням банківського кредиту в
різних галузях промисловості**

Галузі промисловості	Завдання
Паливно-енергетичний комплекс	Забезпечення реструктуризації галузевого комплексу, оновлення обладнання, впровадження ресурсозберігаючих технологій.
Харчова	Підвищення конкурентоспроможності продукції, в цілях зниження рівня конкуренції, особливо міжрегіональної. Інвестиційні проекти з впровадження технологій, які зменшують втрати продукції при переробці, реалізації, зберіганні.
Машинобудування	Підтримка власного промислово-виробничого потенціалу. В довгостроковій перспективі розвиток макротехнологій.
Промисловість будівельних матеріалів	Впровадження технологій, які максимально використовують відходи промислового виробництва.

П'ятий, вищий рівень безпеки – підвищення рівня соціально-економічного стану регіону. На даному етапі безпечний розвиток банківського сектора регіону досягає такого рівня, при якому ризики, пов'язані зі специфікою банківської галузі, повністю нівельовані, знаходяться під контролем, банківський сектор розвивається досить високими темпами, а ефект від його діяльності позитивно відбивається на функціонуванні реального сектора економіки регіону та його соціальної складової.

Перш за все це стосується інвестиційної діяльності кредитних організацій, взаємопроникнення банків і підприємств.

Банки відіграють першорядну роль у перетворенні дій учасників економічних, правових, політичних, організаційних та інших відносин, що реалізуються за допомогою фінансово-кредитних механізмів, в певну систему. Крім власне фінансово-кредитних функцій банківські інститути виконують унікальні функції системо утворення діяльності всіх суб'єктів економічних відносин з отримання банківських послуг, а стійкість, стабільність, надійність банку починають залежати від системної організації відносин всіх учасників цієї діяльності.

Особлива роль банківського сектора в регіональному розвитку підтверджується його місією. Як зазначає у своїй роботі к.е.н. Рибін В. П., як і будь-який суб'єкт ринкової економіки банк не може успішно розвиватися, не

задовольняючи потреб інших учасників ринку. Виходячи з цієї ролі, місія кредитної організації не може обмежуватися тільки одержанням певної норми прибутку [4].

Дійсно, з історичною передумовою виникнення банків з'явилася об'єктивна потреба в організаціях, які сприяють руху грошових коштів; необхідність перерозподілу їх в ті сфери господарювання, де відчувалася їхня найбільша потреба. Виходячи з цього, можна констатувати, що призначенням (місією) банківського сектора є підвищення ефективності функціонування реального сектора економіки, забезпечення інтересів населення і держави.

Рибін В. П. формулює місію як розвиток бізнесу кредитної організації за допомогою забезпечення ефективного функціонування сфери виробництва, забезпечення інтересів населення і держави [4].

Взаємодія між банками і підприємствами передбачає перш за все наявність у партнерів широких відомостей фінансового та виробничого характеру (особливостей виробничих процесів в галузевому розрізі). При взаємодії кредитна організація і підприємство не просто оцінюють один одного як звичайних партнерів по бізнесу за низкою основних параметрів: асортимент продукції, цінова політика і штрафні санкції тощо, значущим є те, що вони повинні всебічно аналізувати фінансовий стан партнерів і виявляти потреби і переваги один одного. В даному випадку взаємодія модифікується: вона перетворюється в задачу розвитку бізнесу один одного (особливо що стосується вектора взаємодії «банк-підприємство», що в значній мірі визначається місією (призначенням) кредитної організації). Взаємна зацікавленість у розвитку бізнесу партнера обумовлена тим, що підприємство має бути впевненим в надійності даної кредитної організації. У той же час банк не надасть кредит підприємству, яке відчуває значні фінансові труднощі. Отже, в числі основних завдань банку можна виділити завдання «створення», «розвитку» клієнта, що також вірно, хоча і не в тій мірі значимо, і для іншого суб'єкта взаємодії підприємства. При реалізації стратегії кредитна організація керується отриманням доходів не стільки в короткостроковій, середньостроковій, але,

найголовніше - в довгостроковій перспективі. Банк зацікавлений, через зважену процентну і тарифну політику, в тому, щоб постійно підтримувати і зміцнювати фінансовий стан підприємства, оскільки це дозволять підприємству виконувати фінансові зобов'язання, мати можливість протягом тривалого часу отримувати банківські послуги, створити позитивну кредитну історію, а отже, приносити банку дохід. Можна вважати, що специфіка взаємодії кредитних організацій і підприємств проявляється в глибокому взаємопроникненні один в одного з метою сприяння розвитку бізнесу.

Банківський сектор замикає на собі фінансово-грошові потоки регіону як з боку забезпечення потреби в грошових заощадженнях і засобах розрахунку, так і з боку потреби в позикових коштах, авансування зростання доходів економічних суб'єктів.

Відповідність регіонального банківського сектора п'ятому рівню економічної безпеки можна особливо наочно простежити в його впливі на зростання інвестицій, а отже, на модернізацію і підйом економіки.

На даному рівні безпеки банківський сектор регіону належним чином здійснює одну з основних своїх функцій - трансформацію заощаджень в інвестиції.

У стабільних економічних умовах заощадження населення є потужним і стійким джерелом інвестиційних ресурсів пролонгованої дії. Проблема формування цього джерела пов'язана з рішенням двох взаємопов'язаних проблем: підвищення суспільного добробуту, що дозволяє здійснювати і нарощувати довгострокові заощадження, і створення механізмів та інфраструктури їх трансформації в виробничі інвестиції.

Послідовність трансформації представлена на рис. 2.

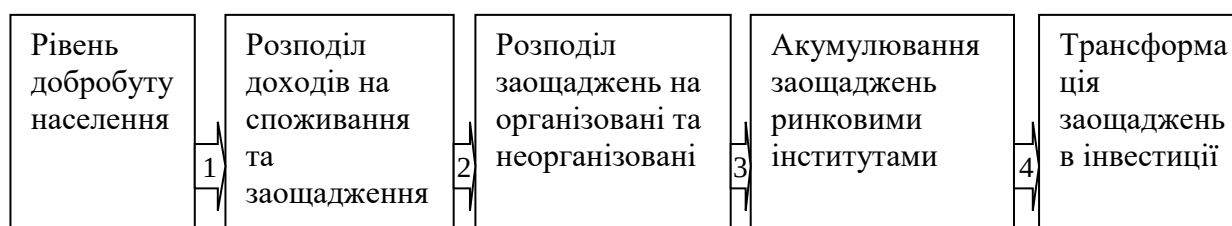

Рис. 2. Процес акумуляції і трансформації заощаджень в інвестиції

Кредитні організації, в силу своєї особливої ролі в економіці, як фінансові посередники матимуть можливість трансформувати ресурси, змінювати напрямки, терміни і розмір капіталів відповідно до потреб економіки регіону. Таким чином, по-перше, банки перерозподіляють ресурси від осіб, які заощаджують, до осіб, які потребують кредитів, і забезпечують підприємства додатковими ресурсами. По-друге, банки здійснюють трансформацію ресурсів за термінами, залучаючи короткострокові ресурси і видаючи кредити на тривалий термін, що робить можливим реалізацію більш довгострокових проектів в реальному секторі економіки.

Важлива роль в перерозподілі фінансових ресурсів відводиться регіональним банкам, так як вони безпосередньо акумулюють заощадження населення у вигляді вкладів на банківських рахунках. Саме регіональні банки здійснюють широкий спектр посередницьких функцій у процесі залучення різних джерел для формування інвестиційного потоку в реальний сектор, виступаючи уповноваженими фінансовими інститутами в організації загальнодержавних, регіональних і муніципальних позик, акумулюючи заощадження населення і мобілізуючи їх в інвестиційні ресурси.

Рівень залучення населення у взаємовідносини з банками безпосередньо залежить від рівня доходів і, відповідно, наявності вільних коштів, а також від поширення і розвитку безготівкових розрахунків.

Трансформація заощаджень в інвестиції є найбільш слабкою ланкою в процесі формування інвестиційних ресурсів. Саме слабкість цієї ланки є причиною їх недоступності для більшості підприємств. В результаті практично не здійснюється найефективніший ринковий механізм трансформації заощаджень населення в виробничі інвестиції.

Той факт, що структура залучених коштів є недостатньо задовільною, оскільки основна частина коштів залучається на короткий термін, теж є ознакою того, що процес трансформації заощаджень в інвестиції ще тривалий час не здійснюватиметься в тій мірі, яка необхідна для нормального розвитку реального сектора економіки.

Частково слабкість довгострокової депозитної бази вітчизняних комерційних банків компенсується за рахунок багаторазової пролонгації ними термінів зберігання строкових вкладів корпоративного і особливо приватного клієнта.

Розгляд питання трансформації заощаджень в банківські кредити передбачає кількісну оцінку цього процесу. Існуючі в даний час наукові дослідження з трансформації ресурсної бази кредитних організацій регіону в кредити, як правило, закінчуються теоретичними аспектами. Дуже мало робіт присвячено кількісній оцінці процесу трансформації.

Заощадження населення можуть працювати в своєму регіоні і приносити дохід своїм власникам не тільки у вигляді відсотків або дивідендів, а й у формі поліпшення економічного становища того регіону, в якому вони проживають:

- дохід у вигляді відсотків за вкладами;
- економічно розвинений регіон:
- нові робочі місця;
- збільшення заробітної плати та інших джерел доходів;
- збільшення частки заощаджень в результаті збільшення доходів.

Трансформація ресурсної бази в банківські кредити є ефективним механізмом розподілу заощаджень населення і накопичень підприємств та організацій між сотнями галузей та проектів. Залучаючи кошти від населення, банки і фінансові посередники надають їх на конкурентних засадах державі, муніципалітетам і підприємствам, зароблений від вкладення коштів дохід надходить громадянам та фінансовим посередникам.

Про досягнення банківським сектором регіону п'ятого рівня безпеки можна говорити лише тоді, коли можна чітко простежити, в тому числі і за кількісними показниками, позитивний вплив діяльності кредитних організацій на ефективність функціонування підприємств реального сектора економіки і на підвищення життєвого рівня населення. В даному випадку необхідно проаналізувати залежність обсягу та якості послуг, банківських послуг і показники рентабельності галузей економіки регіону.

В даний час, на жаль, ці процеси на регіональному рівні досить важко відстежити, оскільки кредитні організації ще не досягли цього рівня безпеки. Разом з тим на конкретних прикладах, що відображають позитивний вплив послуг що надаються підприємству кредитними установами, можна виявити взаємозв'язок між зазначеними процесами.

Власні ресурси підприємств множаться, якщо їм надає підтримку банківська система, причому не тільки кредитними коштами, а й кваліфікованим консалтингом: фінансовим, юридичним, стратегічним, організаційним, наданням економічних обґрунтувань по трансформації підприємств (їх злиття, поглинання, купівлі та продажу), поведінки на ринку цінних паперів тощо.

Разом з тим кредитні організації мають значний антикризовий потенціал, і специфіка їх діяльності дозволяє впливати на функціонування реального сектора економіки, оскільки одна з основних функцій банківської системи полягає в забезпеченні реального сектора економіки необхідними фінансовими ресурсами як на закупівлю оборотних коштів, так і на інвестування в основні фонди.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що антикризовий потенціал банківського сектора регіону включає в себе не тільки можливість виходу кредитних організацій з кризи, а й передбачає здатність до виведення з кризи і підприємств реального сектора економіки.

У зарубіжній практиці окремі кредитні організації, які досягли п'ятого рівня безпеки, працюють досить «близько» з промисловими підприємствами.

Основними функціональними напрямками, за якими доцільно посилювати взаємодію банків з економікою, є:

- обслуговування розрахунків між підприємствами;
- обслуговування боргових зобов'язань підприємств;
- кваліфіковане представництво інтересів підприємств на фінансових ринках;

- участь банків в управлінні підприємствами через механізм володіння акціями останніх і процедури банкрутства, а також участь підприємств в управлінні банками;

- надання взаємних консультаційних послуг;

- взаємодія в рамках процесів банківського інвестування та кредитування;

- надання банками депозитарних послуг зі зберігання цінностей та цінних паперів підприємств.

Велика роль регіональних банків і для малого і середнього бізнесу, який динамічно розвивається. Звичайно, в даний час значимість малого і середнього бізнесу на регіональних ринках не настільки велика, щоб говорити про переважний вплив регіональних банків на функціонування економіки, але разом з тим роль цього сектора економіки має стійку тенденцію до зростання.

Саме кредитування малого бізнесу дасть в даний час найбільший спред, причому порівняльна привабливість цього напрямку буде тільки зростати. Вартість запозичення для середніх і великих підприємств в середньому становить близько 11-12%, а для малих - 16-17% [1]. При цьому ризики в цих секторах відрізняються в набагато меншому ступені [1]. Малі підприємства беруть кредити за такими високими ставками тому, що змушені робити це (альтернатив фінансування у них небагато), і тому, що рентабельність їх діяльності вища, а значить, вони можуть платити за вищими ставками.

Потреба малого бізнесу полягає в механізмі фінансування (кредитування), який дозволяє швидко оцінити вартість його бізнесу, надати реальну допомогу в забезпеченні гарантій кредиту, швидко профінансувати проект. Міжнародна практика показує, що самі важкі втрати малий бізнес несе в перші 18 місяців, коли гине половина всіх створених підприємств. Потім темпи загибелі знижуються, а через 10 років залишається «в живих» близько 20% малих підприємств. Все це обумовлює необхідність реалізації стратегій підтримки з боку кредитних організацій для малого бізнесу.

Регіональний рівень підтримки кредитними організаціями підприємництва та ніша, яку займають саме регіональні банки на ринку банківських послуг, визначається орієнтацією діяльності малих підприємств головним чином на місцевий ринок, на вирішення локальних проблем. Малий бізнес може стати основною базою формування раціональної структури місцевого господарства і його фінансування на основі врахування особливостей розвитку даного регіону.

У нашій країні необхідність в підтримці даного сектора економіки особливо гостра, оскільки основна маса підприємців не володіє грошовими заощадженнями достатніми для запуску навіть самого простого виробництва.

Нестійкість фінансової бази і нерівні умови функціонування в порівнянні з великими підприємствами роблять українське мале підприємництво вельми залежним від позикових коштів, джерелом яких виступають банківські кредити.

Однією з найгостріших проблем для малих, і середніх підприємств є пошук фінансових ресурсів. Маючи невеликий статутний капітал і великі потреби в ресурсах (на розширення виробництва, на оборотні кошти тощо), малі і середні підприємства дуже залежні від зовнішніх джерел фінансування. Тому взаємодія з комерційними банками та іншими фінансовими інститутами є важливою частиною в системі господарських відносин цього сектора економіки.

Основною причиною, що перешкоджає збільшенню обсягу кредитування малого підприємництва, є високі ризики. Разом з тим прибутковість від вкладень в проекти малого бізнесу і його кредитування перевищує аналогічний показник в секторі великого бізнесу. Цьому сприяє найкраща адаптація до зміни кон'юнктури ринку, вища податкова дисципліна і інноваційна активність, більш низький рівень витрат. Крім того, малий бізнес - найбільш мобільний сектор економіки, який швидше за всіх пристосовується до мінливих умов ринку.

Кредитні організації розробляють і впроваджують в регіонах технологію конвеєрного кредитування малого бізнесу - стандартизованого продукту. При

цьому всі клієнти з числа суб'єктів малого та середнього бізнесу розглядаються як потенційні позичальники.

При розгляді п'ятого рівня безпеки не можна не виділити таку форму руху капіталу як венчурний (ризиковий) капітал, в реалізації якого значну роль відіграють кредитні організації. Венчурний капітал є практично єдиним джерелом фінансової підтримки малих інноваційних проектів і підприємств на самих ранніх стадіях існування (від ідеї виходу і закріплення їх продукції на ринку).

В даний час велике соціальне навантаження несуть на собі кредитні організації, активно беручи участь в програмах споживчого та іпотечного кредитування. Разом з тим практика, в тому числі і зарубіжна, показує, що саме ці види активних банківських операцій несуть в собі особливо високі ризики.

У тих країнах, де кредитування операції з нерухомістю займає значне місце в операціях банків, швидке підвищення цін на нерухомість в поєднанні з різким зростанням обсягу іпотечного кредитування, як правило, свідчить про зростання нестабільності банківської системи.

Ринок нерухомості в Україні є одним з найбільш швидко розвиваючихся і затребуваних секторів економіки. Однак в умовах високої монополізованості і непрозорості цінова ситуація на ньому залишається потенційним джерелом фінансової дестабілізації.

Іпотечні кредити, як правило, передбачають заставу наявної або тої що купується нерухомості, але при цьому, по-перше, в разі різкого падіння цін вартість застави може виявитися явно недостатньою, для повернення кредиту, по-друге, на момент надання кредиту будинок ще може бути не побудований.

Регіональні кредитні організації надають істотну підтримку регіональним органам влади, беручи участь в процесі емісії державних облігацій.

Практична реалізація програм регіональної позики передбачає виконання широкої номенклатури банківських послуг і операцій:

- розрахунково-касове обслуговування емітента (зарахування коштів, що надходять від розміщення, здійснення виплат по позиці, інші перерахування коштів за вказівкою клієнта тощо);

- обслуговування рахунків по позиці;

- управління резервними і тимчасово вільними коштами (фондами) позики;

- фінансування цільових програм позики;

- виконання функцій платіжного агента по позиці тощо.

Уповноважений банк з обслуговування позики повинен виконувати, крім перерахованих, такі функції:

- обслуговувати спец рахунки емітента за позикою (здійснює розрахунково-касове обслуговування);

- обслуговувати брокерські рахунки маркетмейкера, що здійснює операції на вторинному ринку облігацій позики;

- обслуговувати спец рахунки інвестиційного фонду позики (здійснює фінансування інвестиційних проектів).

Кредитні організації відіграють для регіону особливу роль в частині обслуговування бюджетних рахунків в районах області, які не мають відділень НБУ.

Таким чином, регіональний банківський сектор покликаний підтримувати комплексний соціально-економічний розвиток території, за допомогою кредитного механізму, включаючи інноваційну діяльність на регіональному рівні, інвестиційну політику і розвиток будівельного комплексу, сприяти цілеспрямованому та комплексному розвитку соціальної сфери регіонів в інтересах населення, розвитку регіональної інфраструктури, сприяти діяльності АПК, цілеспрямованої реалізації екологічної політики.

Аналіз економічної безпеки регіонального банківського сектора передбачає на завершальній стадії оцінку відповідності регіонального банківського сектора тому чи іншому рівню безпеки.

У табл. 2 нами представлений комплекс показників, який характеризує вказану відповідність.

**Показники, що характеризують відповідність регіонального
банківського сектора тому чи іншому рівню безпеки**

Рівень економічної безпеки банківського сектора регіону	Показники, що характеризують відповідність регіонального банківського сектора тому чи іншому рівню економічної безпеки
Дотримання вимог законодавства України: здійснення заходів, щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.	Коефіцієнт переведення в готівку грошових коштів (відношення величини кредитного обороту в касі кредитних організацій регіону до розміру валюти балансу);
Дотримання нормативних актів НБУ	Задовільні показники фінансової стійкості кредитних організацій які відповідають головним вимогам НБУ, які пред'являються до банківських установ.
Реалізація простого типу відтворення банківського сектора регіону	Річні темпи приросту основних показників (валюта балансу, обсяг операцій, що приносять дохід, величина ресурсної бази, капіталу) нижче або відповідають рівню інфляції.
Реалізація інвестиційного типу відтворення банківського сектора регіону	Річні темпи приросту основних показників (валюта балансу, обсяг операції, що приносять дохід, величина ресурсної бази, капіталу) вище рівня інфляції.
Підвищення рівня соціально-економічного становища регіону	Коефіцієнти забезпеченості регіону банківськими послугами; Частка капіталу банківського сектора регіону у ВРП, частка активів банківського сектора у ВРП; Коефіцієнт трансформації ресурсної бази в банківські кредити (значення показника повинно прагнути до одиниці).

Перший рівень економічної безпеки банківського сектора регіону характеризує коефіцієнт переведення в готівку грошових коштів, а також показники, які територіальні установи НБУ мають можливість обчислити на підставі представленої кредитними організаціями звітності.

Показники другого рівня економічної безпеки представлені коефіцієнтами, які розраховуються банківськими установами щомісяця, відповідно до вимог НБУ, які пред'являються до банків.

Нормативна величина показників третього рівня обумовлена величиною інфляції. Дана межа, на нашу думку, є показником того, що кредитні організації регіону практично не роблять зусиль з розвитку своєї діяльності.

Відповідно, для четвертого рівня нормативним значенням визнана величина, що перевищує рівень інфляції. Найбільші труднощі для кількісного виміру викликає п'ятий рівень економічної безпеки, оскільки досить складно відстежити вплив банківського сектора на функціонування економіки регіону. Проте, нами був запропонований ряд показників, які відображають вплив банківського сектора регіону на рівень його соціально-економічного становища: коефіцієнт забезпеченості регіону банківськими послугами, частка капіталу банківського сектора регіону в ВРП, частка активів банківського сектора в ВРП, коефіцієнт трансформації ресурсної бази в банківські кредити.

Аналіз системно-цільового характеру безпеки стосовно до конкретного банківського сектору регіону дозволить не тільки визначити його місце (рівень), але і позначити пріоритетні напрямки його розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гришина О. Волшебные средства для малого бизнеса / О Гришина // Эксперт, 2006. - № 15 (509).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України № 1702-VI від 14 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1702-18>.
3. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні Постанова Національного банку України № 368 від 28.08.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0841-01>.
4. Рыбин В. Взаимодействие предприятий и банков: организационно-экономический аспект / В.Рыбин, М. Верхович. – Кострома. Изд-во. Костром. Гос. технол. ун-та. 2003. – 158 с.

3.2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСІВ

*КОВАЛЬ Олексій Вікторович, аспірант
кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Визначальне місце у системі майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів відводиться її суб'єктам.

Суб'єкт забезпечення майнової безпеки – це фізична або юридична особа, яка бере участь в організації забезпечення майнової безпеки. Суб'єктами економічної, а відповідно, і майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів, виступають держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові й митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), а також підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки.

Суб'єкти підсистеми майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів мають складний характер, оскільки їх діяльність зумовлюється не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, а й специфічними умовами зовнішнього середовища суб'єкта підприємницької діяльності. Виходячи з цього, можна виділити дві групи суб'єктів, що гарантують майнову безпеку готелів та ресторанів: зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх суб'єктів належать зовнішні органи (законодавчої, виконавчої і судової влади, покликані гарантувати майнову безпеку всіх без винятку законослухняних учасників підприємницьких відносин) та організації, які функціонують самостійно і не підпорядковуються керівництву готельно-ресторанного комплексу, але при цьому їх діяльність істотно впливає на його безпеку.

До внутрішніх суб'єктів належать особи, підрозділи, що займаються цією діяльністю безпосередньо на підприємств, і підпорядковані його керівництву. Їх основним завданням є постійна діяльність із забезпечення безпеки підприємства. До цієї категорії можна віднести підрозділи, частина функцій у яких полягає в забезпеченні безпеки підприємства (маркетингова служба, юридичний підрозділ тощо). Також персонал та підрозділи підприємства, які в межах своїх посадових інструкцій та положень про підрозділи зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

Залежно від форми власності та підпорядкування, суб'єктами забезпечення безпеки можуть виступати державні та недержавні органи. Державні органи – здійснюють повноваження щодо безпеки суб'єктів фінансово-господарської діяльності, до структури яких вони входять, або ж надають послуги стороннім фірмам на умовах укладених договорів, прикладом чого є діяльність Державної служби охорони МВС України. Недержавні органи представлені охоронними організаціями, аналітичними центрами, інформаційними та консалтинговими службами, які за відповідну плату на умовах договору надають послуги щодо охорони об'єктів, здійснюють захист інформації, комерційної таємниці тощо. До цієї групи суб'єктів належать і власні служби безпеки готельно-ресторанних комплексів.

Суб'єкти забезпечення економічної та майнової безпеки можуть класифікуватись в залежності від правової основи функціонування. До офіційних належать органи та організації, що функціонують у межах чинного законодавства України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До неофіційних організацій належать нелегітимні структури, діяльність яких відбувається поза правовим полем України. Наразі їх функціонування має динаміку до зменшення, що викликано відмовою суб'єктів бізнесу від їхніх «послуг», однак відкидати їх існування не варто. Зазначені суб'єкти, іншими словами «дах», пропонують свої послуги через погрози, насилля, погроми гарантуючи при цьому захищеність від подібних структур. Зазвичай, такі послуги пропонуються суб'єктам бізнесу,

діяльність яких повністю або частково відбувається в тіні, що і є підставою до шантажу.

Організації, що займаються забезпеченням економічної та майнової безпеки можуть бути класифіковані залежно від регламенту відносин. Відтак вони можуть регулюватись договором. Загалом це стосується зовнішніх організацій, або окремих спеціалізованих фахівців, залучених із метою забезпечення безпеки на підприємстві. В іншому випадку порядок взаємодії може регулюватись наказом. Ця форма належить до внутрішніх підрозділів. Посадові інструкції, в свою чергу, регулюють діяльність окремих працівників.

Головне завдання суб'єктів забезпечення економічної та майнової безпеки підприємств готельного та ресторанного бізнесу – передбачення і випередження можливих загроз, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення підприємства з кризового стану; мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз майновому стану суб'єкта підприємництва, зокрема його фінансовим, матеріальним ресурсам, на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового і організаційного характеру. Слід мати на увазі, що найбільше значення у справі забезпечення майнової безпеки підприємництва мають первинні економіко-правові та організаційні заходи, що забезпечують фундамент, основу системи безпеки, на відміну від вторинних – технічних, фізичних, тощо [1, 2].

До вирішення питань охорони та безпеки сучасні готельні та ресторани підприємства підходять по-різному. Деякі невеликі підприємства надають право управління безпекою сторонній організації (приватним охоронним агентствам, міліції). Великі готельно-ресторанні комплекси, як правило, у своїй структурі створюють власну службу безпеки (СБ) і включають відповідних фахівців у штат співробітників. У світовій практиці для визначення кількісного та якісного складу персоналу СБ готельно-ресторанного комплексу вважається раціональним, з погляду рівня витрат і ступеня забезпечення безпеки, правило «300», тобто один співробітник СБ на 300 номерів. При цьому враховується

ємність, а не на завантаженість номерів: якщо в готелі є 300 номерів і більше, то необхідна наявність штатного співробітника служби безпеки.

Готельно-ресторанні комплекси є підприємствами вільного доступу в будь-який час доби (протягом 24 годин). Тому необхідно, щоб гості мали можливість вільно входити в свої номери та додаткові приміщення і виходити з них у будь-який зручний для них час. Разом із тим не можна допускати, щоб сторонні особи могли вільно проникати на територію готелю. Складно відрізнити за зовнішнім виглядом зареєстрованих гостей від сторонніх осіб, що проникнули в готель. Це стосується і ресторанів і кафе при готелях, що обслуговують не тільки своїх клієнтів, але і відкриті у певний час для вільного доступу. Ці аспекти діяльності готельно-ресторанних комплексів потребують особливої пильної уваги з боку працівників СБ.

Забезпечення майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів досягається спільною роботою всього персоналу. Це повинно бути правилом, включеним в усі програми й інструкції з безпеки.

Першочерговою вимогою в забезпеченні майнової безпеки клієнтів під час перебування в готелі є обмеження і контроль доступу в номер. Останнім часом у практиці діяльності готельних підприємств посилилася тенденція відмовлення від стандартних механічних замків. Усе частіше стали використовувати електронні карткові замки. Найважливішою функцією, виконання якої повинна забезпечувати система електронних карткових замків, є функція «recodable», коли кожна нова видана карта-ключ негайно скасовує попередню.

Для забезпечення схоронності грошей і коштовних речей клієнтів у готелях використовуються малі сейфи, що встановлюються безпосередньо в номерах і централізованих сховищах цінностей, розташованих поблизу стійки портьє.

Міні-сейфи, що знаходяться в номерах, керуються (відкриваються і закриваються) персональним кодом клієнта. Як правило, розмір сейфа

визначається типом номера. Останнім часом перевага віддається сейфам, розмір яких дозволяє зберігати переносний комп'ютер.

Забезпечення високого рівня майнової безпеки в сучасних умовах вимагає централізованої системи відео спостереження, що забезпечує можливість спостереження в реальному масштабі часу і запису всього, що відбувається у закладі, для наступного вивчення. У готелях та ресторанах також повинна бути встановлена система охоронної сигналізації (звукова і візуальна).

Таким чином, узагальнюючи вищесказане, можна сформулювати наступні завдання служби безпеки готельного або ресторанного підприємства [3, с. 71]:

1. Своєчасне забезпечення керівництва надійною і всебічною інформацією про стан внутрішнього і зовнішнього середовища, що дозволяє ухвалювати прогностичні рішення і відповідно діяти: виявляти загрози і чинники ризику, які можуть торкнутися економічних інтересів закладу і зашкодити його нормальному функціонуванню.

2. Організація максимально ефективної діяльності щодо збору інформації, в т. ч. дублювання структурними підрозділами функцій один одного.

3. Розробка коротко - і довгострокових прогнозів впливу навколишнього середовища на господарську діяльність закладу. Розробка рекомендацій щодо локалізації і нейтралізації чинників ризику, що активізуються.

4. Посилення сприятливих і локалізація несприятливих чинників впливу навколишнього середовища на господарську діяльність підприємства готельного або ресторанного бізнесу (управління ризиками).

5. Забезпечення охорони і безпеки гостей та їхнього особистого майна під час перебування в закладі.

6. Захистити майно закладу від ворожих дій (крадіжок, вандалізму тощо).

7. Забезпечити захист закладу (самого будинку або приміщення і всього, що в ньому знаходиться) від терористичних актів (нападів, саботажу тощо).

8. Підтримувати громадський порядок і забезпечувати належні рамки поведінки в усіх місцях закладу.

9.Забезпечити гостям спокій і конфіденційність під час їхнього перебування.

10.Забезпечити можливість негайного й ефективного реагування у випадку якої-небудь події, що вимагає втручання персоналу закладу чи представників сторонніх відомств.

11.Гарантувати сумлінність і чесність усього персоналу закладу.

12.Гарантувати можливість надання закладом спеціальних послуг щодо забезпечення підвищеної безпеки високопоставлених осіб, до охорони яких пред'являються особливі вимоги.

Для забезпечення власної майнової безпеки готелі та заклади громадського харчування мають такі засоби: технічні (охороно-пожежні системи, відеоапаратура тощо); організаційні (створення спеціалізованих підрозділів чи структур, які забезпечуватимуть майнову безпеку підприємства, а також система управління); інформаційні (комп'ютери, захисні мережі і сама інформаційна продукція, у т.ч. необхідна для прийняття рішень інформація); фінансові, без яких і функціонування системи майнової безпеки буде неможливим; правові (у т.ч. розробка локальних правових актів з питань функціонування системи управління та забезпечення майнової безпеки); кадрові (передусім, достатня кількість персоналу, який займається питаннями майнової безпеки, його професіоналізм); інтелектуальні (залучення висококласних спеціалістів і науковців дозволяє запроваджувати нові системи безпеки, у тому числі майнової). Варто зазначити, що ці засоби потребують комплексного поетапного застосування, а не одночасного запровадження. Активація підприємством вищенаведених засобів у забезпеченні майнової безпеки переводить їх у категорію методів, тобто способів дії.

Наведені положення є базовими для побудови системи економічної безпеки готелю або ресторану. Для забезпечення високої ефективності дії для кожного конкретного підприємства вибір систем і засобів повинен бути індивідуальним [3, с.84].

Отже, основні напрямки роботи, що мають проходити у рамках функціонування підсистеми майнової безпеки підприємств готельно-ресторанного комплексу, є такими:

- забезпечення захисту майнових інтересів засновників підприємства;
- надання допомоги керівництву підприємства у забезпеченні контролю за якістю здійснення господарської діяльності;
- здійснення профілактики правопорушень серед персоналу;
- забезпечення майнової безпеки керівників та засновників підприємства;
- сприяння стійкому розвитку підприємства та збільшенню кількості його матеріальних ресурсів;
- забезпечення фізичної схоронності майна, активів підприємства, особистих речей його персоналу;
- виявлення представників персоналу, які здійснюють порушення чинного законодавства або своєю поведінкою дискредитують діяльність підприємства;
- забезпечення безпеки персоналу та відвідувачів під час їх перебування у закладі;
- здійснення навчання та консультування персоналу з питань безпеки, встановлення та здійснення контроль за дотриманням режимів безпеки;
- організація та контроль здійснення захисту комерційної таємниці та інтелектуальної власності підприємства;
- збирання інформації для надання її засновникам та керівництву про прояви негативних тенденцій і фактів серед персоналу підприємства;
- виявлення фактів та організація протидії проявам недобросовісної конкуренції;
- виявлення та протидія проявам корупції, як з боку персоналу та із боку недобросовісних чиновників від влади;
- участь у здійсненні аналізу фінансової стійкості підприємства, виявлення фактів порушень фінансової дисципліни серед відповідних осіб персоналу підприємства;

- розробка та контроль режими допуску працівників та інших осіб на підприємство;
- участь у оцінюванні надійності партнерів, контрагентів закладу;
- моніторинг реальних та потенційних загроз та небезпек для майнового стану та діяльності підприємства;
- оцінювання стану економічної безпеки на підприємстві та надання пропозицій щодо її поліпшення;
- участь у проведенні службових розслідувань, які пов'язані з діяльністю персоналу підприємства;
- контроль стану протипожежної безпеки на підприємстві;
- взаємодія з державною правоохоронною системою при забезпеченні майнової безпеки на підприємстві [3, с.154-155].

Важливим структурним елементом підсистеми майнової безпеки готельно-ресторанного комплексу є принципи її побудови. Під принципами розуміємо базові орієнтири, яких повинна дотримуватися підсистема майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів при досягненні своїх цілей та завдань

Основними принципами, впровадження яких у підсистему майнової безпеки готелю або ресторану підвищить її ефективність, є:

- 1) системність – створення такої підсистеми майнової безпеки, яка забезпечила б захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від небезпек і загроз, форс-мажорних обставин. У забезпеченні майнової безпеки готелю або ресторану повинні брати участь всі співробітники підприємства. Організаційною формою комплексного використання сил і засобів повинна стати програма забезпечення майнової безпеки підприємства;
- 2) своєчасність – виявлення різних деструктивних чинників, вживання заходів щодо запобігання їхній шкідливій дії і нанесення збитку підприємству;
- 3) безперервність – підсистема майнової безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику;

4) плановість - організованість у функціонування системи безпеки [4, 5, с.61].

Кириченко О.С. дещо розширює пропонований перелік принципів і доповнює їх (рис. 1).

Рис. 1. Принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства та її підсистеми майнової безпеки [6, с.268]

Необхідно забезпечити послідовне проведення принципів майнової безпеки на державному рівні: забезпечення розвитку ринків майнових цінностей, верховенство закону, гарантованість прав власника, стримування державних і місцевих органів влади від неправомірних дій щодо нерухомості [7].

Важливим завданням для сучасних готельно-ресторанних підприємств є визначення поетапності побудови систем власної економічної та майнової

безпеки. Фоміченко І.П. та Баркова О.С. вважають, що методика побудови системи економічної безпеки підприємства охоплює такі етапи:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;
- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;
- аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;
- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розроблення плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розроблення організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);
- затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;
- формування нової системи економічної безпеки;
- оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення [5, с. 62].

Вважаємо, що такі ж етапи доцільно виокремити і при формуванні підсистеми майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів.

До найбільш значущих функцій підсистеми майнової безпеки підприємств готельно-ресторанного бізнесу належать такі: прогнозування, виявлення, попередження, ослаблення небезпек і загроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства та збереження його майна [7, с.287].

Управління економічною безпекою та її майновою підсистемою є складовою загальної системи управління готельно-ресторанним комплексом, і співставляється як часткове та загальне. Процес забезпечення майнової безпеки

нерозривно пов'язаний із внутрішньою організацією управління готелем або рестораном як відкритою системою. Механізм управлінського впливу на систему майнової безпеки готельно-ресторанного комплексу має загальний характер, проте відрізняється особливими методами та прийомами забезпечення [8, 9]. Метою управління системою економічної безпеки готельно-ресторанних комплексів та її майновою складовою є спрямування внутрішніх резервів саморозвитку та самоорганізації системи у напрямку, що відповідає загальній стратегії готелю або ресторану [10, с.287].

В сучасній науковій літературі визначення понять «механізм управління системою економічної безпеки підприємства» та «механізм економічної безпеки підприємства» слабо формалізовані. Так, Франчук В.І. пропонує розуміти механізм економічної безпеки підприємства як системне поєднання суб'єктів та сил безпеки з метою застосування ними спеціальних функцій, методів, засобів та принципів безпеки [11]. Черкасова С. О. [12] доводить необхідність використання поняття «механізм управління економічною безпекою підприємства», зміст якого розкриває як взаємозалежну сукупність форм і методів економічного управління, окрема роль в якій відводиться функції мотивації, а також керуючих параметрів та наявних фінансово-адміністративних обмежень, що існують в нормативно-правовому полі країни і спрямовані на підвищення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Шатохін А. А. та Ігнашкіна Т. Б. в певній мірі ототожнюють механізм управління економічною безпекою підприємства із системою економічної безпеки підприємства, пропонуючи «під механізмом розуміти всю систему елементів економічної безпеки, а також властивості складових в їхньому взаємозв'язку» [13].

Враховуючи запропонований підхід до визначення поняття «система економічної безпеки підприємства», згідно з яким система економічної безпеки підприємства як динамічна система передбачає врахування завдань формування про активної стратегічної поведінки, що потребує реалізації не тільки загальних функцій підсистеми менеджменту підприємства, а й реалізації функції

самозбереження системи, доцільно запропонувати в цьому контексті розмежувати топологічний горизонт управлінського впливу механізму системи економічної безпеки підприємства, який обумовлює різницю функціональних аспектів прояву дії керуючого впливу на інші предметно-орієнтовані підсистеми підприємства за стратегічним та оперативним спрямуванням, і, як наслідок, передбачає різну архітектуру структурної організації системи економічної безпеки підприємства та її майнової підсистеми [9].

Механізм управління економічною, а отже, і майновою безпекою готельно-ресторанного комплексу включає в себе такі елементи: організаційну структуру; функції організації, управління, обґрунтування і реалізації ефективних формі методів створення, вдосконалення і розвитку системи економічної безпеки та її підсистем, у тому числі і майнової; методи забезпечення; засоби та важелі; показники та критерії оцінки; нормативно-правове та інформаційне забезпечення [14, с.110] (рис. 2).

Проведений аналіз умов організації майнової безпеки та загроз господарської діяльності сучасних готельно-ресторанних комплексів обумовлює необхідність створення комплексної системи майнової безпеки, яка здійснюватиме реалізацію своїх функцій на комплексній основі у взаємозв'язку правових, організаційно-управлінських, спеціальних, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту майна вітчизняних готелів та ресторанів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Тому вважаємо за необхідне приділити належну увагу розробці сучасного механізму організації та управління майновою безпекою готельно-ресторанних комплексів в Україні з використанням комплексного підходу, для чого необхідним є вивчення іноземного досвіду з даного питання для прийняття висновку щодо можливості його імплементації у вітчизняних реаліях функціонування готелів та закладів громадського харчування.

Рис. 2. Механізм управління економічною та майновою безпекою готельно-ресторанного комплексу [15]

До кінця минулого століття світова готельна та ресторанна індустрія існували відносно спокійно - у ті часи питання забезпечення економічної та майнової безпеки не стояли так гостро, як зараз. На жаль, вісімдесяті роки XX століття стали переломним моментом, суттєво змінивши ситуацію в Європі і США - хвиля побутової злочинності не обійшла стороною і готельно-ресторанний бізнес. Саме тоді постало питання про те, наскільки взагалі безпечна індустрія подорожей, тим більше, що приблизно в цей же час в ряді великих європейських готелів та ресторанів сталися пожежі, які забрали життя клієнтів і персоналу, знищили їх матеріальні активи [16]. Такі обставини

зумовили необхідність розробки певних правил та норм, яким мали б відповідати готельні та ресторанні підприємства, аби створити для своїх відвідувачів безпечні умови перебування у закладі, а для власників бізнесу – знизити ризики втрати майна та забезпечити належний рівень захисту корпоративних ресурсів. У відповідь на таку необхідність у практиці зарубіжних країн світу було почато процес стандартизації діяльності готельно-ресторанних комплексів.

Стандартизація - діяльність по встановленню норм, правил і характеристик (вимог) з метою забезпечення: безпеки продукції, робіт і послуг для навколишнього середовища, життя, здоров'я та майна споживача; технічної та інформаційної сумісності, а також взаємозамінності продукції; якості продукції, робіт і послуг відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технології; єдності вимірювань; економії всіх видів ресурсів; безпеки господарських об'єктів з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій; обороноздатності країни [17].

Для того, щоб досягати успіху в готельному бізнесі, успішно конкурувати з виробниками готельних послуг, відповідати очікуванням споживачів цих послуг вітчизняному готельному підприємству необхідно слідувати світовим стандартам обслуговування. Таким чином, рівень майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів у сучасних умовах господарювання, суттєво залежить від того, чи слідує заклад рекомендаціям світових стандартів, які також стосуються і питань організації безпеки готельно-ресторанних комплексів.

У 1987 році Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) була розроблена серія стандартів на систему якості ISO 9000. В їх основу було покладено стандарт BSI 5750 Британської організації по стандартизації, який у свою чергу брав свій початок від американських стандартів якості в сфері послуг (MIL- Q9858), прийнятих в кінці 50-х років міністерством оборони США [18].

В даний час системи якості отримують все більшого поширення. Наявність сертифікованих систем якості зареєстровано на підприємствах 90 країн, у тому

числі і у готельно-ресторанних комплексах [19], а це означає, що рівень організації їх захисту від різного роду небезпек та загроз, у тому числі і майнових ризиків, є дуже високим. Водночас, в Україні Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 876 від 30.07.2012 року було здійснено скасування обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування [20]. Та хоча використання стандартів і застосування сертифікації послуг є тепер добровільними, для утримання постійних клієнтів і завоювання нових, готелі та ресторани змушені використовувати ці інструменти, оскільки слідування їм забезпечує якість і безпеку послуг. На основі стандартів розробляються нові й удосконалюються діючі послуги. Показники якості та вимоги до якості та безпеки послуг, відображені в стандартах, служать базою для проведення добровільної сертифікації послуг [21, с.3], а також повинні братись до уваги при формуванні систем економічної та майнової безпеки готелів та закладів громадського харчування в Україні. Можна рекомендувати використання наступних стандартів, що раніше були обов'язковими для дотримання у вітчизняному готельно-ресторанному бізнесі: ДСТУ 2296-93 «Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування»; ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»; ДСТУ 3230-95 «Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення»; ДСТУ 3498-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис»; ДСТУ ISO 9004-2-96 «Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг»; ДК 016-97 «Державний класифікатор продукції та послуг» (ДКПП); ГОСТ 28681.1-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг»; ГОСТ 28681.2-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Туристские услуги. Общие требования»; ГОСТ 28681.3-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов»; ГОСТ 28681.4-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Классификация гостиниц» [22].

Розглянемо досвід інших країн світу у сфері сертифікації об'єктів готельного та ресторанного бізнесу та визначимо, які світові практики можна використати для покращення стану майнової безпеки вітчизняних готельно-ресторанних комплексів.

Як і в Україні, основним недоліком російського готельно-ресторанного бізнесу, поряд з не найсучаснішою матеріально-технічною і технологічною базою, можна вважати відсутність необхідних професійних стандартів і технологій обслуговування, що відповідають сучасним вимогам. Діяло (і частково діє досі) більше двох десятків нормативних документів на федеральному і регіональному рівнях, що регламентують діяльність готелів та підприємств громадського харчування. Для ефективної роботи таких закладів цього далеко не достатньо. Необхідні докладні і дохідливі внутрішні нормативні документи, аналогічні західним готельним стандартам.

Однак, у Росії існують і певні конкретні вимоги до готельно-ресторанних комплексів щодо забезпечення їх безпеки і безпеки їх відвідувачів. Так, всі російські готелі повинні мати сертифікат безпеки, який підтверджує, що відвідувачі можуть зупинятися в готелях без небезпеки для життя і здоров'я. Процедура обов'язкової сертифікації готельних послуг у сфері безпеки вирішує, насамперед, питання пожежної безпеки та дотримання санітарно-гігієнічних норм. Інші моменти, пов'язані з безпекою проживання в готелі, майновою безпекою, передаються на розсуд його керівництва. Безпека знаходження людей у готельно-ресторанному комплексі забезпечується дотриманням вимог безпеки технічної експлуатації будівель, споруд та обладнання, встановлених нормативними документами; технічним оснащенням, відповідним чинним нормативам; дотриманням вимог будівельних норм і правил при проектуванні і будівництві об'єктів обслуговування туристів; заходами, що гарантують особисту безпеку туристів та збереження їх майна (майнову безпеку).

На даний момент діють російські стандарти, що визначають рівень безпеки готельних послуг, а саме ГОСТ Р-50644-94 (п. 4.1.1 Туристично-екскурсійне

обслуговування. Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів) і ГОСТ Р-50645-94 (п. 4.3.4 Туристично-екскурсійне обслуговування. Класифікація готелів), на підставі якого були розроблені вимоги щодо сертифікації забезпечення життя, здоров'я і збереження майна клієнтів при проживанні в готелі. Крім того, закон «Про захист прав споживачів», ст. 7, закріплює право споживачів на безпеку товару (роботи, послуги). Пунктом 4 визначається, що «товар (робота, послуга), на який законами або стандартами встановлені вимоги, що забезпечують безпеку життя, здоров'я споживачів і охорону навколишнього середовища, запобігання заподіяння шкоди майну споживача, а також кошти, що забезпечують безпеку життя і здоров'я споживачів, підлягають обов'язковій сертифікації в установленому порядку ».

Конституція Російської Федерації (РФ) також регулює найважливіші суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням безпеки, зокрема законом РФ «Про безпеку», кримінальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами. Крім того, аспекти забезпечення безпеки клієнтів готелю законодавчо закріплені в ст. 14 федерального закону «Про основи туристської діяльності в Російській Федерації» (стосовно до туроператорів і турагентів) і «Правилах надання готельних послуг в Російській Федерації» (затверджені Постановою Уряду РФ від 25.04.97, № 490). Так, згідно з пунктом 4 Правил, готельні служби зобов'язані забезпечувати клієнтів інформацією про правила пожежної безпеки та правила користування електроприладами, а також, у разі необхідності, викликати для клієнта швидку допомогу без додаткової оплати. Безпека життя клієнтів готельно-ресторанних комплексів є важливим елементом у рамках захисту його майнової безпеки, оскільки наслідки шкоди здоров'ю і життю людей, що були клієнтами готелю або ресторану, і отримали ушкодження під час перебування у них, може мати для закладу негативні фінансові наслідки, спричинені штрафними санкціями та компенсаціями. Відповідно до статті 925 Цивільного Кодексу РФ готельне підприємство несе відповідальність за збереження речей клієнта, а також за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну споживача внаслідок недоліків при наданні послуг.

Готель повинен компенсувати моральну шкоду, заподіяну клієнту порушенням прав споживача, тобто понести фінансові витрати, що можуть бути досить значними. Фінансовий же стан підприємства суттєво впливає на рівень його майнової безпеки. Тому в кожному готелі повинен бути план заходів щодо забезпечення захисту та безпеки клієнтів, який включає такі чинники ризику, як пожежа, крадіжка, травма, несподіване захворювання тощо. Цей план, природно, має відповідати чинним законам і правилам, а його виконання повинне систематично контролюватися одним з керівників готельно-ресторанного комплексу [16].

У практиці розвинутих країн світу сертифікація послуг готельно-ресторанних комплексів є обов'язковою процедурою. Враховуючи тенденції до підвищення рівня якості обслуговування клієнтів і до підвищення якості надаваних послуг з метою виходу готелів і ресторанів на новий рівень конкурентоспроможності та можливості залучення більше туристів і відвідувачів, у тому числі іноземних громадян, вітчизняним закладам доцільно проходити процедуру сертифікації за стандартом HRS 32001: 2008. Станом на кінець 2015 року в центральній Європі за цим стандартом сертифікувалося вже більше 200 готелів і ресторанів, що дало їм можливість вийти на абсолютно новий рівень обслуговування клієнтів. Сертифікація за даним стандартом проводиться по 5 рівням, залежно від можливостей готелю чи ресторану. Найнижчий – це третій рівень, який відповідає рівню 3*(три зірки) офіційно присуджуваного у світовій практиці, сьомий рівень виводить готелі і ресторани в розряд елітного рівня обслуговування. Відповідність цьому стандарту гарантує закладу і його відвідувачам високий рівень майнової безпеки. Нижче коротко наводяться мінімальні вимоги до готелів і ресторанів для сертифікації за цим стандартом.

Мінімальні вимоги до сертифікації готелів та ресторанів за стандартом HRS 32001:2008 полягають у тому, що вимоги до якості послуг повинні бути визначені документально у вигляді інструкцій і положень для персоналу, з описом дій в кожен конкретної ситуації.

Для відповідності стандарту готель повинен мати і здійснювати:

- службу прийому і розміщення, стійку реєстрації гостей, адміністратора, інформацію про готель як мінімум на двох мовах, з описом усіх надаваних послуг, ксерокс, факс, інтернет wi-fi або як мінімум інтернет-центр;

- нічних адміністраторів, які говорять як мінімум на двох мовах, які зможуть у будь-який момент відповісти на прохання і побажання клієнта;

- в категоріях номерів де передбачений міні-бар (в номерах починаючи з рівня «стандарт покращений») - заповнений міні-бар з меню, де вказані точні ціни (бар повинен перевірятися і поповнюватися протягом дня, перевірка не менше 4-х разів на добу);

- в місцях загального користування національні фінансові газети і щомісячні журнали в достатній кількості в залежності від кількості проживаючих. У номерах люкс наявність газет і журналів із щоденним поповненням;

- санітарно-технічні споруди в місцях загального користування повинні бути в постійній чистоті (з санообробкою не менше 4-х разів на день) і відповідати вимогам національних і міжнародних санітарних норм і стандартів;

- зміну постільної білизни в номерах всіх категорій;

- прибирання номерів та їх санітарну обробку не рідше одного разу на день, люксів - не менше двох разів на день;

- наявність в номерах фруктових кошиків, шоколаду, цукерок, одноразових тапочок, в люксах - безкоштовного шампанського, можливість вибору фруктів у кошик щодня, холодні канапе з ковбасою, ікрою, сиром, наявність халата;

- наявність додаткових подушок і ковдр на два сезони (утеплені і легкі);

- наявність в номерах швейного набору, предметів особистої гігієни, наборів для чистки і зручності одягання взуття;

- наявність електронних сейфів в номерах, починаючи з категорії «стандарт-покращений»;

- телевізор із кабельним телебаченням, фен, кондиціонер, можливість підключення інтернету в кожному номері;

- наявність повної інформації про послуги готелю з цінами як мінімум на двох мовах в кожному номері, наявність інструкцій з пожежної безпеки, з техніки безпеки при користуванні обладнання та санітарно-технічними приміщеннями в кожному номері;

- наявність пральні з доставкою замовлення клієнту на наступний день після заявки, наявність у кожному номері бланків заявок з пакетами для формування замовлення;

- ресторанне обслуговування з достатньою кількістю місць, де це доречно – ресторанне обслуговування в номерах. Меню ресторану повинно мати широкий вибір страв і винну карту. Меню повинно бути як мінімум на двох мовах;

- персонал зобов'язаний носити уніформу;

- наявність служби доставки багажу клієнтів в номер і з номера за запитом;

- наявність медичного кабінету і медичних препаратів або аптеки;

- можливість надання бухгалтерських документів для клієнтів;

- наявність буклетів із інформацією про готель, наявність веб-сайту з можливістю отримати інформацію про ціни, категорії номерів, послуги та провести бронювання номера;

- автостоянка із охороною;

- різноманітні категорії номерів для можливості вибору;

- службу забезпечення готелю матеріальними ресурсами і продуктами, з постійним аналізом закупівель і оцінкою постачальників;

- закуповувані миючі та чистячі засоби, засоби інтимної гігієни та продукти, що повинні гарантувати безпеку для споживача послуг та довкілля;

- повинні дотримуватися законодавчі вимоги і вимоги стандартів, які застосовуються готелем;

- продукти харчування повинні мати сертифікати безпеки;

- повинні бути гарантії, що поставлені продукти харчування не прострочені і не зіпсовані, поставки повинні бути достатніми для забезпечення потреб клієнтів в мінімальні терміни;

- в номерах повинні бути анкети з оцінки рівня задоволеності гостей перебуванням у готелі.

Залежно від виду та категорії готелю він може бути оснащений бізнес-центром, фітнес-центром, розважальними закладами тощо.

Керівництво має через заплановані проміжки часу проводити аналіз рівня обслуговування клієнтів за заздалегідь встановленим критерієм і приймати постійні заходи щодо поліпшення діяльності готелю.

Для того, аби відповідати вимогам стандартів, які буде представлено нижче, готелі та ресторани повинні мати належне майнове і фінансове забезпечення. Тому їх здатність отримати стандарт того чи іншого рівня автоматично буде свідченням певного стану майнової безпеки.

Сертифікація готелів проводиться за такими рівнями:

3 рівень - домашній комфорт (3*) - (Comfort house) - готель орієнтований переважно на сімейний відпочинок; весь персонал обов'язково повинен мати спеціальну уніформу (відповідає задовільному рівню майнової безпеки).

4 рівень- дуже затишний будинок (4*) - (Very comfortable house) - готель націлений на стратегію отримання статусу «Бізнес-готель»; персонал має спеціальну уніформу; менеджери і адміністратори готелю говорять мінімум на двох мовах (відповідає прийнятному рівню майнової безпеки).

5 рівень - чудовий будинок (5*) - (Excellent house) - готель націлений на стратегію отримання статусу «Бізнес-готель першого класу»; персонал має спеціальну уніформу; менеджери і адміністратори готелю говорять мінімум на двох мовах; є ресторан або лобі-бар (24 години обслуговування); обслуговування в номерах 24 години на добу; маються ексклюзивні елементи меблів, стіни оформлені картинами, фотографіями або декором підкреслюють колорит місцевої культури (відповідає високому рівню майнової безпеки);

6 рівень - елітний будинок - (Luxury house) - готель орієнтований на елітний туристичний сектор; має веб-сайт із можливістю оформлення бронювання на різних мовах або служба бронювання, з персоналом, що говорить як мінімум на двох мовах; персонал має спеціальну уніформу;

менеджери і адміністратори готелю говорять мінімум на двох мовах; є ресторан або лобі-бар (24 години обслуговування); обслуговування в номерах 24 години на добу; маються ексклюзивні і унікальні елементи меблів, стіни оформлені картинами, фотографіями або декором підкреслюють колорит місцевої культури; немає фіксованого часу для сніданків; немає фіксованої розрахункової години (доба починається з моменту заїзду гостя); є обслуговуючий персонал для досить оперативного задоволення потреб гостей в розумних межах; міні-бари в номерах оснащені декількома сортами елітних вин; маються розважальні заходи та аніматори для дітей; обов'язкова наявність дворецького; є можливість екскурсійного обслуговування проживаючих а так само організація шоп-турів для придбання виробів, що підкреслюють місцевий колорит (відповідає надвисокому рівню майнової безпеки).

7 рівень - розкішний елітний будинок - (Luxury elite house) - маєтся веб-сайт з можливістю оформлення бронювання на різних мовах або служба бронювання, з персоналом, що спілкується як мінімум на двох мовах; персонал має спеціальну уніформу; менеджери і адміністратори готелю говорять мінімум на трьох мовах; є ресторан або лобі-бар (24 години обслуговування); обслуговування в номерах 24 години на добу; маються ексклюзивні і унікальні елементи меблів, стіни оформлені картинами, фотографіями або декором, що підкреслюють колорит місцевої культури; немає фіксованого часу для сніданків; немає фіксованої розрахункової години (доба починається з моменту заїзду гостя); наявність обслуговуючого персоналу для досить оперативного задоволення потреб гостей в розумних межах; міні-бари в номерах оснащені виключно елітними сортами вин; маються розважальні заходи та аніматори для дітей; обов'язкова наявність дворецького; є можливість екскурсійного обслуговування проживаючих, а також організація шоп-турів для придбання виробів, що підкреслюють місцевий колорит; є номери категорії «Президентський» і «Президентський люкс» (відповідає максимальному рівню майнової безпеки).

Мінімальні вимоги до сертифікації ресторанів повинні бути визначені документально у вигляді інструкцій і положень для персоналу, з описом дій в кожній конкретній ситуації.

Для відповідності стандарту HRS 32001: 2008 ресторан повинен мати і здійснювати:

- зовнішню інфраструктуру, яка дозволяє знайти його без особливих проблем в будь-який час доби (яскраві вивіски, рекламні вивіски і покажчики в районі його знаходження тощо), фасад будівлі повинен підтримуватися в постійній чистоті;

- в послуги ресторану повинно обов'язково входити обслуговування як мінімум на двох мовах, виклик таксі, меню на двох мовах, анкетування рівня задоволеності клієнтів, яке може проводитися в момент розрахунку клієнта за його бажанням;

- меню повинно мати дату введення в дію і дату наступного перегляду, меню має бути чисте, акуратне, що не викликає почуття відрази, фотографії страв у меню повинні відповідати реальним страв, вина заявлені в меню повинні відповідати реальним винам, що подається клієнту;

- навпроти вин в меню повинні бути вказані їх виробники та країни виробників, за бажанням клієнта розлив вина в стакан повинен здійснюватися із відкритої у його присутності пляшки;

- для приготування страв повинна використовуватися вода високої якості;

- обслуговуючий персонал повинен розуміти всі вимоги клієнта, включаючи іноземних гостей;

- проходи між столами повинні бути досить зручними і широкими, які не створюють проблем для відвідувачів при переміщенні всередині ресторану в місця для паління, санітарно-технічні приміщення тощо.;

- місце для паління має бути обгороджене, щоб не створювати незручностей відвідувачам, що не палять;

- туалетні кімнати повинні бути роздільними для чоловіків і жінок, підтримуватися в постійній чистоті з санітарною обробкою не менше двох разів

на день, наявність в жіночій туалетній кімнаті оснащення квітами є перевагою ресторанів високого рівня обслуговування; обов'язково повинні бути передбачені туалети для людей з обмеженими можливостями;

- зали ресторану повинні бути досить теплими, провітрюваними, освітленими, з хорошою акустикою і відокремленими від кухні таким чином, щоб запахи не заважали відпочинку відвідувачів;

- всі продукти, що використовуються при приготуванні страв, повинні бути свіжими і безпечними для вживання, страви не повинні викликати відрази у клієнта, всі наявні в меню страви повинні зберігатися навіть у разі звільнення кухара, який ввів їх в меню;

- повинна бути забезпечена можливість оплати готівкою, банківськими та кредитними картами, а також чеками;

- наявність музичного оформлення і живої музики, наявність гардеробу;

- наявність автостоянки з числом місць, достатнім для забезпечення ними всіх відвідувачів.

Керівництво має через заплановані проміжки часу проводити аналіз рівня обслуговування клієнтів, за заздалегідь встановленим критерієм і приймати постійні заходи щодо поліпшення діяльності ресторану.

Сертифікація ресторанів проводиться за п'яти рівнями:

- рівень 3 «якісна кухня» («quality cuisine») - ресторанний сервіс носить типовий регіональний характер з переважно домашньою кухнею, персонал має спеціальну уніформу, в меню включена винна карта широкого асортименту (відповідає задовільному рівню майнової безпеки);

- рівень 4 «кухня хорошої якості» «good quality cuisine» - хороша кухня з особливою увагою до високій якості обслуговування, кухня орієнтована на бізнес-клієнтів, персонал має спеціальну уніформу, в меню включена винна карта широкого асортименту, до складу персоналу обов'язково входять офіціанти і менеджери, що говорять мінімум на двох мовах (відповідає прийнятному рівню майнової безпеки);

-рівень 5 - «відмінна якість» «*excellent cuisine*»- відмінна кухня і бар з широким асортиментом, що включає вина преміум-класу світового рівня; якість обслуговування преміум класу; персонал має елегантну ексклюзивну уніформу, до складу персоналу обов'язково входять офіціанти і менеджери, що говорять мінімум на двох мовах; ексклюзивне оформлення ресторану і ексклюзивна кухня, є відмітні риси в інтер'єрі, посуді, меблях; сервіс орієнтований на клієнта класу «Бізнес-люкс») (відповідає високому рівню майнової безпеки);

-рівень 6 - «видатна якість» «*luxury cuisine*» - кухня і якість обслуговування преміум-класу, немає поділу за меню на «обід» і «вечеря», в будь-який час клієнт може замовити весь асортимент із меню, немає обмежень за часом перебування клієнта в ресторані (лобі), кількість співробітників достатня для оперативного обслуговування клієнтів на першу їх вимогу, персонал має елегантну ексклюзивну уніформу, до складу персоналу обов'язково входять офіціанти і менеджери, що говорять мінімум на двох мовах, бармен ресторану пройшов стажування в ресторанах декількох країн світу; ексклюзивне оформлення ресторану і ексклюзивна кухня, є відмітні риси в інтер'єрі, посуді, меблях; ресторан працює 24 години на добу, є широке коло можливостей на вибір клієнта, кілька залів, жива музика, акустичні та світлові можливості, є окремий зал преміум-класу, тільки для клієнтів рівня «Люкс», ресторан орієнтований на отримання статусу «Люкс- обслуговування» (відповідає надвисокому рівню майнової безпеки);

-рівень 7- «елітна якість» «*luxury elite cuisine*» - кухня і якість обслуговування преміум-класу; немає поділу за меню на «обід» і «вечеря», в будь-який час клієнт може замовити весь асортимент із меню, немає обмежень за часом перебування клієнта в ресторані (лобі); кількість співробітників достатня для оперативного обслуговування клієнтів на першу їх вимогу; персонал має елегантну ексклюзивну уніформу, до складу персоналу обов'язково входять офіціанти і менеджери, що говорять як мінімум на трьох мовах, бармен ресторану пройшов стажування в ресторанах декількох країн світу; ексклюзивне оформлення ресторану і ексклюзивна кухня, є відмітні риси

в інтер'єрі, посуді, меблях, ресторан працює 24 години на добу, є широке коло можливостей на вибір клієнта, кілька залів, жива музика, акустичні та світлові можливості, є два окремі зали Преміум-класу і VIP-класу, тільки для клієнтів рівня «Люкс» і «Еліта», ресторан орієнтований на отримання статусу «Еліт-клас») (відповідає максимальному рівню майнової безпеки) [23].

Не зважаючи на добровільне застосування стандартів у вітчизняному готельно-ресторанному бізнесі, будь-яка структура готельного або ресторанного підприємства приречена на невдачу без застосування на підприємстві стандартів обслуговування. Стандартизація робіт по обслуговуванню робить роботу кожного учасника процесу максимально ефективною, і спрощує контроль над якістю робіт. Розробка стандартів - процес індивідуальний, але основу структури можна представити саме так:

- загальні стандарти (стандарт управління готельно-ресторанним комплексом, стандарт якості, торгова марка та ін.);
- внутрішні стандарти Відділів обслуговування готельно-ресторанного комплексу (служба прийому і розміщення, обслуговування номерів, ресторанне обслуговування, конференц обслуговування);
- внутрішні стандарти Відділів підтримки готельно-ресторанного комплексу (фінансова служба, інформаційні технологи готелі, відділ кадрів);
- технічні стандарти (будівельні вимоги готельно-ресторанного комплексу, область застосування, територія, будівля готельно-ресторанного комплексу, функціональні зони, інженерно-технічні рішення, вимоги до експлуатації) [24].

Отже, за відсутності обов'язкової сертифікації діяльності готелів та ресторанів в Україні, для підтримки належного рівня їх майнової безпеки доцільною може стати розробка їх власних, внутрішніх стандартів роботи, а за умови високого матеріального та фінансового забезпечення, вітчизняним готельно-ресторанним комплексам рекомендується отримання міжнародних сертифікатів, що не лише засвідчать високий рівень їх майнової безпеки, але і стануть ефективним інструментом у конкурентній боротьбі на ринку готельно-ресторанних послуг.

Проведене у першому розділі магістерської роботи дослідження засвідчило, що організація підсистеми майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів має фрагментарний характер, в той час, як для досягнення високого рівня економічної і майнової безпеки необхідним є комплексний захист усіх матеріальних активів готелів та закладів ресторанного господарства.

Існує таке поняття, як «комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємства», яке включає певну сукупність взаємопов'язаних елементів (заходів організаційно-економічного і правового характеру), які при досягненні підприємством основних цілей бізнесу забезпечують його безпеку від реальних або потенційних загроз, що можуть призвести до економічних втрат [25, с.177].

Комплексна система економічної безпеки підприємства - це комплекс взаємозв'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних утрат та забезпечення економічного зростання в майбутньому [25, с.63].

Таким чином, необхідно виокремити такі актуальні складові комплексного забезпечення майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів, що дозволять сформулювати концепцію майнової безпеки цих суб'єктів господарювання на перспективу.

Концепція комплексної майнової безпеки є системою поглядів на цілі і завдання, а також основні принципи та напрямки діяльності в області зниження майнових ризиків.

Забезпечення комплексної безпеки та антитерористичної захищеності готельно-ресторанних комплексів повинно розглядатися в контексті єдиної концепції, основні положення якої мають бути наступними:

- формування цілей і завдань по забезпеченню майнової безпеки готельно-ресторанного комплексу;

- аналіз переліку можливих загроз, ранжування вірогідностей ризику і сум потенційного збитку;

- реалізацію комплексного підходу і взаємного узгодження організаційних, технічних та кадрових заходів і рішень;

- мінімізацію витрат за критерієм «ефективність - вартість»;

- забезпечення живучості, гнучкості і керованості комплексу майнової безпеки;

- забезпечення можливості подальшого розвитку, модернізації та зміни конфігурації комплексу майнової безпеки.

У рамках концепції управління майновою безпекою готельно-ресторанних комплексів сформулюємо такі основні цілі забезпечення комплексної майнової безпеки:

- підвищення рівня захисту майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів від впливу пожеж, техногенних аварій, терористичних, кримінальних та інших протиправних дій;

- захист гостей, персоналу та майна готельно-ресторанних комплексів від кримінальних посягань;

- удосконалення технології готельного та ресторанного обслуговування.

Цих цілей слід досягати шляхом здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів щодо управління майновою безпекою, що відповідають сучасним міжнародним стандартам, включаючи оснащення будівель готельно-ресторанних комплексів новітніми технічними засобами, проведення тактико-організаційних заходів і на основі аналізу можливих загроз для готельних комплексів та закладів ресторанного господарства.

Проведене дослідження характерних для майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів загроз дало змогу згрупувати їх на рис. 3 та визначити наслідки їх реалізації для майнової безпеки підприємств сфери гостинності.

Практичні дії власників і керівництва готельно-ресторанних комплексів по забезпеченню виконання концепції майнової безпеки повинні передбачати першочергове вироблення програми організаційних заходів.

Ще не так давно організаційні заходи забезпечення майнової безпеки містили вузьке коло заходів щодо фізичного захисту приміщень та майна готельно-ресторанних комплексів. Практика показала, що традиційний метод посилення майнової безпеки шляхом збільшення чисельності співробітників не дає бажаного результату, як з економічних міркувань, так і через низьку ефективність такого підходу. Сучасна концепція майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів повинна орієнтувати на системний, комплексний підхід, що поєднує в собі методи організаційного, технічного і фізичного характеру в їх оптимальному поєднанні і розумному визначенні частки кожної складової.

Рис. 3. Загрози майновій безпеці готельно-ресторанних комплексів та ймовірні наслідки їх реалізації

Пропонуємо такі основні елементи організаційної системи забезпечення заходів майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів (рис. 4).

Рис. 4. Організаційні заходи забезпечення реалізації концепції комплексної майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів

Грунтуючись на переліку загроз всіх видів і «портретних» характеристиках криміногенних елементів, наведених на рис. 3.1, можна сформулювати вимоги до організаційно-технічних заходів і технічних засобів систем комплексного забезпечення майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів (рис. 5).

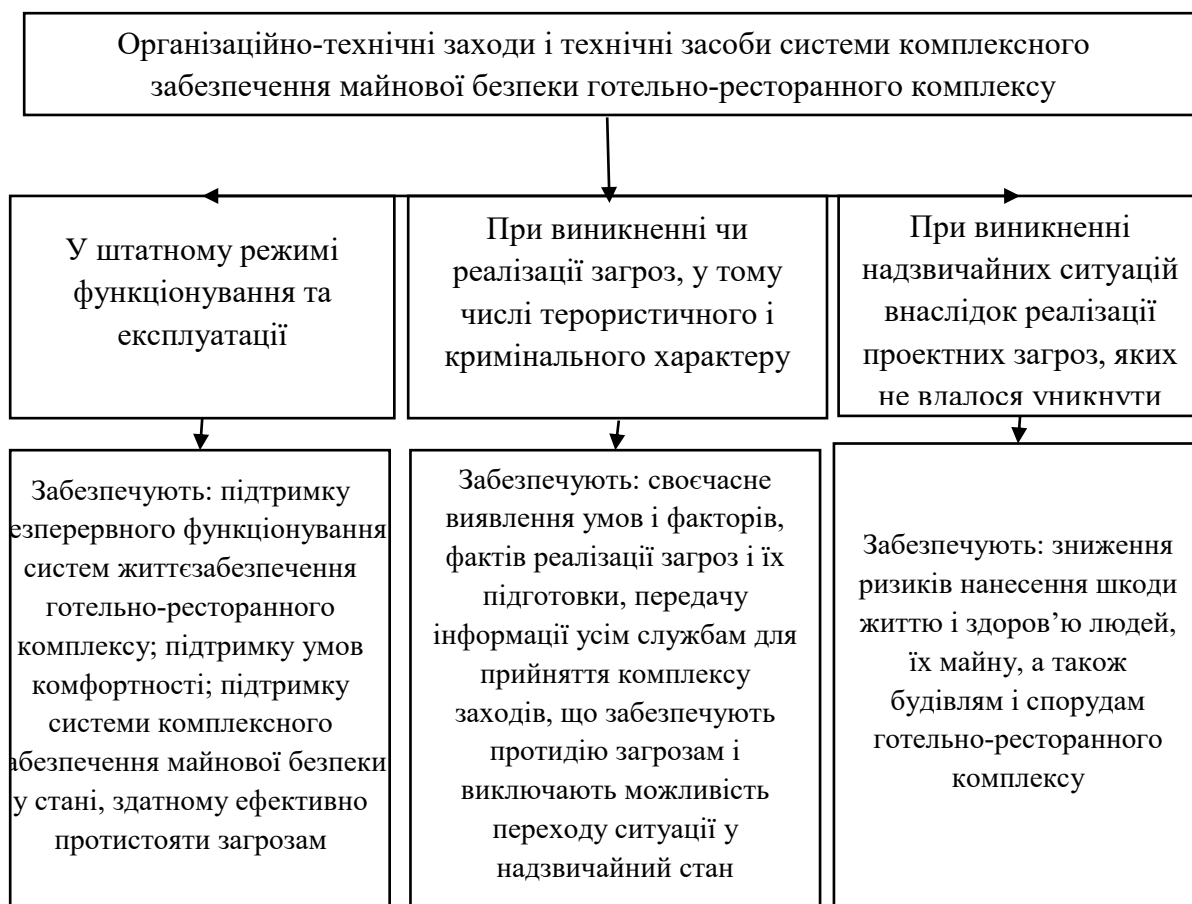

Рис. 5. Вимоги до організаційно-технічних заходів та технічних засобів комплексного забезпечення майнової безпеки готельно-ресторанних комплексів

У межах концептуального підходу до управління майновою безпекою готельно-ресторанних комплексів пропонується періодично здійснювати аудит майнової безпеки.

Аудит майнової безпеки - це комплекс заходів, що дозволяють отримати найбільш повну та об'єктивну оцінку захищеності готельно-ресторанних комплексів від широкого кола загроз та майнових ризиків, що включаються в концепцію комплексної майнової безпеки. Аудит майнової безпеки організовує власник готельно-ресторанного комплексу у взаємодії з незалежними професійними службами за типами та видами загроз (наприклад, пожежна безпека, стан будівельних конструкцій, антитерористична захищеність тощо).

На підставі результатів аудиту повинні бути сплановані технічні та організаційні заходи з метою локалізації виявлених проблем - як на етапі функціонування готельно-ресторанного комплексу, так і на етапі проектування

при новому будівництві та реконструкції. Заходи по зміцненню до необхідного рівня будь-яких «незахищених» елементів системи комплексної майнової безпеки утворюють ефективну систему, що враховує специфіку готельно-ресторанного комплексу.

Аудиту можуть бути піддані:

- проектне рішення щодо побудови готельно-ресторанного комплексу;
- конструкції, огорожі будівлі та споруди діючого готельно-ресторанного комплексу;
- інженерно-технічна інфраструктура – стан комунікацій, мереж, запірної та електричної арматури, освітлення, пультів і центрів управління, систем АСУ;
- система протипожежних заходів;
- системи доступу, контролю, телекомунікаційного та іншого стеження, сигналізації, електронних замків і інших систем безпосередньо структури забезпечення майнової безпеки;
- під'їзні шляхи, входи основні, службові та аварійні, евакуаційні шляхи;
- система взаємодії з усіма зовнішніми службами підтримки майнової безпеки - адміністративні органи, комунальні аварійні служби, служба МНС, пожежна служба та інші;
- організаційна та кадрова структура служб безпеки, професійна підготовка, навчання, тренінги.

В окремих випадках до складу заходів з аудиту майнової безпеки можуть бути включені розділи:

- аудит інформаційної безпеки;
- комплексний захист електронних інформаційних і керуючих систем, комп'ютерної мережі;
- захист конфіденційної інформації та персональних даних;
- перевірка партнерів і конкурентів;
- перевірка персоналу готельно-ресторанного комплексу.

У практичний комплекс заходів з аудиту майнової безпеки може бути включено різне число розділів, залежно від ступеня відповідності будівлі та

організаційно-технічної системи майнової безпеки вимогам, що пред'являються. Наприклад, для будівель, побудованих в останні роки за сучасними проектами не обов'язково включати розділи інженерно-технічної оцінки конструкцій, тощо.

Аудит майнової безпеки дозволяє отримати об'єктивну і незалежну оцінку поточного стану захищеності готельно-ресторанного комплексу, розрахувати майнові ризики, що враховують ймовірність реалізації загроз, а також їх можливий збиток.

При виборі розділів (напрямів) аудиту майнової безпеки пропонується виходити з того, що основним джерелом небезпек продовжує залишатися техносфера - статистика надзвичайних ситуацій (НС) останніх років свідчить про зростання кількості НС, пов'язаних з даною сферою, в тому числі з людськими жертвами.

Ймовірність виникнення НС і локальних аварій на об'єктах готельно-ресторанних комплексів посилюється низкою факторів: складною інженерною конструкцією сучасних готелів і ресторанів, застосуванням у складі інженерних систем пристроїв, що містять потенційні фактори небезпеки (відкритий вогонь, хімічні та газові реагенти, електрика високої напруги тощо).

Для значної кількості споруд готельно-ресторанних комплексів 1950-1980 рр. характерний високий рівень зносу основних фондів.

Пожежний аудит проводиться з метою виявлення порушень вимог пожежної безпеки на об'єкті та розробки заходів протипожежного захисту майна готельно-ресторанних комплексів.

Після проведення обстеження готується звітна довідка, в якій містяться всі порушення вимог пожежної безпеки та пропоновані заходи щодо їх усунення. При введенні аудиту майнової безпеки частина відповідальності за забезпечення пожежної безпеки готельно-ресторанних комплексів з органів державного пожежного нагляду перекладається на організації, що здійснюють під свою відповідальність підприємницьку діяльність з незалежної оцінки пожежних ризиків.

Основне завдання аналізу ризику всіх видів аудиту майнової безпеки полягає в тому, щоб надати об'єктивну інформацію про стан небезпечного об'єкта особам, які приймають рішення щодо його безпечної експлуатації та прийнятті рішень про заходи щодо зниження ризику і забезпечення майнової безпеки при виникненні НС.

На основі аудиту майнової безпеки формується перелік функціональних блоків приміщень готельно-ресторанних комплексів і критично важливих точок готельного підприємства. Такий перелік береться до уваги при виробленні організаційних і технічних заходів при проектуванні готельно-ресторанного комплексу і відборі системних засобів, які можна рекомендувати для створення комплексних систем майнової безпеки в готельно-ресторанних комплексах.

Перелік функціональних блоків приміщень готельно-ресторанних комплексів, критично важливих точок для їх майнової безпеки, на нашу думку є таким:

- приймально-вестибюльні групи приміщень, у тому числі багажні входи та вестибюлі;
- підземна автостоянка;
- наземна автостоянка, що безпосередньо примикає до готельно-ресторанного комплексу;
- зона завантаження / розвантаження вантажів для постачання готельно-ресторанного комплексу;
- технічні приміщення, призначені для розміщення інженерної інфраструктури готельно-ресторанного комплексу;
- вертикальний транспорт (ліфти, підйомники);
- зони забору повітря системою припливної вентиляції;
- центральний тепловий пункт;
- трансформаторні підстанції і щитові;
- системи резервного енергопостачання;
- пункт управління системою комплексного забезпечення майнової безпеки та антитерористичної захищеності;

- пункт управління і диспетчеризації інженерної інфраструктури готельно-ресторанного комплексу;
- пункт управління системою пожежної безпеки;
- шляхи евакуації;
- групи приміщень і служб: культурно-дозвільна, фізкультурно-оздоровча, медичного обслуговування, побутового обслуговування, підприємств торгівлі, ділової діяльності, адміністрації і служб експлуатації, приміщень обслуговування, вбудовано-прибудованих підприємств та установ;
- конференц-зали та інші приміщення ділової активності, які передбачають можливість скупчення значної кількості людей, у тому числі VIP-рівня;
- приміщення харчування (бари, ресторани, банкетні зали тощо), які передбачають можливість скупчення значної кількості людей, у тому числі VIP-рівня;
- критично важливі елементи конструкції будівель готельно-ресторанних комплексів, вплив на які може привести до їх обвалення;
- готельні номери (підходи до готельних номерів), включаючи шляхи руху від входу в будівлю готельно-ресторанного комплексу, призначені для обслуговування VIP-персон;
- місця розміщення евакуйованих з будівель готельно-ресторанного комплексу людей;
- шляхи під'їзду і місця розміщення засобів, задіяних у вирішенні завдань забезпечення майнової безпеки та протидії загрозам;
- вікна перших і цокольних поверхів;
- виходи на покрівлю будинків готельно-ресторанних комплексів;
- службові входи / виходи в будівлі готельно-ресторанних комплексів;
- підземні і наземні комунікації будівель, що мають входи або виходи у вигляді колодязів, люків, лазів, шахт, відкритих трубопроводів, каналів та інших подібних споруд, через які можна проникнути в будівлі готельно-ресторанних комплексів.

Наведений перелік вразливих місць є орієнтовним і повинен уточнюватися в процесі розробки проектної документації, а також аудиту майнової безпеки будівель готельно-ресторанних комплексів. Для готельних підприємств та ресторанних закладів у складі багатофункціональних комплексів може бути підготовлений уточнений перелік вразливих місць, з урахуванням всіх інших функцій комплексу.

Аналізуючи викладені вище характеристики особливостей готельно-ресторанних комплексів та їх будівель, характеристики загроз, серед засобів забезпечення комплексних систем майнової безпеки, слід віднести:

- засоби та системи протипожежного захисту;
- традиційні механічні способи технічного укріплення;
- засоби та системи моніторингу, включаючи засоби, що формують систему моніторингу будівельних конструкцій та інженерних систем;
- засоби та системи відеоспостереження та телекомунікацій;
- засоби та системи контролю та управління доступом;
- засоби та системи охоронної сигналізації;
- системи електронних сейфів та інших захисно-блокувальних пристроїв;
- засоби та системи тривожно-викличної сигналізації;
- засоби та системи візуально-звукового оповіщення та управління евакуацією (COUE).

При виборі зазначених технічних засобів (враховуючи різноманіття пропозицій як системних рішень, такі самих технічних приладів та апаратури), слід керуватися наступними критеріями:

- встановлювані комплекси засобів і систем захисту повинні бути адекватні можливим загрозам (розумно достатніми). Вибір повинен визначатися на основі розумного аналізу ймовірності ризиків і прогнозованого збитку;
- використовувані обмежувальні фізичні пристрої та апаратура не повинні створювати додаткових перешкод і великих ускладнень для нормального функціонування готельно-ресторанного комплексу - як обслуговуючому персоналу, так і гостям. Зайва таємність, жорсткий режим, постійна

демонстрація техніки, як і озброєної охорони, може відлякати частину клієнтів і позбавити готель іміджу «відкритого будинку»;

- застосовувані комплекси засобів і систем захисту повинні реально забезпечувати пріоритетну функцію - захищати здоров'я і життя гостей і співробітників готелю та його майно, не чинити шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Баланс між функціями майнової безпеки, реалізованими інженерно-технічними засобами комплексного забезпечення майнової безпеки та антитерористичної захищеності готельно-ресторанних комплексів, та обраними організаційними заходами, визначається на стадії проектування об'єкту.

Хотілося б у межах даного дослідження запропонувати один із інструментів для контролю та управління доступом, що не вимагатиме від керівництва готельно-ресторанних комплексів надмірних витрат, на відміну від складних та високотехнологічних систем, віднесених нами до засобів забезпечення комплексних систем майнової безпеки. Отже, при формуванні точок контролю доступу приймається до уваги перелік функціональних блоків приміщень готельно-ресторанних комплексів і критично важливих точок готельного підприємства. Наприклад, може бути розроблена «карта» приміщень підвищеного інтересу з визначенням рівнів доступу (приклад наведено в табл. 3.1): (a) - повний, (b) - тільки авторизований гість і персонал, (c) - тільки персонал, (d) - тільки авторизований персонал, тощо (табл. 1).

Впровадження системи майнової безпеки дозволяє оптимізувати використання співробітників охорони і зменшити витрати на її утримання при одночасному збільшенні ефективності роботи. Однак відповідь на запитання, чи отримає готельно-ресторанний комплекс економічний ефект від впровадження концептуального підходу до комплексного управління майновою безпекою ми отримаємо, якщо будемо розглядати створення системи майнової безпеки як інвестиційний проект.

Підприємець (у нашому випадку власник готельно-ресторанного комплексу) вкладає кошти в систему майнової безпеки. При цьому будь-який

підприємець, перш ніж робити інвестиції, зазвичай оцінює їх ефективність. Його цікавить результат і в першу чергу результат фінансовий, тобто збільшення доходів. Яких же доходів можна очікувати від впровадження повномасштабної системи майнової безпеки?

Таблиця 1

Карта приміщень підвищеного інтересу і регулювання доступу до них

Місця підвищеної зацікавленості	Можлива акція	Рівень контролю і доступу
Готельні номери і особливо апартаменти люкс	Пограбування, крадіжка, напад на гостей	b
Бар, ресторан готелю	Збройне пограбування, захоплення заручників	a, відеоспостереження
Холи, коридори, сходи, ліфтові холи	Пограбування, крадіжка, напад на гостей	a, відеоспостереження
Лобби/оформлення гостей тревожна кнопка	захоплення заручників	a, відеоспостереження,
Місце зберігання ключів	викрадення ключів	d, відеоспостереження
Каса	Збройне пограбування	d, відеоспостереження, тривожна кнопка
Камера тимчасового зберігання цінностей	Збройне пограбування, крадіжка	d, відеоспостереження
Приміщення адміністрації	захоплення заручників, Збройне пограбування, вбивство	d, відеоспостереження
Приміщення служби безпеки	Нейтралізація охорони і системи сигналізації	d, відеоспостереження
Приміщення для конфіденційних переговорів	Установка підслуховуючої апаратури	b відеоспостереження
Паркинг, автостоянка	Викрадення автотранспортних засобів, напад, установка вибухових речовин	a, відеоспостереження

Якщо повернутися ще раз до списку задач, наведеному вище, можна відзначити, що забезпечення майнової безпеки –завдання, тісно пов’язане з питаннями комп’ютерної обробки інформації та з маркетинговими дослідженнями, з діяльністю господарських служб і з обліково-фінансовими процедурами, з юридичними аспектами функціонування і з рекламною активністю готельно-ресторанного комплексу. Тобто, по суті, елементи

забезпечення майнової безпеки присутні в роботі всіх підрозділів готельно-ресторанного комплексу, роблячи цю роботу більш результативною.

Під результативністю, як правило, розуміється економічний ефект. Отже, питання полягає у визначенні кількісного вираження цього ефекту.

Перш за все, виділимо дві складові – прямий економічний і непрямий економічний ефекти.

У готельному бізнесі забезпечення майнової безпеки не спрямоване безпосередньо на вилучення доходу. Тому прямий економічний ефект може бути отриманий тільки у вигляді зменшення фінансових втрат від негативних впливів на бізнес.

Повернемося тепер від систем пожежної безпеки до комплексних систем майнової безпеки і до непрямих економічних ефектів. У тому ж випадку з пожежею страждає не тільки майно, а й авторитет готельно-ресторанного комплексу. В умовах ринкової економіки це означає зниження наповнюваності. І навпаки, впровадження комплексних систем майнової безпеки, супроводжуване відповідними іміджевими акціями, призводить до підвищення статусу готельно-ресторанного комплексу. Взаємозв'язок майнової безпеки та економічної стійкості готельно-ресторанного комплексу є незаперечним.

Інформація про високий рівень майнової безпеки та фінансової сумлінності готельно-ресторанного комплексу, підкріплена реальними фактами, створює у потенційних клієнтів відчуття безпеки і комфорту. Наповнюваність різко підвищується. При максимальній вартості комплексної системи майнової безпеки в межах суми, еквівалентної 300-500 тисячам доларів США для середнього за розмірами готельно-ресторанного комплексу, витрати на її створення окупаються за два роки при збільшенні наповнюваності всього на 5%. Однак не треба забувати, що вказана вартість системи майнової безпеки складає більше 15% середньорічного доходу середньостатистичного готельно-ресторанного комплексу. А адже при створенні та використанні будь-якої системи майнової безпеки існують ще і невраховані експлуатаційні витрати.

Рішення цієї проблеми для вітчизняних готельно-ресторанних комплексів полягає в поетапному фінансуванні проекту по створенню системи майнової безпеки.

Звернемося до зарубіжного досвіду. Нині західні компанії витрачають на питання забезпечення майнової безпеки близько 10% свого річного доходу. Приблизно третина цих коштів йде на модернізацію систем майнової безпеки. У нашому випадку це становить суму, еквівалентну 90 тисячам доларів США на рік. Навіть якщо вважати, що обсяги інвестицій повинні бути ще в два рази нижчими, середньостатистичний столичний готельно-ресторанний комплекс може дозволити собі щорічне фінансування розвитку системи майнової безпеки в розмірі, еквівалентному 45 тисячам доларів США на рік.

Цей факт дозволяє вести мову про можливість повного технічного переозброєння один раз в 5-10 років і постійного підтримання характеристик і можливостей системи майнової безпеки на найсучаснішому рівні.

А що робити тим невеликим готельно-ресторанним комплексам, чії доходи не дозволяють виділяти на модернізацію системи майнової безпеки такі кошти? Їм доведеться зменшити разові вкладення ще в два-три рази. І головне питання при цьому полягає в тому, як вкласти виділені на створення системи майнової безпеки гроші максимально ефективним чином. Рекомендації, викладені в цьому підрозділі магістерської роботи, безумовно, допоможуть провести відбір найефективніших елементів і систем майнової безпеки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Міненко М. В. Сутність та види суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств [Електронний ресурс] / М. В. Міненко// Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2802_
2. Пригунов П. Я. Сучасні підходи до розробки регламенту по забезпеченню економічної безпеки на підприємстві / П. Я. Пригунов // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. - 2014. –№113. - С. 151-162.
3. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства: навчальний посібник / П.Р. Пуцентейло. – К.: ЦУЛ, 2007. – 300 с.
4. Колпаков, П. А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы :

автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Колпаков Павел Александрович. - М. : МГУ им. М.В.Ломоносова, 2007. - 25 с.

5. Фоміченко І.П., Баркова С.О. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України / І.П. Фоміченко, С.О. Баркова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. - № 3 (23). – 57-66.

6. Кириченко О.С. Сутність управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання / О.С. Кириченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Випуск 1. – Том 1. – С.265-270.

7. Сусликов В.Н. Некоторые проблемы информационной безопасности недвижимости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aselibrary.ru/datadocs/doc_488tu.pdf.

8. Малащенко В. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного корпоративного управління / В. Малащенко // Вісник Національної академії державного управління. - 2013. - №11. –С.283-291.

9. Сак Т.В. Стратегічні підходи в управлінні економічною безпекою підприємства / Т. В. Сак // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту / Хмельниц. кооп. торг.-екон. інт. – Хмельницький: [б. в.], 2011. - №5 : Економічні науки .- С. 50-59.

10. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. - 2014. - №4. - С. 282-289.

11. Франчук В. И. Корпоративные отношения в системе безопасности акционерных обществ / В. И. Франчук // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 11. - С145 -150.

12. Черкасова С. О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С. О. Черкасова // Економіка: реалії часу. - 2013. - № 2 (7). - С. 22 - 23.

13. Шатохін А. Л. Сутність та складові елементи механізму управління економічною безпекою підприємства / А. Л. Шатохін, Т. Б. Ігнашкіна // Бізнес Інформ. - 2014. - № 2. - С. 396-401.

14. Бехтер Л. А. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Л. А. Бехтер. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/3568/1/138.pdf>.

15. Беликов О. Основы комплексной системы обеспечения экономической безопасности бизнеса / О. Беликов // Менеджмент и менеджер. — 2007. — №11. — С. 43-52.

16. Взгляд на обеспечения безопасности гостиниц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.horeca62.ru/articles/84-vzglyad-na-obespecheniya-bezopasnosti-gostinits>.

17. Стандартизация гостиничных услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dw6.ru/standartizatsiya_gostinichnyh_uslug.html.
18. Кардаш В.Я. Стандартизация и управление качеством продукции /В.Я. Кардаш. - К.: издательское объединение «Вища школа», 1995. – 343 с.
19. Момот А.И. Проблемы сертификации систем качества: учебное пособие для вузов / А.И. Момот. - Донецк: ДонГТУ, 2000. – 413 с.
20. Щодо скасування обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 876 від 30.07.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1595-12>.
21. Баумгартен Л.В. Стандартизация и контроль качества гостиничных услуг: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Л. В. Баумгартен. — М. : Издательский центр «Академия», 2013.— 288 с.
22. Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг : Наказ Держстандарту України № 37 від 27 січня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart62/inx62922.htm>.
23. Сертификация отелей и ресторанов на соответствие требованиям международного стандарта HRS 32001:2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cccibltd.com/index.php/sertifikatsiya/16-sertifikatsiya-otelej-i-restoranol>.
24. Рыкунова О.М., Жаворонкова О.Р. Стандартизация и сертификация качества услуг в гостиничном хозяйстве / О.М. Рыкунова, О.Р. Жаворонкова // Культура народов Причерноморья. - 2009. - №161. - С.56-57.
25. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія у 2т.]. - Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. - Т. 2. - 349 с.

3.3. ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

ШІЛЬВІНСЬКА Ольга Леонардівна,

викладач кафедри

«Обліку та фінансів», Черкаський державний бізнес-коледж,

м. Черкаси, Україна

ЖИВКО Зінаїда Богданівна, д.е.н., професор,

професор кафедри менеджменту,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

м. Львів, Україна

В сучасних ринкових відносинах значення та роль процесу забезпечення фінансової безпеки значно змінилося. На даний час, фінансову безпеку можна розглядати як окрему науку, самостійний сегмент фінансового ринку.

Але найчастіше, фінансова безпека розглядається як одна із складових економічної безпеки. Під економічною безпекою прийнято розуміти окрему систему, яка повинна забезпечувати захист та попередження різних загроз, яка направлена на дотримання економічних інтересів підприємств, організацій та інших суб'єктів господарювання та сприяти зменшенню рівня збитків.

В перше на Україні термін «фінансова безпека» було вжито у Законі України «Про основи національної безпеки України», згідно з яким фінансова безпека — це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [1].

Багато науковців у своїх працях приділяють увагу питанням забезпечення фінансової безпеки держави, регіонів та підприємств.

Так у своїй праці Сусіденко О.В. розглядає фінансову безпеку підприємства як «стан захищеності підприємства від негативного впливу

зовнішніх та внутрішніх фінансових загроз, що забезпечить його стабільний розвиток на короткотермінову та довготермінову перспективу, та найбільш ефективне використання ресурсів підприємства, що виражається в позитивних значеннях фінансових показників діяльності підприємства» [2].

Але попри значну увагу науковців до фінансової безпеки підприємств, питання забезпечення фінансової безпеки ринку страхових послуг досліджено не в повній мірі.

Поняття безпеки страхового ринку наведено у «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» - безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах [3].

До основних цілей збереження фінансової безпеки страхового ринку можна віднести:

- забезпечення фінансової стабільності;
- забезпечення фінансової незалежності;
- забезпечення ефективності роботи страхових компаній;
- захист ресурсів страхових компаній;
- захист інтересів страхувальників.

Розглядаючи фінансову безпеку страхових компаній необхідно також і враховувати захист інтересів споживачів страхових послуг, яка здійснюється через державне регулювання страхової діяльності.

Згідно із Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» метою державного регулювання ринку страхових послуг в Україні є:

- 1) проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері страхових послуг;
- 2) захист інтересів споживачів страхових послуг;
- 3) створення сприятливих умов для розвитку та функціонування національного страхового ринку;

4) створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів страховими компаніями як учасниками ринків фінансових послуг;

5) забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;

6) контроль за прозорістю та відкритістю страхового ринку [4].

Державне регулювання страхової діяльності повинно:

1) не допускати на ринок фіктивні компанії, які можуть нанести збиток як страхувальникам, так і страховій справі в цілому;

2) сприяти діяльності на страховому ринку компаній, що мають міцну фінансову та правову основу;

3) забезпечувати формування та розвиток ефективно функціонуючого страхового ринку [4].

Під терміном «фінансова безпека» ми розуміємо таку систему, яка направлена на визначення небезпечних внутрішніх та зовнішніх факторів, попередження загроз фінансовій незалежності та платоспроможності, а також захист ресурсів страхових компаній та захист інтересів споживачів страхових послуг. Фінансово безпечна страхова компанія повинна підтримувати стабільний економічний розвиток та бути фінансово незалежною.

Панков Ю.В. вважав, що у сфері страхування фінансова безпека представляє собою такий стан фінансів, за яким показники, які його характеризують, не перевищують допустимих меж, забезпечуючи не тільки нормативне, але і ефективне та доцільне функціонування страховика [5].

Найчастіше виділяють та аналізують три основні напрями забезпечення фінансової безпеки страхової компанії:

- підтримка фінансової стабільності;
- збереження необхідного рівня платоспроможності;
- управління фінансовими ресурсами.

Фінансова безпека направлена на забезпечення постійного сталого розвитку підприємства та організацій. В зв'язку з цим її необхідно описувати за допомогою відповідних показників. Дані показники повинні відображати якість

управління по кожному з напрямів. Крім того для кожного показника необхідно визначати мінімально допустиме значення, виходячи з даних минулих періодів, внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на роботу організації.

У 2005 році Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України затвердила Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків. Метою даних рекомендацій є стандартизація процедур здійснення аналізу діяльності страховиків, своєчасне виявлення ризиків у їх діяльності. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків ґрунтуються на тестах раннього попередження.

Тести раннього попередження використовуються для визначення фінансової надійності страховиків, який розраховується за даними річної фінансової звітності.

Фінансова стабільність страхової організації - це здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також зміни в економічній кон'юнктурі.

Згідно з Законом України «Про страхування» фінансова стійкість страхових компаній визначається, виходячи з таких умов забезпечення їх платоспроможності [6]:

- наявності сплаченого статутного капіталу та гарантійного фонду страховика;
- створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності (рис.1).

Власні кошти страховика складають нерозподілений прибуток, статутний капітал та резерви, які сформовані за рахунок чистого прибутку.

На фінансову надійність впливає правильно організована тарифна політика страхової компанії. Страхові тарифи повинні бути розраховані на підставі статистичних даних та реальної збитковості. Але більшість страхових компаній не дотримуються даних вимог, у зв'язку з відсутністю кваліфікованих фахівців або у зв'язку з відсутністю реальних статистичних даних. Така політика

страхової компанії може призвести до формування страхових резервів, які не покривають збитки і у подальшому може привести до банкрутства компанії. І навпаки, коли створений страховиком фонд є достатнім для виконання страхових зобов'язань – тим вищою є фінансова надійність страховика.

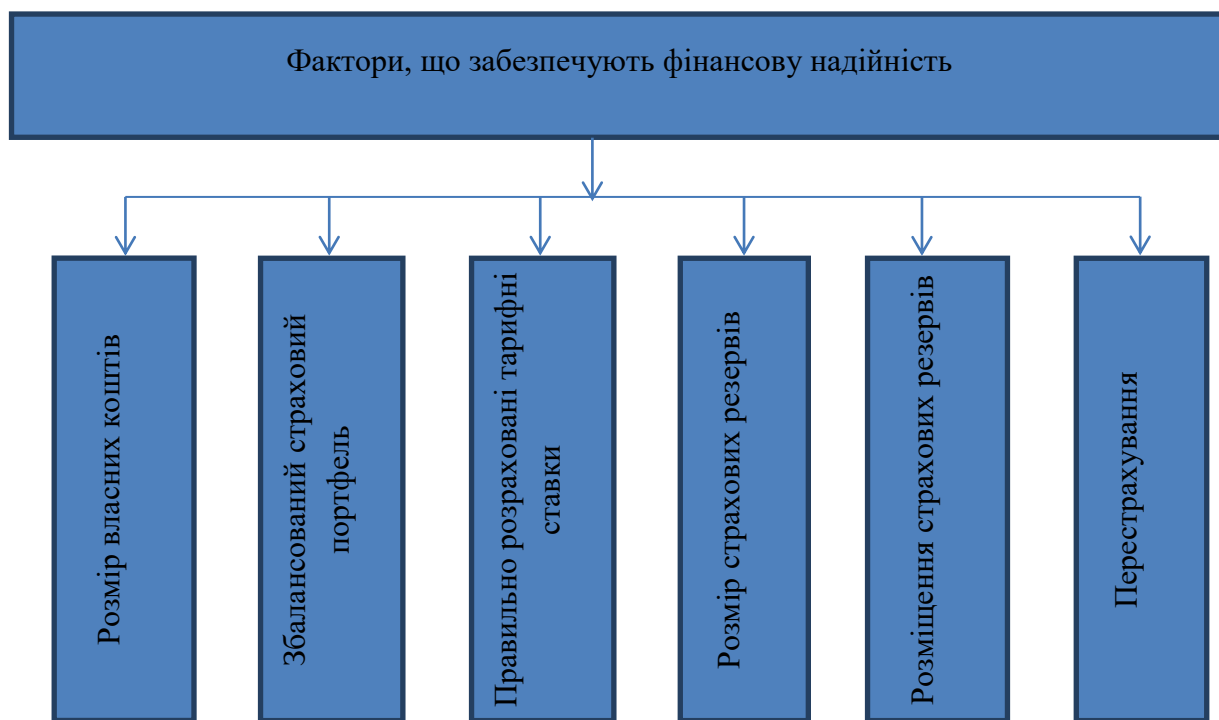

Рис.1. Фактори фінансової надійності страхової компанії

Також одним із джерел забезпечення фінансової стійкості є перестраховування.

За рахунок перестраховування відбувається перерозподіл ризиків та збитків між багатьма страховиками. Також за допомогою перестраховування страховик може захиститися від випадкових, незапланованих збитків.

Крім перестраховування страховики також для підтримки фінансової надійності можуть використовувати і співстрахування. За рахунок співстрахування розподіляються великі за обсягом ризики між двома або більше страховими компаніями.

Одним із факторів забезпечення фінансової надійності страхових компаній є правильно обрана інвестиційна політика. За рахунок отриманого прибутку від

інвестицій більшість страхових компаній покриває збитки від страхової діяльності.

Одним із важливих внутрішніх факторів є збалансованість страхового портфеля. Він характеризується кількістю діючих страхових договорів, числом застрахованих об'єктів та розміром сукупної страхової суми. Більшість страхових компаній України працюють з кількома видами страхування, за рахунок цього можна знизити рівень ризику неплатоспроможності.

Крім аналізу капіталу, активів, перестраховування, страхових резервів відповідно до Рекомендацій здійснюється розрахунок відносних показників. У документі наведено розрахунок та нормативні значення 11 показників (табл.1).

Таблиця 1

Показники фінансової надійності страхових компаній [7]

№	Показник	Метод розрахунку	Нормативне значення
1	Показник дебіторської заборгованості	$100\% * \frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Капітал}}$	0,04-0,05
2	Показник ліквідності капіталу	$100\% * \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Зобов'язання}}$	0,10-0,125
3	Показник ризику страхування	$100\% * \frac{\text{Сума чистих премій за всіма полісами}}{\text{Капітал}}$	0,06-0,075
4	Зворотний показник платоспроможності	$100 * \frac{\text{Загальна сума зобов'язань}}{\text{Капітал}}$	0,18 – 0,225
5	Показник доходності	$100 * \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Капітал}}$	0,06 – 0,075
6	Показник обсягів страхування	$100 * \frac{\text{Виплати і витрати}}{\text{Сума чистих зароблених премій}}$	0,06
7	Показник змін у капіталі	$100 * \frac{\text{Капітал (t)}}{\text{Капітал (t-1)}} - 1$	0,06 – 0,075
8	Показник змін у сумі чистих премій за всіма полісами	$100 * \frac{\text{Сума чистих премій (t)}}{\text{Сума чистих премій (t-1)}} - 1$	0,06 – 0,075
9	Показник незалежності від перестраховування	$100 * \frac{\text{Чиста сума премій по всіх полісах}}{\text{Валова сума премій по всіх полісах}}$	0,18 – 0,225
10	Показник відношення чистих страхових резервів до капіталу	$100\% * \frac{\text{Чисті страхові резерви}}{\text{Капітал}}$	0,016
11	Показник доходності інвестицій	$100\% * \frac{\text{Прибуток від фінансової діяльності}}{\text{Середній обсяг фінансових інвестицій протягом року}}$	0,04 – 0,075

До фінансової стійкості страховика висуваються вимоги на законодавчому рівні, наводяться рекомендації регулятора та існують формалізовані підходи до її оцінки.

Для визначення фінансової безпеки та надійності крім перерахованих показників, також доцільно розраховувати показники платоспроможності та ліквідності. Дані показники дають змогу проаналізувати фінансовий стан страхової компанії на короткострокову та довгострокову перспективу.

Платоспроможність страхової організації - здатність виконувати зобов'язання в будь-який момент часу.

Відповідно до вимог Закону України «Про страхування» страховики зобов'язані дотримуватися наступних умов забезпечення платоспроможності:

- наявність сплаченого статутного капіталу та наявність гарантійного фонду;
- створення страхових резервів;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковими нормативними запасами платоспроможності [6].

Законодавством обумовлюється мінімальний розмір статутного капіталу, який становить:

- для страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
- для страховика, який займається страхуванням життя 10 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України [7].

Для страховиків є обов'язкова наявність гарантійного фонду, який складається з додаткового та резервного капіталу та сум нерозподіленого прибутку.

Для забезпечення платоспроможності за рахунок нерозподіленого прибутку страховики можуть створювати вільні резерви.

Кожен страховик повинен підтримувати належний рівень фактичного запасу платоспроможності. Відповідно до Закону України «Про страхування»

фактичний запас платоспроможності повинен перевищувати розрахунковий нормативний запас.

Фактичний запас платоспроможності (нетто-активи) визначається вирахуванням зі загальної суми активів (вартості майна) суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань [6].

Методика обчислення нормативного запасу платоспроможності неоднакова для страхових компаній, які здійснюють страхування життя і які здійснюють загальні види страхування.

Нормативний запас платоспроможності для страховика, який здійснює страхування життя, на будь-яку дату дорівнює величині, що визначається множенням загальної величини резерву довгострокових зобов'язань (математичних резервів) на коефіцієнт 0,05. Загальна величина резерву довгострокових зобов'язань дорівнює сумі резервів довгострокових зобов'язань (математичних резервів), розрахованих на цю саму дату окремо за кожним договором страхування життя [6].

Нормативний запас платоспроможності страховика, який здійснює загальні види страхування, обчислюється двома способами. Для подальшого порівняння з фактичним запасом платоспроможності обирається більша з отриманих величин.

Відповідно до першого способу, нормативний запас платоспроможності обчислюється множенням суми страхових премій за попередні 12 місяців на коефіцієнт 0,18 (останній місяць складатиметься з кількості днів на дату розрахунку). При цьому сума страхових премій зменшується на скориговану суму страхових премій, належних перестраховикам. Сума страхових премій, належних перестраховикам, коригується множенням на встановлені Законом "Про страхування" коефіцієнти, починаючи з 2003 року – 0.5 [6].

Відповідно до другого способу нормативний запас платоспроможності обчислюється множенням суми страхових виплат за попередні 12 місяців на коефіцієнт 0,26 (останній місяць складатиметься з кількості днів на дату розрахунку) [6].

При цьому сума страхових виплат зменшується на скориговану суму страхових виплат, що компенсуються перестраховиками згідно з укладеними договорами перестраховування. Коригування здійснюється з використанням таких самих коефіцієнтів, які використовуються в першому способі розрахунку нормативного запасу платоспроможності.

При розрахунку та аналізі платоспроможності необхідно враховувати фактори, які мають сприятливий або несприятливий вплив на даний показник (рис. 2). За рахунок даних факторів показник платоспроможності змінюється.

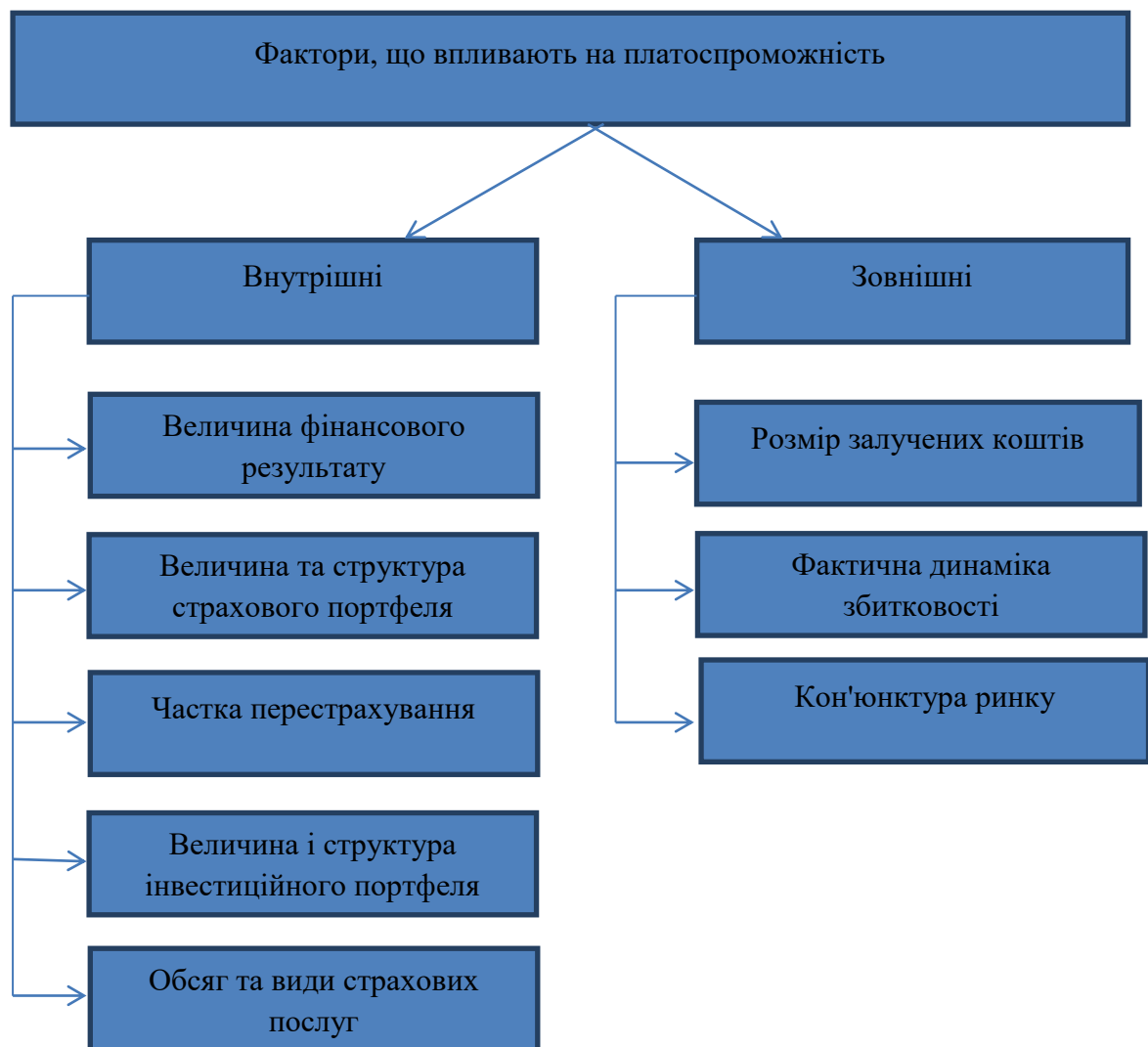

Рис. 2. Фактори, що впливають на платоспроможність

Але використання загальних нормативів не завжди достатньо для розрахунку ефективності роботи страхової компанії. При оцінці фінансової

стабільності та безпеки обов'язково необхідно враховувати зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на діяльність компанії на даний час (рис. 3).

Рис. 3. Фактори, які впливають на фінансову безпеку

Отже, на фінансову безпеку страхової компанії впливають різні фактори, які можна об'єднати у наступні групи:

- організаційно-правові – недостатній рівень державного регулювання та контролю за ринком страхових послуг, відсутність достатнього рівня конкуренції, порушення страхового законодавства, несвоєчасне виконання зобов'язань перед страховальником або у не повному розмірі;

- економічні – рівень інфляції, фінансова політика держави, грошово – кредитна політика, кон'юнктура страхового ринку, низька платоспроможність юридичних та фізичних осіб, необхідність перестрахування великих ризиків за кордоном;

- соціально-психологічні - демографічна ситуація, рівень захворюваності, рівень медичного обслуговування, недовіра до страхових компаній, відсутність належної системи гарантування страхових виплат, розміри страхових компенсацій;

- екологічні – забруднення навколишнього середовища, що призводить до підвищення рівня захворюваності.

Аналізуючи вище викладене, можна зробити висновок, для того щоб страхова компанія була фінансово безпечною, необхідно дотримуватися наступних умов:

- рівень оборотного капіталу повинен перевищувати мінімальний розмір;
- власний капітал повинен складати не менше 30% рівня страхових резервів;
- правильно обрана інвестиційна політика;
- використання перестрахування та співстрахування;
- достатній рівень платоспроможності та ліквідності.

На даний час згідно з даними Нацкомфінпослуг [8] фінансовий стан діючих страхових компаній України залишається на задовільному рівні, стабільно зростають резерви, також страховики нараховують сукупний капітал, щоб відповідати вимогам чинного законодавства .

Забезпечення фінансової безпеки є основною умовою успішного функціонування страховиків, розвитку ринку страхових послуг, збереження конкурентоспроможності страхових компаній.

Фінансова безпека страхова компанія – це компанія яка має достатній рівень сформованого статутного капіталу, страхових та технічних резервів, має достатній рівень оборотного капіталу, здійснює перестрахування, має

правильно оборану інвестиційну політику, виплачує в повному обсязі страхове відшкодування, відсутні зловживання керівництва та персоналу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-ІУ. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика : моногр. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. 128 с.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України від 12.07.2001 № 2664-ІІІ. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
5. Панков Ю.В. Финансовая безопасность страховщика как атрибут страховой культуры // [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://lib.ru/p/pankow_i_w/financialdoc.shtml
6. Про страхування. Закон України від 07.03.1996 № - 85/96-ВР. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/ed20120701>
7. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
8. Офіційна сторінка Нацкомфінпослуг. Огляд ринків [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>

3.4. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ ЯК ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***БІЛИК Вікторія Вікторівна**, д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

***КУЦЕНКО Дмитро Миколайович**, аспірант
кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Враховуючи важливу роль економічної безпеки банківських установ для їх нормального функціонування, яке є обов'язковою умовою для забезпечення перерозподілу потоків капіталу, опосередкування інвестиційних процесів, фінансування колективних та індивідуальних потреб, можна стверджувати про необхідність запровадження високо функціональних та ефективних систем економічної безпеки в усіх без винятку банках країни. Проте, обмеженість фінансових, часових, трудових та матеріальних ресурсів нерідко змушують керівництво банківських установ нехтувати питаннями безпеки як окремих видів банківських операцій, так і власного персоналу та активів клієнтів. Тому за таких умов великого значення набуває раціональна організація регулювання систем економічної безпеки банківських установ на державному рівні із використанням інструментарію нормування та контролю різних аспектів діяльності банківських установ, починаючи від ліцензування їх діяльності і закінчуючи вимогами до рівня освіти та кваліфікації представників вищої ланки керівництва. На даному етапі еволюції банківської системи України державне регулювання залишається чи не єдиним засобом захисту корпоративних банківських ресурсів та ресурсів клієнтів банку від негативного впливу на них

різного роду зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, а тому виконує не лише економічну, але і соціальну функцію.

Державне регулювання економічної безпеки банківських установ є одним із елементів механізму регулювання фінансової безпеки держави і цілому. Ця наукова проблематика знайшла досить широке відображення у працях таких дослідників, як Денисюк О. В. [1, 2], Загарій В. П. [3], Зачосова Н. В. [4-7], Кльоба Л. Г. [8], Макарюк О.В. [9] Мохова Ю.Л. [10], Присяжнюк О. П. [11]. Окремі аспекти державного регулювання різних секторів фінансового ринку і їх учасників розкриваються у працях таких вчених, як Безклуба О. О. [12], Веріга Г. В. [13], Вітвицька, Д. П. [14], Запаранюк Т. [15], тощо.

Проблемам державного регулювання діяльності банківських установ, у тому числі підтримки і рівня їх економічної безпеки, також присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-теоретиків і спеціалістів-практиків. До переліку науковців, до сфери інтересів яких входять питання забезпечення належного стану економічної та фінансової безпеки банків як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і у контексті економічної безпеки держави, можна віднести таких дослідників, як: Алямкін Р. В., що вивчає суть та значення категорії «капітал» у процесі формування економічної безпеки банківського сектору [16], Барановський О., який активно досліджує безпеку банківської сфери [17] та природу економічної безпеки комерційного банку [18], Борець А. М., що досліджує економічну сутність та підходи до визначення поняття «фінансова безпека банку» [19], Валильчак С. В., яких вивчає кредитну діяльність банків та її вплив на економічну безпеку держави [20], а також досліджує теоретичні основи фінансово-економічної безпеки кредитних операцій банку [21, 22], здобутки яких закладають теоретичні основи організації та функціонування систем економічної безпеки банківських установ і механізмів контролю їх роботи з боку державних наглядових органів, у першу чергу, Національного банку України. Проте, питання раціонального державного регулювання систем економічної безпеки банківських установ потребує більш глибокого дослідження у сучасних умовах господарювання банків в Україні.

В основу побудови сучасної системи економічної безпеки банківських установ в Україні повинно бути покладено її розуміння як сукупності підсистем, пов'язаних із різними за формою та змістом напрямками діяльності банку, його операціями тощо, виконання яких може нести у собі загрозу для нормальної роботи банківської установи і мінімізація яких є основною метою функціонування системи економічної безпеки. Разом із тим, для розробки комплексної системи економічної безпеки банківських установ в Україні необхідним етапом є визначення особливостей та характерних рис, яким така система має задовольняти, аби мати можливість претендувати на статус універсальної та такої, що може бути рекомендована до інтеграції всіх без винятку систем менеджменту вітчизняних банківських установ.

Проблеми із забезпеченням економічної безпеки банківських установ багато у чому пояснюються недоліками у нормативній і методологічній базі регулювання банківської діяльності.

Теоретичні дослідження, що мають на меті уточнення особливостей механізмів державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ, на разі не є численними, що зайвий раз доводить актуальність тематики, обраної для наукових пошуків [23].

Об'єктом державного регулювання у контексті даного дослідження є саме система економічної безпеки банківських установ. Система економічної безпеки банку – це комплекс економічних, організаційних і технічних заходів, призначених для захисту банківської діяльності від будь-яких негативних впливів як зсередини, так і ззовні установи.

Державне регулювання фінансової безпеки України, у тому числі і економічної безпеки фінансових установ, здійснюється у чітко визначеному законодавством правовому полі. В Україні розробляються три види державних концептуальних документів: концептуальний документ вищого рівня – Концепція (Основи) національної безпеки України; концептуальний документ першого рівня – Стратегія національної безпеки України; концептуальні документи другого рівня – стратегії (доктрини) по складових (аспектах)

державної політики. Всі вони містять систему факторів, дій і заходів, що стосуються забезпечення фінансової безпеки як складової економічної і національної безпеки держави [7].

Основи для забезпечення економічної безпеки закладено у Конституції України. Основний закон держави статтею 17 визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [24]. Проте, на нормативно-правовому рівні підґрунтя для розробки системи заходів щодо підтримки економічної безпеки на макро і мікрорівні було закладено лише у 1997 році, коли для реалізації основних положень щодо забезпечення національної безпеки України на державному рівні Постановою Верховної Ради України було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, яка згодом зазнала змін у 2000-му та 2003-му роках [25]. У 2003 році із прийняттям Закону України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» Концепція втратила чинність. Новим законом було встановлено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері [26]. У 2007 році указом Президента України № 105 було затверджено Стратегію національної безпеки України [27]. 15 серпня 2012 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, у якій визначено загрози, що стають на заваді реалізації фінансових інтересів суспільства, а також напрями державної політики, які мають сприяти їх досягненню. Цим документом систематизовано складові національної безпеки у фінансовій сфері та запропоновано їх [27].

До державних установ, які виконують функції нагляду та регулювання діяльності фінансових установ, а отже, можуть вважатись суб'єктами регулювання їх економічної безпеки, належать:

- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;

- Рахункова палата України;
- Національний банк України;
- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна фіскальна служба України;
- Державна казначейська служба України;
- Фонд державного майна України;
- Антимонопольний комітет України;
- Державна служба фінансового моніторингу України;
- інші державні установи.

На стан економічної безпеки банківських установ найбільший вплив мають такі структури, як Рада Національної безпеки і оборони України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України. Інші державні органи можуть частково виконувати функції регулювання безпеки фінансового ринку та фінансової системи в цілому (Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України).

Регулювання системи економічної безпеки банків у нашій державі покладено на Національний банк України. Загалом, основним завданням Національного банку України, а точніше механізму банківського нагляду, є забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи країни. Однак, низький рівень ефективності банківського нагляду підтверджується стрімким зниженням кількості банківських установ в Україні, погіршенням результативності їх роботи, зниженням рівня довіри споживачів фінансових послуг до вітчизняних банків, що змушує фінансові установи до пошуку напрямів самозабезпечення власної економічної безпеки.

НБУ є основним регулятором економічної безпеки державні та комерційні банки. Його зусилля, спрямовані на управління економічною безпекою банків, стабілізують стан усієї банківської системи, у якій, у різні

моменти часу та з різною метою, обертаються капітали усіх інших видів фінансових установ, суб'єктів господарювання, переважної більшості фізичних осіб; бюджетні кошти, тощо. До інструментів або процедур, що застосовуються НБУ з метою регулювання стану економічної безпеки банків, варто віднести:

- економічні нормативи банківської діяльності – норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, норматив адекватності регулятивного капіталу, норматив миттєвої ліквідності, норматив поточної ліквідності, норматив короткострокової ліквідності, норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, норматив великих кредитних ризиків, норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, норматив загальної суми інвестування [28];

- ліцензування банківських операцій;
- процентні ставки, за якими Національний банк України надає кредити комерційним банкам (офіційна облікова ставка, ставка рефінансування, ломбардна ставка);
- норма обов'язкових резервів банків;
- пряме обмеження розмірів банківських кредитів;
- регламентація умов видачі конкретних видів кредитів;
- періодичні перевірки банків;
- введення тимчасових адміністрацій до проблемних банків із метою відновлення їх платоспроможності, тощо.

Доцільність використання цих інструментів і конкретний напрям їх застосування залежать від того, у яких саме умовах функціонують банківські установи, та які види ризиків є для них притаманними. Деякі з них, наприклад, контроль за дотриманням економічних нормативів, здійснюється постійно і не залежно від стану банківської системи та характерних для неї загроз.

Ще одним діючим органом, що має регуляторний вплив на стан економічної безпеки усіх учасників фінансової системи, у тому числі, фінансових установ, є Національне антикорупційне бюро України – новий

орган у правоохоронній системі України, створений після Революції Гідності для очищення влади від корупції заради побудови та розвитку успішного суспільства та ефективної держави (Утворено Указом Президента України № 217/2015 від 16 квітня 2015 р.). Основне завдання Національного антикорупційного бюро України – попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, вчинених вищими посадовими особами, а також запобігання вчиненню нових [29]. Національне антикорупційне бюро України є членом EPAC (European partners against corruption) – Європейські партнери проти корупції – мережі європейських антикорупційних організацій, що об'єднує понад 60 антикорупційних організацій та органів контролю за поліцією країн-членів Ради Європи [30].

На міжнародному рівні питаннями регулювання стану фінансової безпеки на макrorівні опікуються такі структури: Рада з фінансової стабільності (FSB – Financial stability board), Міжнародний Валютний Фонд (МВФ), Світовий банк, Базельський комітет з питань банківського нагляду, Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності, тощо.

FSB сприяє міжнародній фінансовій стабільності, і виконує це завдання шляхом координації зусиль національних органів влади, що діють у фінансовій сфері, і міжнародних органів зі встановлення стандартів, оскільки вони працюють у напрямку розвитку дієвих політик регулювання, нагляду та інших напрямів функціонування фінансового сектора. FSB сприяє формуванню рівних умов для фінансового розвитку шляхом заохочення узгодженого слідування стандартам і політикам в усіх секторах і юрисдикціях. FSB, діючи через своїх членів, прагне до зміцнення фінансових систем і підвищення стабільності міжнародних фінансових ринків. Функції, які виконує FSB, є наступними:

- оцінювання рівня вразливості світової фінансової системи, а також виявлення та аналіз, на своєчасній і постійній основі в рамках макропруденційного нагляду, регуляторних та інших заходів, необхідних для усунення цих вразливостей, і контроль їх результатів;

- сприяння координації та обміну інформацією між органами, що відповідають за фінансову стабільність;
- моніторинг і консультування з питань розвитку ринкових тенденцій і їх наслідків для регуляторної політики;
- моніторинг і консультування щодо дотримання норм і стандартів;
- проведення спільних стратегічних оглядів міжнародних стандартів різним державним органам задля налагодження та координації їх роботи по розробці політики з метою забезпечення своєчасної, скоординованої діяльності, орієнтованої на пріоритети фінансової стабільності;
- формування принципів для створення і підтримки наглядових колегій;
- співпраця з МВФ для проведення заходів оповіщення про небезпеку;
- сприяння запровадженню стандартів і рекомендацій щодо політики за допомогою моніторингу, експертної оцінки та розкриття інформації у сфері фінансової стабільності [31].

Регулювання економічної безпеки банків відбувається згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» [32]. До компонентів механізму регулювання системи економічної безпеки банку можна віднести вимоги Національного банку України, що висуваються у процесі ліцензування діяльності кредитної організації, в частині мінімальної величини статутного капіталу, професійних якостей керівництва тощо. При здійсненні банком поточної діяльності елементами механізму регулювання системи економічної безпеки виступають обов'язкові для виконання нормативи Національного банку України, що регулюють його ліквідність, достатність капіталу, платоспроможність, тощо.

Одним із інструментів регулювання системи економічної безпеки банківських установ є моніторинг банківської діяльності, що періодично виконується Національним банком України.

Найбільш значимими для забезпечення економічної безпеки банківських установ наразі є стан таких складових системи економічної безпеки, як фізична та інформаційно-аналітична. З огляду на це, регуляторні механізми

Національного банку України мають включати напрями контролю цих елементів економічної безпеки. Зокрема, регулювання фізичної безпеки має здійснюватися за напрямами: вимоги щодо охорони приміщень, офісів, спецховищ, тощо; правила забезпечення захисту процесу інкасації; норми здійснення вхідного контролю за доступом у банк і його приміщень; контроль наявності і використання протипожежних засобів; встановлення вимог щодо рівня надійності, професіоналізму співробітників банківських установ, тощо. Регулювання інформаційної безпеки має передбачати обов'язкове створення системи захисту інформації банку; правила проведення ділової розвідки; моніторинг інформаційної прозорості, необхідної для ефективного функціонування банку інформації, та контроль цілеспрямованого поширення інформації про банк з метою підвищення ефективності його функціонування.

Регулювання економічної безпеки банку є пріоритетним завданням у системі регулювання економічної безпеки держави, що вимагає комплексного вирішення. Йдеться про сукупність інституційно-управлінських, організаційно-технічних і інформаційних заходів, спрямованих на забезпечення відтворення стійкого режиму функціонування банку, захист його прав та інтересів та інтересів його клієнтів, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, збереження фінансових і матеріальних цінностей, а також на забезпечення повернення кредитів. У підсумку, це матиме позитивний вплив на стійкість усієї банківської і як наслідок – фінансової системи країни.

У сучасних економічних умовах виникає нагальна необхідність зробити висновки з наслідків фінансової кризи, відгомін якої продовжує відчуватись у тенденціях розвитку вітчизняної банківської системи, та поліпшити механізми регулювання банківської діяльності з метою протидії стрімкому зниженню рівня економічної безпеки банків в Україні. Уряд має вжити заходів щодо реформування системи регулювання роботи банків із урахуванням допущених у минулому помилок і вимагати аналогічних і скоординованих дій з боку державних регуляторів інших сегментів фінансового ринку, зокрема від Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг, і від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Необхідність реформування національної банківської системи виникає з доцільності трансформації сучасних світових банківських систем. На разі постає питання щодо необхідності забезпечення глобального співробітництва міжнародних систем фінансового регулювання. Велика частина кредитів, отриманих вітчизняними бізнес-структурами через посередництво банківських інституцій, були надані закордонними банками та небанківськими установами, що, з одного боку, ставить стан українського бізнесу в залежність від стану глобального фінансово-кредитного сектора, а з іншого – викликає потребу в координації діяльності кредитного та банківського секторів на міжнародному рівні.

У ситуації, яка склалася нині в фінансовій системі України, уряд був змушений прийти на допомогу ряду вітчизняних банків задля недопущення їх банкрутства та ліквідації. З огляду на це, доцільно вказати на неприпустимість збереження системи преміальних бонусів, які отримували провідні менеджери банків за підсумками року. На найближчий період виплата бонусів повинна бути припинена, а сама система бонусів має ґрунтуватися на результативності діяльності банків впродовж декількох років. На державному рівні необхідно посилити контроль за преміями та заохоченнями, які виплачуються топ-менеджменту банків, у першу чергу тих, які перебувають у державній власності або займають домінуючі місця у структурі фінансової системи України.

За результатами проведеного дослідження, можна запропонувати такі напрями вдосконалення засад державного регулювання економічної безпеки банківських установ:

- посилення вимог до рівня прозорості звітності банківських установ;
- посилення рівня моніторингу якості банківських послуг;
- збільшення вимог до рівня професіоналізму, освіти топ-менеджменту банків;

- встановлення вимог щодо відповідності банківської діяльності європейським і міжнародним стандартам;

- розробка параметрів і системи показників економічної безпеки банку та контроль їх відповідності встановленим нормам.

Отже, під системою економічної безпеки банківських установ належить розуміти комплекс економічних, організаційних і технічних заходів, призначених для захисту банківської діяльності від будь-яких негативних впливів як зсередини, так і ззовні установи. Для забезпечення стану економічної безпеки сучасному банку необхідно досягти необхідного рівня стабільності та ефективності функціонування основних складових системи економічної безпеки, таких як: фінансово-інвестиційна безпека, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, фізична (силова) та правова безпека. Доцільно додати до цього переліку ще інтерфейсну, репутаційну, законодавчо-політичну та ринкову функціональні складові системи економічної безпеки банків.

Регулювання вітчизняної банківської сфери, як і будь-якого сегменту економічних відносин в Україні, відбувається шляхом закладення на законодавчому рівні основ створення і функціонування її учасників. Регулювання діяльності фінансових посередників здійснюється такими уповноваженими державними органами та саморегулювними організаціями: Національним Банком України; Національною комісією і цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг); Антимонопольний комітет України, Фонд Державного майна України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Державна служба фінансового моніторингу України, Міністерство доходів і зборів України, Міністерство внутрішніх справ України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, незалежна асоціація банків України (НАБУ).

До проблемних аспектів регулювання економічної безпеки банківських установ на державному рівні належить віднести: відсутність нормативно-

правового забезпечення регулювання стану фінансової безпеки на макрорівні та економічної безпеки на мікрорівні; положення існуючого правового поля націлені на регулювання економічної безпеки держави; відсутність закріплених у довгострокових документах стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки країни та економічної безпеки фінансових установ; наявність одразу кількох регуляторів стану фінансової системи, що подекуди дублюють функції одне одного та функціонують неефективно; відсутність періодичного моніторингу стану фінансової безпеки України із обов'язковою її оцінкою у динаміці у відповідності до визнаних на державному рівні методик із врахуванням оцінки рівня економічної безпеки фінансових установ; інформаційна закритість регуляторів фінансового ринку та фінансової системи щодо результатів їх роботи по забезпеченню фінансової безпеки держави та економічної безпеки фінансових установ; недосформованість апарату регулювання, нагляду та контролю за станом фінансової безпеки України та економічної безпеки фінансових установ.

На теоретико-методичному рівні можна запропонувати такі напрями вдосконалення засад державного регулювання економічної безпеки банківських установ, як посилення рівня моніторингу якості банківських послуг за рахунок впровадження додаткових параметрів для збільшення вимог до рівня професіоналізму, освіти топ-менеджменту банків, встановлення вимог щодо відповідності банківської діяльності європейським і міжнародним стандартам; розробка параметрів і системи показників оцінювання економічної безпеки банку та контроль їх відповідності встановленим нормам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Денисюк О. В. Зростання ролі державного регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України / О. В. Денисюк // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 20. - С. 157-160.
2. Денисюк О. В. Механізми державного регулювання банківської сфери в інтересах забезпечення фінансової безпеки України / О. В. Денисюк // Актуальні проблеми державного управління. - 2015. - № 2. - С. 58-62.

3. Загарій В. П. Оптимізація державного регулювання грошово-кредитної сфери в процесі забезпечення фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / В. П. Загарій. // Ефективна економіка. - 2014. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_69.
4. Зачосова Н. В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України / Н. В. Зачосова // Бізнес Інформ. - 2016. - № 1. - С. 272-276.
5. Зачосова Н. В. Особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі / Н. В. Зачосова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2015. - Вип. 12. - С. 191-194.
6. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2016. - 375 с.
7. Зачосова Н.В. Особливості державного регулювання фінансової безпеки України та економічної безпеки фінансових установ як суб'єктів її забезпечення / Н.В. Зачосова, Д.М. Куценко // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2017. - №1. – С.38-49.
8. Кльоба Л. Г. Умови та чинники державного регулювання банківської діяльності / Л. Г. Кльоба, В. Л. Кльоба, Р. Л. Кльоба // Економіка та держава. - 2013. - № 9. - С. 42-45.
9. Макарюк О.В. Напрями забезпечення фінансової безпеки через регулювання інвестиційного ринку / О.В. Макарюк // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - №6(96). – С. 38-42.
10. Мохова Ю.Л. Особливості розвитку державного регулювання банківської діяльності в Україні / Ю.Л. Мохова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2017. - №1 (57). – С.69-73.
11. Присяжнюк О. П. Моделі державного регулювання банківської системи в контексті зміцнення її фінансової стійкості / О. П. Присяжнюк // Системи обробки інформації. - 2013. - Вип. 3. - С. 148-150.
12. Безклуба О. О. Правове регулювання державного боргу України / О. О. Безклуба // Право та державне управління. - 2015. - № 2. - С. 14-18.
13. Веріга Г. В. Механізми регулювання валютного ринку та аналіз ефективності їх інструментів / Г.В. Веріга // Економічний часопис-XXI. - 2015. - № 9-10. - С. 68-72.
14. Вітвицька Д. П. Державне регулювання грошово-кредитної сфери / Д. П. Вітвицька / Сучасні проблеми розвитку підприємств харчової промисловості: теорія та практика :

програма і матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і студентів, 13–14 листопада 2014 р. — К.: НУХТ, 2014. — С. 242-244.

15. Запаранюк Т. Теоретичні засади визначення сутності грошово-кредитної політики у системі монетарного регулювання економіки / Т. Запаранюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2013. - Вип. 2. - С. 36-43.

16. Алямкін Р. В. Суть та значення категорії «капітал» у процесі формування економічної безпеки банківського сектору / Р. В. Алямкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014. - № 1. - С. 93-98.

17. Барановський О. Безпека банківської сфери / О. Барановський // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 6. - С. 20-27

18. Барановський О. Природа економічної безпеки комерційного банку / О. Барановський // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 7. - С. 12-19.

19. Борець А. М. Економічна сутність та підходи до визначення поняття «фінансова безпека банку» / А. М. Борець // Управління розвитком. - 2014. - № 2. - С. 151-154.

20. Валильчак С. В. Кредитна діяльність банків та її вплив на економічну безпеку держави / С. В. Валильчак, М. В. Бегей // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2014. - № 4. - С. 114-121.

21. Васильчак С. В. Економічна безпека банків та методи її забезпе-чення / С. В. Васильчак, Р. Ю. Моцьо // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — № 19.12. — С. 287–293.

22. Васильчак С. В. Теоретичні основи фінансово-економічної безпеки кредитних операцій банку / С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк, А. Д. Стасюк // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.2. - С. 195-200.

23. Куценко Д.М. Рівень економічної свободи як індикатор стану економічної безпеки держави та фактор впливу на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / Д.М. Куценко // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2017. - №2 (Частина 2). – С.68-75.

24. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - ст. 141 (зі змінами і доповненнями станом на 2017 р.).

25. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>.

26. Про основи національної безпеки України : Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - № 39. - ст.351.

27. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.

28. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2016 рік [Електронний ресурс] // Матеріали офіційного сайту Національного банку України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26530243&cat_id=36800.

29. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

30. Про бюро : Матеріали офіційного сайту Національного антикорупційного бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.gov.ua>.

31. About the FSB [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fsb.org/about>.

32. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

Наукове видання

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛADOVA РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*Колективна монографія за редакцією
доктора економічних наук, професора
Черевка Олександра Володимировича*

Оригінал-макет підготовлено Зачосовою Н.В.

Видавець – видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
Адреса: бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031.
Тел. (0472) 37-13-16, факс: (0472) 35-44-63
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК №3472 від 17.03.2009 р.

Підписано до друку 13.12..2019
Формат 60x84/16. Папір офсет. Гарнітура Times.
Ум. др. арк 13,72. Наклад 300 прим.

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання

Надруковано ФОП Гордієнко Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси

тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94

e-mail: book.druk@gmail.com